

วิเคราะห์การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่จัดให้แก่เยาวชนสตรีไทย
ในระหว่างปี พ.ศ. 2414-2535

เนื่องจากการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีไทยในแต่ละช่วงมีการเปลี่ยนแปลง
เรื่อยมา แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการและความแตกต่างของการจัดการศึกษาในแต่ละยุคสมัย
ซึ่งพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ตามสภาพการเมือง สภาพเศรษฐกิจและสังคม ค่านิยม และแนวคิด
อันมีผลต่อการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาในแผนการศึกษาชาติ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง
แผนการศึกษาครั้งใด ย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร (สัมภาษณ์ ไพบูลย์ เจริญกุล, 2536)
อันเป็นบริบทหนึ่งแห่งแนวทางการจัดการศึกษาด้วย

การนำเสนอข้อมูลในอดีต นับเป็นผลดีทำให้คนในปัจจุบันรับทราบวิธีการจัดการศึกษา
เพื่อเป็นแนวทางการจัดการศึกษาในปัจจุบัน และอนาคตให้มีประสิทธิภาพเหมาะสมกับสังคมนั้น ๆ

ดังนั้น เพื่อให้เห็นความแตกต่างของการจัดการศึกษาในแต่ละยุค ผู้วิจัยจึงกล่าว
เปรียบเทียบการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีไทยดังนี้ คือ

สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคม

สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในยุคการศึกษาของเยาวชนสตรีชั้นสูง (พ.ศ.
2414 - พ.ศ.2440)

สภาพการเมือง ในแง่การเมืองการปกครอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง
ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะผสมผสานไปกับการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ ซึ่งได้แก่การ
เปลี่ยนแปลงระบบราชการ และพัฒนาทหารแบบตะวันตก ที่สำคัญ คือ นโยบายสร้างชาติ
แม้การเปลี่ยนแปลงการเมืองในระยะแรกจะประสบปัญหาทำให้เกิดความสั่นคลอน จากเหตุ
"วิกฤติวังหน้า" ทั้งขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระเยาว์ แต่
ด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์ ทำให้ทรงหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การขัดแย้งได้
กล่าวคือ พระองค์ทรงใช้วิธีค่อยเป็นค่อยไป เพื่อรอเวลาสะสมพระอำนาจ ซึ่งการปฏิรูป

ครั้งสำคัญจึงได้เกิดขึ้น ในการนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ความอดทนสาหะในการรอเวลาถึง 10 ปี นับว่าเป็นการรอที่คุ้มค่า จากเหตุการณ์นี้เองพระองค์จึงทรงตระหนักถึงฐานะอำนาจที่จะเป็นตัวเสริมให้เกิดการปฏิรูปขึ้น โดยสร้างกำลังทหารและการสร้างคนเพื่อให้เป็นทหารจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้ การศึกษาจึงได้รับความสำคัญเป็นอันดับแรก จากสภาพการเมืองที่ต้องการคนเพื่อรับราชการทหาร ดังนั้นการศึกษาจำเป็นต้องเน้นในส่วนกลุ่มบุตรก่อน เยาวสตรีสามัญในช่วงนี้จึงไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนมากนัก เนื่องจากต้องช่วยเหลือแรงงานในครอบครัว ทั้งยังถูกปิดกั้นจากระบบที่มีการเกณฑ์แรงงานไพร่ ทำให้การศึกษาของเยาวชนสตรีเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง ยกเว้นเยาวชนสตรีชั้นสูงที่ได้รับการศึกษาในพระบรมมหาราชวัง

สภาพเศรษฐกิจและสังคม เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสภาพการเมือง จึงส่งผลมายังการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจและสังคมด้วย จากการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศทำให้ประเทศไทยที่เคยเป็นประเทศปิด และการค้าเป็นระบบยังชีพ เปลี่ยนเป็นระบบการค้าเสรี ทำให้รายได้จำนวนมากที่เคยได้รับลดลง และเสียเปรียบชาวต่างประเทศมาตลอด

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยอมเสียเปรียบด้านการค้านั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า คงเป็นเหตุผลทางการเมืองมากกว่าเหตุผลอื่น เพราะหากยอมเสียเปรียบเล็กน้อย เพื่อแลกกับผลที่จะได้รับย่อมคุ้มค่ากว่า กล่าวคือ แม้ประเทศไทยจะเสียเปรียบทางการค้า แต่การติดต่อค้าขายกับชนหลายชาติทำให้คนไทยมีอาชีพเพิ่มขึ้นได้เรียนรู้เกี่ยวกับการค้า และเรียนรู้วิทยาการแปลกใหม่จากช่างต่างประเทศดังกล่าว โดยเฉพาะด้านภาษา ทำให้การติดต่อซื้อขายง่ายขึ้น นอกจากนี้ประเทศไทยยังรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างที่จะช่วยชักนำให้ไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศอารยะประเทศหนึ่ง นั่นคือ การเลิกทาส โดยสังคมตะวันตกถือว่าประเทศใดจะได้ชื่อว่าเป็นประเทศอารยะได้จะต้องไม่มีทาส แต่การเลิกทาสอย่างทันทีทันใดไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะสถาบันทาสเป็นสถาบันเก่าแก่ของสังคมไทย มาตรการของพระองค์คือ ค่อยเป็นค่อยไป ด้วยการให้ได้รับการศึกษา โดยสัญญาว่าถ้าเข้าเรียนแล้วจะปล่อยเป็นไท นอกจากนี้ยังกำหนดว่า หากบุตรใดบวชเรียนจนได้เป็นภิกษุก็จะหลุดจากการเป็นทาส ทำให้บุตรทั้งหลายพากันไปบวชเรียนเพื่อเลื่อนฐานะและสถานภาพตนเอง กระบวนการเลิกทาสของพระองค์แม้จะใช้เวลานานถึง

3 ทศวรรษ แต่ก็เป็นการกระทำที่ไม่เกิดสงครามกลางเมือง การกระทำค่อยเป็นค่อยไปนี้เป็นเรื่องของคนรุ่นหลังควรวินิจฉัยเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อไป

ระบบเศรษฐกิจหลังจากมีการติดต่อซื้อขายกับชาวต่างประเทศ ทำให้ไม่สอดคล้องกับระบบไพร่ เมื่อมีการว่าจ้างแรงงานเกิดขึ้นย่อมเป็นสิ่งจูงใจมากกว่าการใช้แรงงานเพื่อแลกกับที่อยู่อาศัย จึงเป็นเหตุให้ระบบไพร่ลดน้อยลง และบรรดาไพร่ทั้งหลายยังเห็นความสำคัญของการศึกษาที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งจะเป็นหนทางเข้าสู่การรับราชการ และการประกอบอาชีพ

สภาพสังคมในช่วงนี้ เรียกได้ว่า มีการปฏิรูปสังคมตามแบบตะวันตก ด้วยการปฏิรูปทางการศึกษา ทำให้กุลบุตรเขวาสตรีมีวิชาความรู้เพิ่มมากขึ้น สามารถรับรู้ความเป็นไปของชาติบ้านเมือง ด้วยการอ่านและฟังจากแหล่งข่าวต่าง ๆ เมื่อคนในชาติมีความรู้ ส่งผลให้มีการเลื่อนระดับและฐานะของตนเองโดยอัตโนมัติ เพราะเป็นที่ยอมรับกันว่า ใครมีความรู้วิชาหนึ่งสือย่อมเป็นที่ยอมรับนับถือ มีผู้มาฝากฝังให้บุตรหลานของตนเล่าเรียน โดยมีค่าตอบแทนเป็นของหรือทรัพย์สิน ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น เพราะผู้มีความรู้จริง ๆ ในยุคการศึกษาของเขวาสตรีชั้นสูงมีจำนวนน้อย การจัดการศึกษายังอยู่ในวงจำกัด และถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่าจนมีค่าเปรียบเทียบกับคนที่มีวิชาความรู้ว่า "มีวิชา เหมือนมีทรัพย์อยู่นับแสน" (สงบ สุริยันทร์, 2510: 11)

หากจะพิจารณาถึงสภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว จะเห็นว่าเป็นสภาพการที่นำไปสู่ความทันสมัย โดยไม่ทำลายโครงสร้างดั้งเดิม เพราะได้มีการเตรียมพื้นฐานเพื่อการตั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เห็นการณ์ไกล ตระหนักถึงความสำคัญของสังคมและวิทยาการตะวันตก โดยเฉพาะในเรื่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สืบเนื่องจากการที่ทรงศึกษาค้นคว้าวิชาการตะวันตก การคบหาชาวตะวันตก การติดต่อดีค้าขายกับชาวตะวันตก และอิทธิพลจากลัทธิล่าอาณานิคม รวมทั้งเหตุการณ์วุ่นวายในประเทศ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปสังคมด้วยการจัดการศึกษา เพื่อให้แก่คนในชาติได้มีความรู้ทันสมัย

สรุปได้ว่า แม้การจัดการศึกษาในช่วงแรกมิได้ขยายไปสู่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไป แต่อย่างน้อยในหมู่ชนชั้นสูงก็พลอยได้รับผลในด้านดี จากการเตรียมการอันชาญฉลาดของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ให้ราชบุตรและราชธิดาได้ศึกษาวิทยาการที่ทันสมัย และเหมาะสมกับสภาพการณ์ รวมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ของโลกภายนอก ในวิชาภูมิศาสตร์ การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการศึกษาอย่างมากมาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ทรงล่วงรู้เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ทำให้ทรงล่วงรู้ถึงความจำเป็นในการปฏิรูปสังคม เพื่อให้เกิดความทันสมัย

สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในยุคเริ่มการศึกษาของเยาวชนสตรีสามัญ

(พ.ศ. 2441 - พ.ศ. 2455)

สภาพทางการเมืองในยุคเริ่มการศึกษาเยาวชนสตรีสามัญ มีการปฏิรูปทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบขุนนางมาเป็นระบบราชการด้วยการพัฒนาประเทศ

การพัฒนาประเทศใหม่ก่อให้เกิดหน่วยงานขึ้นมากมาย ดังนั้นในช่วงนี้จึงต้องการผู้มีความรู้จำนวนมาก เพื่อเข้าทำงานในหน่วยงานที่มีการจัดตั้งขึ้น ในระยะนี้จำนวนโรงเรียนมีมากขึ้น เพื่อสนองนโยบายการผลิตคนเข้ารับราชการ ทำให้เยาวชนสตรีสามัญเริ่มมีโอกาสเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนมากขึ้น กล่าวได้ว่าการศึกษาเยาวชนสตรีสามัญมีการพัฒนาเรื่อยมาสืบเนื่องจากยุคการศึกษาเยาวชนสตรีชั้นสูง

สภาพเศรษฐกิจและสังคมในยุคเริ่มการศึกษาเยาวชนสตรีสามัญ ผลจากการพัฒนาทางด้านการเมืองทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนด้านการศึกษาจะเห็นได้จากการตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่ง เพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถให้แก่คนในชาติ ระบบเศรษฐกิจที่เคยเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง กลายเป็นเศรษฐกิจเงินตรามากขึ้น และแพร่กระจายไปสู่ประชาชนชนบท ในสภาพที่เศรษฐกิจเงินตราและการค้าเจริญขึ้น ฐานะอำนาจจึงเปลี่ยนย้ายจากควบคุมไพร่มาเป็นปกครองทรัพย์สินและอำนาจทางการเมือง แต่หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน รวมทั้งพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจใหม่ และการจัดตั้งกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ทำให้มีการแบ่งความรับผิดชอบ

จึงเกิดการรวมของศูนย์อำนาจขึ้น เมื่อมีการว่าจ้างแรงงาน แรงงานจากระบบไพร่ที่ลดน้อย จากยุคการศึกษาเยาวยุคสูงจึงค่อย ๆ หมดไป การพัฒนาเศรษฐกิจในยุคเริ่มการศึกษา เยาวยุคสูงสามัญ กระทำโดยส่งเสริมให้ชาวจีนเข้ามาประกอบการค้าในประเทศไทย ทำให้ เศรษฐกิจในช่วงนี้เริ่มคึกคัก

สรุปได้ว่า การพัฒนาทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจส่งผลไปยังสังคมในเมืองหลวง และหมู่ชนชั้นสูงในชนบท เมื่อมีการติดต่อค้าขายย่อมต้องประสงค์ที่จะเรียนรู้ค่านิยม และ วิธีการค้าขาย ประกอบกับสภาพเศรษฐกิจดีขึ้นจึงเริ่มใส่ใจในการศึกษาบุตรหลานเยาวยุค เมื่อความต้องการที่จะศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันมีมาก รัฐจึงจำเป็นต้องจัดตั้ง โรงเรียน เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรหลานของผู้ปกครองที่ประสงค์จะให้เยาวยุค เข้าเรียน

สภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมยุคจัดการศึกษาของเยาวยุคหรืออย่างเป็นระบบ (พ.ศ.2456-พ.ศ.2474)

สภาพการเมือง จากเหตุการณ์กบฏ ร.ศ. 130 ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่พระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์เพียงปีเดียว เป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดนโยบาย ใหม่ทางการเมือง (Whyat I, David, Lent, 1966:227-230) สาเหตุที่ก่อให้เกิด เหตุการณ์นี้ขึ้น เนื่องจากการตื่นตัวทางการเมืองของผู้มีการศึกษาในกรุงเทพฯ ที่เรียกร้อง ให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งขณะนั้นแบ่งออกเป็น 2 แนวคิด คือ แนวประชาธิปไตย และแนวสังคมนิยม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2533: 116) พระบาท- สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างก็ทรงมี พระราชประสงค์จะให้บ้านเมืองมีการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่แล้ว แต่ต้องวางรากฐาน การศึกษาให้ดีเสียก่อน และต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป พร้อมกับการปรับปรุงประเทศใน หลาย ๆ ด้าน นับตั้งแต่ในด้านความมั่นคงของประเทศ เศรษฐกิจและการเมือง

หากพิจารณาจากสภาพดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งดีเพราะหลังจากเหตุการณ์ ดังกล่าว ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้าง นโยบายสำนักในชาติ (Nationalism) ด้วยการให้การศึกษาแก่คนในชาติ ทั้งเยาวยุค

และกลยุทธ์ โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และยังจัดให้นักเรียนเรียนวิชาลูกเสือในโรงเรียนเพื่อก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ กิจกรรมปลูกฝังสำนึกในชาติ นอกจากจะเกิดขึ้นเพื่อสนองนโยบายสร้างความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ยังเป็นการเตือนถึงการคุกคามจากการล่าดินแดนและอาณานิคมของตะวันตก ซึ่งถือเป็นภัยของประเทศด้านหนึ่ง ดังปรากฏมาในรูปของพระราชนิพนธ์ บทละคร และบทประพันธ์ ดังพระราชนิพนธ์หนึ่งของ "สร้อยเพลง" ที่ว่า

ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง คงจะต้องบังคับขบไส

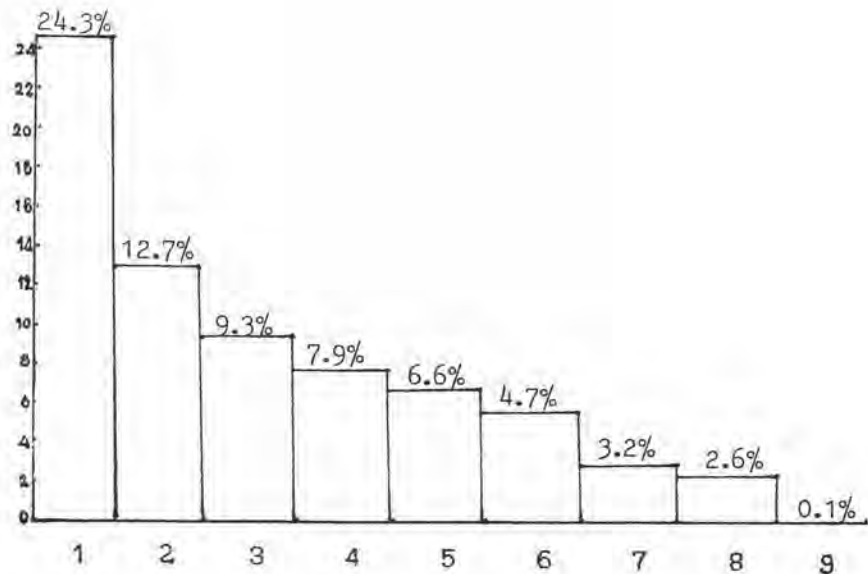
เซี่ยวเซี่ยงเยี่ยนคำกรำไป ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย

(พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างถึงใน ดวงเดือน พิศาลบุตร, 2524: 34) อีกเหตุผลหนึ่งของนโยบายสำนึกในชาติ เกิดจากเหตุการณ์การปฏิวัติในจีน และความคิดนี้ได้แพร่ขยายมาสู่ชาวจีนในประเทศไทย ทำให้พระองค์ต้องสร้างชาตินิยมขึ้นมาต่อต้าน ตลอดจนการควบคุมโรงเรียนจีนในประเทศไทย ด้วยการออกพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 ขึ้น (กองสถิติวิเคราะห์สภาการศึกษา, 2526: 12) และกระทำการปรับปรุงประเทศไปพร้อมกันทุกด้าน เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในระบบต่าง ๆ อันได้แก่ ระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งค่านิยม และแนวคิด

สภาพเศรษฐกิจและสังคม สภาพการเงินของประเทศในช่วงแรกของยุค

จัดการศึกษาเขาวสตร้อย่างเป็นระบบ แม้จะไม่ทรุดโทรมแต่ไม่สามารถใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยได้ เนื่องจากในช่วงที่มีการเปลี่ยนรัชกาลใหม่ ต้องใช้จ่ายเงินคงคลังจำนวนมาก (จันทร์รัตนประวาฬปัทม์, 2520: 277) กระทั่งปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2466-พ.ศ. 2468) ซึ่งเป็นช่วงกลางยุคจัดการศึกษาของเขาวสตร้อย่างเป็นระบบภาวะเศรษฐกิจยิ่งตกต่ำในขณะที่รายจ่ายในการปรับปรุงประเทศมากขึ้น รวมทั้งให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง (วงเพชร สุรัตน์วิกุล, 2526: 244) จนดูเหมือนกับว่าให้ความสำคัญแก่การศึกษาลดน้อยลง ทั้ง ๆ ที่กำลังอยู่ในช่วงพัฒนากำลังคน งบประมาณเพื่อการศึกษาเพียง 3% เมื่อเทียบกับในด้านอื่นนับว่าน้อยมาก ดังจะเห็นได้จากงบประมาณรายจ่ายโดยเฉลี่ยเปรียบเทียบกับดังนี้

แผนภูมิที่ 1 การจัดลำดับความสำคัญของกิจการต่าง ๆ โดยเปรียบเทียบงบประมาณรายจ่าย เป็นสัดส่วนกับงบประมาณรายจ่ายทั้งหมด เฉลี่ยตั้งแต่ พ.ศ. 2453-2465



ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ, 2517: 106 อ้างถึงใน กรมบัญชีกลาง
กระทรวงการคลัง รายงานและงบประมาณปี พ.ศ. 2453-2468

- | | |
|-------------------------|-----------------|
| 1. การป้องกันประเทศ | 6. การยุติธรรม |
| 2. การปกครอง | 7. การเกษตรกรรม |
| 3. การคมนาคม | 8. การศึกษา |
| 4. การรักษาความสงบภายใน | 9. การพาณิชย์ |
| 5. การจัดเก็บภาษีอากร | |

จากแผนภูมิที่ 1 แสดงให้เห็นว่า งบประมาณแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับการศึกษามีน้อยมาก แม้ว่าจะได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาอยู่เนือง ๆ แต่ความมั่นคงของชาติต้องมาเป็นอันดับแรก ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การจัดงบประมาณสำหรับการศึกษาน้อยนั้น อาจเป็นเพราะรัฐเห็นว่าการเก็บเงินค่าเล่าเรียนจากผู้ปกครองเด็กอยู่แล้ว และโรงเรียนของเอกชนก็ตั้งขึ้นเป็นจำนวนมาก อีกทั้งระบบ "เงินศึกษาฟรี" ที่กำหนดขึ้นเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในการนี้ ก็มีอยู่แล้ว จึงเห็นว่าไม่ควรตั้งงบประมาณไว้สูง และเห็นว่าประชาชนควรช่วยตัวเองบ้าง ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นความผิดพลาดอย่างหนึ่งในการจัดการศึกษาในช่วงนั้น เพราะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ เป็นผลทำให้การเก็บเงินศึกษาฟรีทำได้ไม่เต็มที่ และจำนวนนักเรียน

เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งงบประมาณ 3% สำหรับการศึกษา นับว่าน้อยมาก ทำให้การจัดการศึกษาไม่บรรลุผลเท่าที่ควร เพราะขาดทรัพยากรที่จะไปพัฒนาการศึกษาอย่างแท้จริง ทั้งปลายปี พ.ศ.2474 การเงินเริ่มตกต่ำลงอีก ทำให้รัฐต้องตัดทอนรายจ่ายลง

จากสภาพดังกล่าว เป็นเหตุให้ต้องมีการเลือกปฏิบัติ โดยจัดการศึกษาให้กลุ่มบุตรก่อน เพราะมีความพร้อมมากกว่า ในด้านสถานที่ ครูผู้สอน อีกอย่างหนึ่ง ผู้ปกครองก็สนับสนุนการศึกษาของกลุ่มบุตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และเต็มใจที่จะใช้จ่ายเงินเพื่อการศึกษาของกลุ่มบุตร ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

...การศึกษาธิการไม่ได้มุ่งหมายให้ครูผู้สอนพรีสอนกลุ่มบุตรทุกคนให้มี
ความรู้ เพื่อเข้ารับราชการบ้านเมืองเท่านั้น และไม่ปล่อยให้การศึกษา
ฟรีเกินไป ไม่เก็บเงินค่าเล่าเรียนจนเป็นเหตุที่จะให้กลุ่มบุตรทั้งปวงต่าง
ก็มุ่งหมายที่จะเป็นโปรเฟสเซอร์... (กระทรวงศึกษาธิการ, 2451: 167)

หากว่าในยุคการจัดการศึกษาเยาวชนหรืออย่างเป็นระบบ มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเยาวชนสตรี ก็ต้องใช้งบประมาณมาก โดยเฉพาะในเขตรอบนอกยังขาดแคลนครูสตรี ทั้งยังต้องใช้เวลานานและคงกระทำไม่สำเร็จ ดังนั้นจึงเน้นการศึกษาในส่วนกลุ่มบุตรก่อน ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีถึงเจ้าพระยาวิชิตวงศ์ วุฒิไกร

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 5 ศธ. 4/1, 1 ตุลาคม รศ. 125) ความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อพิจารณาเห็นว่า การเล่าเรียนของผู้หญิงจำเป็นหรือไม่ที่รัฐจะต้อง
เป็นธุระ เป็นการจำเป็นหรือไม่ที่รัฐจะต้องจ่ายเงินหักโหมไปสอนให้
เด็กหญิงมีความรู้ และวิชาโดยทันทีที่ตามใจ เราเห็นว่าจะต้องช่วย
อุดหนุนการเล่าเรียนของผู้หญิง แต่ไม่ควรหักโหมลงเงินไปมาก โดย
ความรีบร้อนแต่อย่างใด... แต่การเล่าเรียนของเด็กผู้ชายยังเป็นข้อ
สำคัญมากกว่าการเล่าเรียนของเด็กผู้หญิง เพราะได้ประโยชน์มาโดย
ตรง... การที่จะมีผู้หญิงรอบรู้วิชาอาคม ถึงว่าจะมีคุณอย่างไร ยิ่งนับ
ว่าเป็นชั้นรองจากความต้องการของรัฐ... ไม่ควรว่าทุ่มเทเงินแย่งกัน
... เพราะจำหน่ายเสียแต่ในการเล่าเรียนผู้หญิง...

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ศธ. 4/1, 1 ตุลาคม รศ. 125)

จากพระราชหัตถเลขาตั้งกล่าว มีใช้ว่ารัฐจะตั้งการศึกษาในส่วนเยาวสตรี แต่ให้ค่อยเป็นค่อยไป เพื่อรอเวลาให้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจคลี่คลายก่อนที่จะเน้นการศึกษาเยาวสตรี เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วเห็นว่าเป็นการสมควรอย่างยิ่ง เพราะถ้าหักโหมในการศึกษาเยาวสตรี อาจสูญเสียงบประมาณโดยได้ผลไม่คุ้มค่า ทั้งนี้เพราะผู้ปกครองยังยึดถือค่านิยมไม่ให้เยาวสตรีเรียนหนังสือ ดังนั้นการจัดการศึกษาแบบค่อยเป็นค่อยไป และจัดในชนเยาวสตรีส่วนน้อยย่อมประสบผลดีกว่าการรีบเร่งจัดเป็นจำนวนมาก เพราะเมื่อการศึกษาฝ่ายเยาวสตรีประสบผลดี ย่อมเป็นสิ่งจูงใจให้ผู้ปกครองตระหนักถึงความสำคัญ ความจำเป็นของการศึกษา และส่งบุตรหลานเยาวสตรีของตนเข้าเรียน

หากพิจารณาภาวะการตั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม จะเห็นว่าการจัดการศึกษาในยุคจัดการศึกษาของเยาวสตรีอย่างเป็นระบบ เน้นหนักในด้านสนองนโยบายรัฐมากกว่าที่จะเป็นนโยบายการศึกษา แม้แต่งบประมาณที่จัดให้ก็เน้นหนักด้านการเมืองเป็นสำคัญ ผลจากด้านการเมือง ทำให้เกิดพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 บังคับให้เด็กวัยเรียนได้เล่าเรียนในระบบการศึกษา อันเป็นผลในการช่วยสร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ดีงามต่อประชาชนได้ อีกทั้งช่วยให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนไทย และเกิดความรักชาติ นอกจากนี้ยังมีผลทางด้านความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยเหลือกัน ทั้งนี้เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสอนให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

อย่างไรก็ตามการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับ พ.ศ.2464 เพื่อให้กุลบุตร เยาวสตรี เข้ารับการศึกษา เพื่อให้มีความรู้ทั้งด้านวิชาสามัญและอาชีพนั้นใช้บังคับเฉพาะโรงเรียนในมณฑลหัวเมืองเท่านั้น ที่เป็นดังนี้เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจตกต่ำไม่เอื้ออำนวยต่อการเพิ่มด้านปริมาณ และรัฐยอมให้เปล่าโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียนทั่วทั้งประเทศไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงพอสรุปได้ว่า จากเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้การศึกษาในยุคการจัดการศึกษาของเยาวสตรีอย่างเป็นระบบไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะไม่สามารถจัดได้อย่างเต็มที่และทั่วถึง

สภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมยุคปรับปรุงการศึกษาของเยาวสตรี (พ.ศ. 2475-พ.ศ.2502)

สภาพการ เมืองในยุคปรับปรุงการศึกษาของเขาวสตรีนีมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ เกิดการปฏิวัติการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ภายใต้รัฐธรรมนูญ อันมีสาเหตุจากปัญหาด้านเศรษฐกิจ เมื่อการเมืองมีการเปลี่ยนแปลง จำเป็นต้องจัดการศึกษาให้สอดคล้องกัน การเร่งรัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นนโยบายหนึ่งในหกข้อของคณะราษฎร

เมื่อพิจารณาจากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่า แนวนโยบายการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานมีความสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง กล่าวคือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เกิดขึ้น คนในชาติควรจะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการปกครองแบบใหม่ ซึ่งการริเริ่มปลูกฝังความรู้ดังกล่าวให้กับเขาวสตรีกุบุตรตั้งแต่ยังเยาว์ นับเป็นการสร้างพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในเบื้องต้น จะได้นำไปใช้และมีความเข้าใจอย่างถูกต้อง

สภาพเศรษฐกิจในยุคปรับปรุงการศึกษาของเขาวสตรียังอยู่ในภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ อันเป็นผลต่อเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจในยุคจัดการศึกษาของเขาวสตรียังเป็นระบบรายได้แผ่นดินไม่สอดคล้องกับรายจ่ายที่เพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ประกอบกับอยู่ใกล้เคียงเหตุการณ์สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 อันเป็นผลกระทบถึงภาวะเศรษฐกิจทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยต้องพลอยได้รับมรสุมทางเศรษฐกิจมาด้วย แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขเหตุการณ์ดังกล่าว ด้วยการลดจำนวนข้าราชการ และยุบหน่วยงานปกครอง เพื่อตัดรายจ่ายลง ระยะต่อมาภาวะเศรษฐกิจซึ่งมีที่ท่าว่าจะดีขึ้นกับตกต่ำลงไปอีก ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 การปลดข้าราชการออกเป็นจำนวนมากจึงถูกกำหนดเป็นนโยบายในช่วงนั้น

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า แม้ภาวะเศรษฐกิจจะตกต่ำ แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้ไทยสามารถหลุดพ้นจากสภาพเศรษฐกิจดังกล่าว โดยไม่ส่งผลกระทบทางการศึกษามากนัก ซึ่งข้อนี้ดูเหมือนจะแตกต่างจากสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ จากสภาพเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้ไม่สามารถเพิ่มทางด้านปริมาณ แต่สามารถปรับปรุงและพัฒนาในด้านคุณภาพได้ด้วยการจัดทำแผนการศึกษาชาติ กำหนดนโยบายการศึกษา ตลอดจนแนวทางการจัดการศึกษาใหม่

เมื่อพิจารณาข้อความดังกล่าวจะเห็นถึงความมั่นคง เด็ดเดี่ยวกล้าตัดสินพระทัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ยุบหน่วยราชการและคลังข้าราชการ เพื่อรักษาความ มีเสถียรภาพทาง เศรษฐกิจและการเมือง

สภาพสังคมในยุคปรับปรุงการศึกษาของเขาวสตรี้ จากนโยบายส่งเสริมการศึกษา เขาวสตรี้ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเห็นความสำคัญของสตรีที่เป็น ส่วนหนึ่งของสังคม และจากการสืบสานงานการพัฒนาการศึกษาของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ทำให้เขาวสตรี้เริ่มเป็นที่ยอมรับของสังคม เท่ากับเป็นการยกสถานะภาพเขาวสตรี้ให้ดีขึ้น ทั้งนี้ เพราะความสามารถของเขาวสตรี้ที่ปรากฏให้เห็นอยู่เนื่อง ๆ

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมยุคปรับปรุง การศึกษาของเขาวสตรี้ มีความแตกต่างจากสภาพการเมืองยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ เป็นช่วงที่มี การจัดทำแผนการศึกษาชาติ กำหนดนโยบายการศึกษา ตลอดจนแนวทางในการจัดการศึกษา เพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการปกครอง ระบอบประชาธิปไตย แม้ว่า จะเป็นช่วงภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ แต่การขยายการศึกษาก็ถูกมองว่าเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้น การจัดการศึกษาในยุคนี้จึงเน้นให้ทุกคนได้รับการศึกษาไม่จำกัดเพศ อาจเรียกได้ว่า การศึกษาในยุคนี้จัดควบคู่ไปกับการเมือง ซึ่งจัดได้ว่ามีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในยุคนี้ อย่างเห็นได้ชัด

สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในยุคพัฒนาคุณภาพการศึกษาของเขาวสตรี้ (พ.ศ.2503-พ.ศ.2535)

สภาพการเมืองในช่วงกลางของยุคพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาของเขาวสตรี้ไม่สู้ จะราบรื่นนัก เป็นผลจากความไม่ลงรอยกันในเรื่องนโยบายของกลุ่มผู้นำ จนกระทั่งเกิด เหตุการณ์โค่นล้มรัฐบาลขึ้น ต่อมาในช่วงปลายของยุคพัฒนาคุณภาพการศึกษาของเขาวสตรี้ สภาพการเมืองจึงอยู่ในช่วงสภาวะปกติ สภาพโดยทั่วไปเมืองหลวงจะเป็นศูนย์กลางของ เศรษฐกิจ กิจการทางการเมืองและเป็นศูนย์กลางของการปกครอง โดยการกระจายอำนาจ จากศูนย์กลางไปยังเมืองต่าง ๆ เมื่อสภาพการเมืองมีเสถียรภาพดี ย่อมส่งผลไปยังการ พัฒนาคณะในชาติให้ได้รับความรู้อย่างทั่วถึงและทุกคน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและ ความเคลื่อนไหวทางการเมืองกลายเป็นความสนใจใคร่รู้ของคนทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากระบบ

การศึกษาที่รัฐจัดให้ ทำให้ประชากรมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองการปกครองยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่า การเมืองกับการศึกษาต่างก็เอื้อซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อประชาชนมีความรู้ทางการเมือง และเข้าใจระบอบการปกครอง ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาวัฒนธรรมของต่างชาติที่จะไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งกัน สภาพการเมืองก็จะไม่สับสนวุ่นวาย แต่สภาพปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประกอบกับอิทธิพลของชนต่างชาติที่เปรียบเสมือนคลื่นซัดเข้ามาเป็นระลอกใหญ่ ทั้งในด้านความคิด ค่านิยม รวมทั้งการประพฤติปฏิบัติต่อกันในสังคม การเมือง ก่อให้เกิดปัญหานานัปการ คนไทยบางส่วนจึงปรับตัวไม่ทัน ก่อให้เกิดความนิคองงงววย ไม่ทราบว่าจะไปในทิศทางใด คือ จะเจริญรอยตามแบบฉบับบรรพบุรุษในอดีต รักษาภาพลักษณ์ของไทยไว้ หรือจะก้าวหน้าไปตามโลก รับเอา "ความเจริญ" เพื่อเดินตามให้ทันสังคมสากล อันเป็นผลในการทำลายเอกลักษณ์บางอย่างที่ร้ายแรงที่สุด คือ ความประเพณีที่ออกนอกกรอบของความดีงาม

จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองส่งผลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

กล่าวคือ ผลของการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ ๆ และความตื่นตัวทางเศรษฐกิจ ทำให้มีการแข่งขันทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น ซึ่งย่อมเกิดผลดีต่อผู้บริโภคสินค้า ผู้มีความสามารถเท่านั้น จึงจะได้รับการจ้างแรงงาน นอกจากนี้ระบบแรงงานยังมีสิทธิเลือกหรือไม่เลือกบุคคลเข้าทำงาน เมื่องานมีน้อยไม่เพียงพอความต้องการ การเอารัดเอาเปรียบด้านแรงงานสตรีจึงเกิดขึ้นและพบบ่อยมากในปัจจุบัน ผลของการขยายตัวทางสังคม ก่อให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กับคนทุกเพศทุกวัยอย่างกว้างขวาง สภาพสังคมที่แปรเปลี่ยนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหม่ในเรื่องของบทบาทหน้าที่ ไม่มีการแบ่งแยกว่าสิ่งใดเป็นของกุลบุตรหรือของเขาวสตรี สังคมเริ่มเข้าสู่ภาวะ "Unisex" (สัมภาษณ์ สุมณ อมรวิจิตร และ ไทศุรีย์ สีนลารัตน์, 2536)

จากสภาพการณ์ดังกล่าว พอสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาในยุคพัฒนาคุณภาพการศึกษาของเขาวสตรีแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ ทั้งกุลบุตรและเขาวสตรีไม่มีความแตกต่างกันในการเข้ารับการศึกษา ขณะเดียวกัน การติดต่อในวงกว้างย่อมต้องมีผลเสีย กล่าวคือ ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นเพียงผิวเผิน ขาดความจริงใจ และความสนทนอมอย่างแท้จริง แม้กระทั่งความสัมพันธ์ในครอบครัวยังพลอยห่างเหินไป เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจรัดตัวพ่อแม่จึงไม่มีเวลาใกล้ชิดอบรมสั่งสอน ทำให้เขาวสตรีส่วนใหญ่ไม่สำนึกในความสำคัญของการรักษาวงศ์วานตัว ประกอบกับเชื่อว่าการสงบเสงี่ยมเป็นเรื่องล้าสมัย

เมื่อพิจารณาจากข้อความดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่า การจัดการศึกษาควรกระทำไปพร้อมกับการพัฒนาการเมือง เศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งควรคำนึงถึงรูปแบบ ค่านิยม และแนวคิดเดิมพร้อมกันไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกันไปกับทุกระบบ เพราะเหตุการณ์ทางการเมืองมีส่วนกำหนดนโยบายการศึกษา แผนการศึกษาชาติ โครงสร้างทางการศึกษา ตลอดจนกำหนดจุดมุ่งหมายของการประถมศึกษา ในขณะที่การจัดการศึกษาก็มีส่วนร่วมในด้านการกำหนดงบประมาณ และระยะเวลาในการศึกษาภาคบังคับว่า ควรจะจัดอย่างไร เพื่อเพียงพอกับงบประมาณที่มีอยู่ หากเศรษฐกิจในประเทศดีย่อมส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาด้วย นอกจากนี้สังคมยังมีส่วนร่วมในการกำหนดและจัดการศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามครรลองและบริบทของสังคม

ค่านิยม

บุรุษและสตรีมีเพศเป็นเครื่องบ่งชี้ให้มีลักษณะผิวดำตามธรรมชาติ กล้ามเนื้อที่แข็งแรงของบุรุษต่างไปจากผิวอ่อนนุ่มของสตรี ออร์โมนหรือสารจากต่อมไร้ท่อในร่างกายทำให้สตรีเป็นเพศที่อ่อนไหวง่ายกว่าบุรุษ ความแตกต่างทางเพศทำให้บทบาทหน้าที่ของบุรุษและสตรีต่างกันไปด้วย สถานภาพทางธรรมชาติทำให้สตรีตกอยู่ในระยะอ่อนแอทางร่างกายและจิตใจ เช่น ระยะมีรอบเดือน ระยะตั้งครรภ์ ฯลฯ บุรุษ จึงทำหน้าที่ปกป้องดูแลภยันตรายให้สตรี ธรรมชาติมิใช่เป็นตัวแยกแยะความแตกต่างระหว่างเพศเท่านั้น แต่สังคมยังมีส่วนกำหนดบทบาทของเพศด้วย บุรุษและสตรีจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ โดยผ่านกระบวนการทางสังคม และค่านิยมอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมว่าจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด ต้องการให้คนในลักษณะเป็นเช่นไร เป็นต้น

สังคมไทยได้สร้างกรอบวัฒนธรรมด้านค่านิยมขึ้นเพื่อเป็นแนวปฏิบัติปฏิบัติแก่คนทั่วไป โดยมุ่งหวังให้ปฏิบัติตามแบบแผนนั้น ๆ จึงจะเป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม เท่ากับว่าสังคมในสมัยนั้นมีส่วนร่วมในการกำหนดบทบาทของทั้งสองเพศให้มีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากบทบาทและภารกิจของกุลบุตรเมื่อโตต้องมีความรับผิดชอบในการศึกษาเล่าเรียน เพื่อมีตำแหน่งหน้าที่การงาน สามารถหาเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะ เป็นไปตามระดับชั้นที่รัฐเป็นผู้มีส่วนกำหนดความสำคัญของบุคคลแต่ละคน สตรีโดยทั่วไปจึงมีฐานะด้อยกว่าบุรุษ ขณะเดียวกันบุรุษกับบุรุษเองก็ยังมีฐานะ เหลื่อมล้ำกัน สตรีแต่ละคนก็มีฐานะสูงต่ำผิวดำกันดังนี้

แม้ว่าสตรีจะมีสถานภาพแตกต่างจากบุรุษอันเป็นบริบททางสังคม แต่สตรีก็ยังสามารถยกย่องและให้เกียรติเสมอ ดังหลักฐานจากเรื่องราวของนางนมาศว่า "นางนั้นมิได้เป็นเพียงแค่พระสนมบำเรอพระราชหฤทัยแก่กษัตริย์เท่านั้น หากแต่ยังได้สามารถเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ จนแตกฉาน..." (นางนมาศ, 2513: 12)

หรือจากข้อความตอนหนึ่งว่า "การใช้จ่ายเงินทองสุดแล้วแต่ผู้หญิง ด้วยผู้หญิงมีสติปัญญา ผู้ชายที่เป็นสามีต้องเชื่อฟัง..." (ประพุทธ สิทธิพันธ์, 2505: 35-37)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสตรีได้รับการยกย่องนับถือมอบความไว้วางใจในด้านความสามารถในการบริหารงานในครอบครัว

ค่านิยมด้านรูปสมบัติ และคุณสมบัติในการปฏิบัติเป็นที่ยอมรับว่าสตรีที่งดงามจะต้องมีสิริระบอบบาง ทรวดทรงองค์เอวกลมกลิ้งได้สัดส่วน แต่ทั้งนี้ต้องรู้จักปรนนิบัติ มีกิริยาวาจาอ่อนหวาน และมารยาทเรียบร้อย ดังสุภาษิตสอนเด็กตอนหนึ่งว่า

อันสตรีรูปงามทราวมสวาท	แต่มารยาทผิดตระกูลประยูรหงส์
ชายที่ดีเขาไม่มีจิตจำนง	ก็คงลงอยู่ว่างามทราวมกิริยา
ถึงรูปพาลพอติดแต่สุภาพ	ไม่หยาบหยามมารยาทสมวาสนา
จะกล่อมเกลี้ยงเคียงหมอนนอนเต็มตา	คงดีกว้างามพริ้งเป็นลิงลอน

(บุญยงค์ เกศเทศ, 2532: 77)

ถือกันว่าสตรีจะงามสมบุรุษนั้นต้องมีคุณสมบัติเป็น "เบญจกัลยาณี" โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้รู้จักปรนนิบัติสามีเป็นอย่างดี ก็จะได้รับยกย่องว่าเป็น "นางแก้ว" ลักษณะของ "นางแก้ว" นี้มีปรากฏหลักฐานใน "ไตรภูมิพระร่วง" ตอนหนึ่งว่า

...เมื่อใดแลพระญามาชามาสู่นางแก้ว ๆ นั้นมิได้นั่งอยู่ที่ตานั้นนั้นย่อมลุกไปต้อนรับ...นางแก้วนั้นบ่อนจะขึ้นนอนเหนือแท่นแก้วก่อนพระยามหาจักรพรรดิราชนั้นเลยสักคาบ...จะกระทำงานอันใด ๆ ก็ดี ย่อมไหว้ทูลแต่พระญานั้นให้ ๖ รู้ก่อน...

(ไตรภูมิพระร่วง : 68 อ้างถึงใน บุญยงค์ เกศเทศ, 2532: 71)

คงจะเป็นด้วยอิทธิพลของ "นางแก้ว" นี้เองทำให้สตรีในยุคก่อนมาถือเป็นภาระหน้าที่ที่ละเลยมิได้ และปฏิบัติต่อมา ดังคำกลอนสุนทรภู่ (อาทิตยา, ม.ป.ป.: 57) ว่า "จะมีคู่"

ก็ให้รู้ปรนนิบัติ จึงชื่อลัทธิสุจริตคิดถนอม" หมายถึงว่า เมื่อมีคู่ครอง ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ ภรรยาที่ดี ดูแลเรื่องการเงินอยู่อย่างดี

สุนทรภู่ยังกล่าวไว้ในสุภาษิตสอนหญิง เกี่ยวกับการปรนนิบัติสามี ตอนหนึ่งว่า
 หนึ่งในเคาณบอบผัว หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เด็ดฉันท์
 จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน ด้วยผัวนั้นวางใจที่ในตัว

นอกจากรูปสมบัติ และคุณสมบัติในการปฏิบัติสามีแล้ว ยังรวมไปถึงการปฏิบัติตนในหน้าที่การเรือนอีกด้วย สตรีใดจะได้รับการอบรมสั่งสอนด้านงานบ้านการเรือนมาอย่างดี เพียงใดนั้นจะดูได้จากมารดา ดังคำกลอนตอนหนึ่งว่า

จะดูว่าชั่วดีก็ที่นาง จะดูนางดูแม่เหมือนแลเห็น
 แม้ลูกยางห่างต้นหล่นกระเด็น ก็จะเป็นเช่นเหล่าตามเผ่าพันธุ์

(สุนทรภู่ อ้างถึงใน บุญยงค์ เกศเทศ, 2532: 77)

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า มารดาเป็นแม่แบบและต้นฉบับของกุลสตรี มารดาเป็นอย่างไรเขาวสตรีมักจะเป็นอย่างนั้น ในเรื่องกิจการบ้านเรือนนี้ ถือเป็นค่านิยม ด้านคุณสมบัติประการหนึ่งที่จะได้รับการฝึกอบรมมาตั้งแต่เยาว์ ด้วยถือว่าเมื่อเติบโตใหญ่ การกิจในครอบครัวทั้งหมดเป็นภาระของสตรี ภารกิจนอกบ้านเป็นหน้าที่ของกุลบุตร กิจการของสตรีก็คืองานบ้านสารพัดอย่าง ดังคำสอนที่ว่า "อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด ให้รู้กิจการหญิงทุกสิ่งสา" (อาทิตยา, ม.ป.ป.: 24) ภาระหน้าที่ในกิจการบ้านเรือนอีกอย่างหนึ่งที่เป็นสิ่งสำคัญ คือ การประกอบอาหารคาวหวาน เรียกว่ามี "เสน่ห์ปลายจวัก" บุญยงค์ เกศเทศ (2532: 113) ได้กล่าวว่า ธรรมเนียมการประกอบเครื่องกินของไทยมีลักษณะเด่นในเรื่องความพิถีพิถันบรรจง คือ มีทั้งของคาวของหวาน เครื่องต้ม และของรับประทานเล่น นอกจากนี้ยังได้รับการอบรมด้านงานฝีมือต่าง ๆ เช่น เย็บปัก ถักร้อย เป็นต้น

ถ้าจะพิจารณาถึงค่านิยมในด้านรูปสมบัติ และคุณสมบัติที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การที่สตรีไทยในสมัยก่อนได้รับการปลูกฝังให้เกิดค่านิยมดังกล่าว เป็นเพราะใน

สมัยก่อน บุรุษสามารถมีภรรยาได้หลายคน หากเลิกร้างจากภรรยาเดิมก็สามารถหาใหม่ได้
 อย่างง่ายดาย แต่ถ้าภรรยารู้จักปรุงแต่งร่างกายให้งามตาม รู้จักเอาใจใส่ปรนนิบัติ และเก่ง
 เรื่องการครัว มีกิริยาว่าจาอ่อนหวาน ไม่หยาบกระด้าง สิ่งเหล่านี้จะเป็นเครื่องผูกมัดบุรุษ
 ให้ชื่นชมยกย่อง และไม่ประพฤตินอกใจได้ อีกทั้งค่านิยมในสมัยก่อน หากหญิงใดถูกสามีทอดทิ้ง
 หรือหย่าร้างไป จะทำให้เกิดความอับอายขายหน้า และเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล เพราะสังคม
 จะประนามสตรีนั้นอย่างเสียหาย (สัมภาษณ์ สุมณ อมรวิวัฒน์, 2536) ดังนั้น มารดาหรือ
 คนในครอบครัว ก็จะพร่ำสอนแต่ในสิ่งที่จะนำความพึงพอใจไปสู่ผู้ที่ได้รับการปฏิบัติ ด้วยยึด
 หลักความ "อ่อน" เป็นหลักการอบรม เริ่มต้นด้วยความอ่อนหวานทางวาจา คือ ให้อภัยบุคคล
 สมกับคนสมกับวัย วาจามีให้ห้วนขาด "หางเสียง" ส่วนกิริยามารยาทก็อบรมให้เป็นผู้ที่
 อ่อนน้อม เช่น ไหว้เป็น ก้มเป็น กราบเป็น และหมอบเป็น มิเช่นนั้นจะถูกตำหนิว่า "มือแข็ง"
 ไม่น่ารักน่าเอ็นดู เยาวสตรีได้รับการอบรมมิให้เถียงผู้ใหญ่ ผิดถูกอย่างไรก็นิ่งสงบไว้จะได้
 เป็นที่เมตตาปราณีแก่ผู้พบเห็น เยาวสตรีหากได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในโอวาท คำสั่งสอนของผู้ใหญ่
 ถือเป็นคุณสมบัติประจำตัวที่ดีอย่างหนึ่ง มักจะได้รับคำกล่าวชม ในเชิงเมตตาอย่างผู้ใหญ่ว่า
 "ว่านอนสอนง่าย"

การที่ผู้ใหญ่อบรมสั่งสอนให้เยาวสตรีโอนอ่อนผ่อนปรนนั้น เชื่อว่าเป็นความคิดของ
 ผู้ใหญ่ในสมัยนั้น ว่าควรเชื่อฟังและควรมีความเคารพกับผู้มีวัยวุฒิกว่าหรือที่เรียกกันติดปากว่า
 ผู้ใหญ่นั้น "อาบน้ำร้อนมาก่อน" (เกรียงศักดิ์ พิทยานุเคราะห์, 2512: 27)

ส่วนที่กำหนดให้สตรีทำกิจการงานบ้านนั้น เพราะผู้ใหญ่สมัยนั้นเข้าใจและยอมรับ
 ความจริงของธรรมชาติในข้อที่ว่า สตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ บทบาทหน้าที่จึงเกี่ยวกับงานในร่ม
 และเป็นงานเบา แม้กระทั่งการทำไร่ไถนา ส่วนที่เป็นงานหนักก็ถูกยกให้เป็นหน้าที่ของบุรุษ
 การแบ่งบทบาทหน้าที่เช่นนี้ทำให้สตรีส่วนใหญ่มีความสามารถในการประดิษฐ์ประดอยงาน
 ประณีต ฯลฯ ด้วยมีความเชื่อว่า สตรีมีความสามารถใช้นิ้วได้ดีกว่า ดังนั้นทักษะและความ
 สามารถระหว่างกุลบุตรและเยาวสตรีจึงแตกต่างกัน แม้กระทั่งเยาวสตรีต่างชนชั้นกัน
 (เยาวสตรีสามัญและเยาวสตรีชั้นสูง) แม้ว่าจะได้รับการอบรมสั่งสอนเช่นเดียวกัน แต่ในทาง
 ปฏิบัติแล้ว เยาวสตรีชั้นสูงมักได้รับการอบรมสั่งสอนที่เข้มงวดกวัดขั้นมากกว่าในทุกด้าน

โดยเฉพาะฝีมือการประดิษฐ์ต่าง ๆ จนเป็นที่กล่าวกันว่า เมื่อพบสิ่งประดิษฐ์สวยงามประณีตว่า "ฝีมือราวกับชาววัง"

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า การที่เยาวยุติและกุลบุตรมีความแตกต่างกัน ในด้านบทบาทและหน้าที่นั้นขึ้นอยู่กับกรอบธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างกัน ข้อกำหนดของสังคมและความแตกต่างกันตามธรรมชาติ

เยาวยุติสามัญ เมื่อเทียบกับเยาวยุติชั้นสูง จะได้รับการอบรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากพื้นฐานการอบรมแตกต่างกัน ประกอบกับเยาวยุติสามัญต้องรับภาระในครอบครัว ตลอดจนช่วยเหลือคนในครอบครัวประกอบอาชีพ จึงไม่ค่อยมีเวลาฝึกฝนกิริยามารยาท และด้านต่าง ๆ เหมือนเยาวยุติชั้นสูง ขณะเดียวกับที่เยาวยุติชั้นสูงจะมีเวลาได้รับการฝึกฝนอบรมมาก เพราะไม่ต้องทำอะไร ดังปรากฏหลักฐานที่ แอนนา เลียวโนเวนส์ กล่าวไว้ว่า ชีวิตในวังของเยาวยุติเป็น "ชีวิตของผีเสื้อ" พร้อมกับบรรยายสภาพว่า

...ต่างสนุกสนานสำราญด้วยการเก็บดอกไม้ เสียงนกในกรง... จัดดอกไม้ ร้องรำทำท่าตามเสียงเพลง... เมื่อแดดอ่อนกำลังลง ท่านเหล่านั้นก็โผล่ลงเล่นน้ำเล่น... ตกค่ำ ชวนกันเล่นไพ่เล่นหอย เล่นว่าตามฤดูกาล ถ้ามิได้ตามเสด็จไปตามหัวเมืองชนบท มีการฝึกละคร ฝึกร้องรำทำเพลง... (กมล เกตุสิริ ม.ป.ป.: 26-27)

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชีวิตเยาวยุติชั้นสูงนั้น สะดวกสบายทุกอย่าง เวลาว่างส่วนใหญ่จะหมกมุ่นกับการรำเรียนวิชา อบรมกิริยา และแต่งกายประณีตงดงาม ทั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า เกี่ยวกับเรื่องนี้ อุทุมพร สุนทรเวช (2515: 236) ได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการประเพณีปฏิบัติ รวมทั้งกิริยามารยาทอันดีงามของเยาวยุติชั้นสูงว่าเป็นเพราะความเกรงพระบารมีเจ้านายจนชินและการถูกฝึกฝนอบรมสั่งสอนให้มีคุณสมบัติเป็นกุลสตรี คือ รู้จักสงบเสงี่ยม รู้จักกลัว รู้จักอาย และรู้จักระมัดระวังตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนอันดีงาม จนกลายเป็นนิสัยเคยชิน

นอกจากเยาวยุติจะได้รับการสั่งสอนให้เกิดคุณลักษณะอ่อนในทุกกรณีแล้ว ผู้ใหญ่โบราณยังอบรมเยาวยุติให้มีความสำรวมในอิริยาบถ คือ ยืน นั่ง เดิน นอน เวลาเดินต้อง

ไม่ให้ได้ยีนดีเท่า การสำรวจมาจากก็ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่เขาวสตรียต้องสงบปากสงบคำไม่ให้พูดมาก การสำรวจใจก็เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะมิให้มีการคิดฟุ้งซ่านเกี่ยวกับความสัมพันธ์ฉันท์คู่สาว "ให้รู้จักรักษาลงวานตัว" ผู้ใหญ่โบราณอบรมให้เขาวสตรียรู้จักอายุในเรื่องนี้ กล่าวคือ เมื่อเขาวสตรียโกนจุกแล้ว (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 5 บ.1.6/1 จะแยกให้มีห้องหับส่วนตัวไม่ปนกับพี่ชายหรือน้องชาย บิดามารดาจะระวังเป็นพิเศษ ถ้าเป็นเขาวสตรียชั้นสูงจะมีพี่เลี้ยง คอยช่วยเหลือแนะนำดูแล ความรู้ของเขาวสตรียไทยนอกจากจะเป็นกิจการภายในเรือนและการครัวแล้วยังได้รับการอบรมในด้านเย็บปัก งานประดิษฐ์ และงานฝีมือ ทั้งนี้เพื่อเตรียมเป็นแม่เรือน เพราะสตรีใดที่มีคุณสมบัติครบถ้วน และได้ชื่อว่าเป็น "เบญจกัลยาณี" ย่อมมีบุรุษที่มีฐานะหน้าที่การงานดีมาสักครั่งใคร่ชอบพอกระทั่งแต่งงานไป ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นต้องศึกษาวิชาอื่น นอกเหนือจากวิชานี้อีก เพราะตำแหน่งหน้าที่การงานของสามีจะช่วยดูแลสตรีนั้นให้อยู่ในอีกระดับฐานะหนึ่งได้ ดังคำกลอนในสุภาษิตสอนสตรี (อาทิตยา, ม.ป.ป.ร. 25) ว่า "เป็นสตรีสุดจะดีแต่เพียงผิว..." ส่วนสตรีใดที่เป็นโสดและไม่มีใครมาขอแต่งงาน สังคมก็มองว่าเป็นคนบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ จนถูกประนามว่าเป็น "สาวทันทิก"

ปัจจุบันค่านิยมด้านรูปสมบัติ คุณสมบัติต่าง ๆ รวมทั้งค่านิยมเกี่ยวกับคติทางศาสนา คติโบราณ รวมทั้งค่านิยมในการแบ่งภาระหน้าที่ตามเพศเริ่มเปลี่ยนแปลงไป บุรุษทำงานบ้าน ซักเสื้อผ้า ทำอาหารโดยไม่ถือเป็นภาระของสตรี บุรุษและสตรีคบหาสมาคมกันตามสบาย โดยไม่ต้องอยู่ในสายตาผู้ใหญ่ สตรีอาจไปไหนมาไหนได้ตามลำพัง การเล่าเรียนในโรงเรียนเป็นแบบสหศึกษา กลุ่มบุตรและเขาวสตรียมีกิจกรรมร่วมกัน เมื่อสังคมเปิดโอกาสให้บุรุษและสตรีคบหาสมาคมกันโดยเปิดเผย ได้เรียนรู้นิสัยใจคอซึ่งกันและกัน ทำให้ค่านิยมของสตรีไทย เรื่อง "การรักษาลงวานตัว" เริ่มคลี่คลายลงไป รวมทั้งภาระหน้าที่ของผู้ปกครองรัดตัว ทำให้ไม่มีเวลาได้อบรมบ่มนิสัยเขาวสตรียอย่างใกล้ชิด ดังนั้นการประเพณีปฏิบัติ รวมทั้งกิริยามารยาทจึงบกพร่องขาดคุณลักษณะของเขาวสตรียที่พึงประสงค์ที่มีมาแต่อดีตไป

การที่ค่านิยมต่าง ๆ ของไทยเปลี่ยนแปลงไปเพราะไทยเรารับเอาวัฒนธรรม และแนวความคิดของชาวตะวันตกมาใช้ในการปรับปรุงบ้านเมือง รวมทั้งการกิน การอยู่ การแต่งกาย การประเพณีปฏิบัติ ฯลฯ วิถีชีวิตของคนไทยจึงคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของตะวันตก

มากขึ้นทุกที นอกจากนี้ยังมีสาเหตุจากการที่เยาวชนสตรีไทยได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น นับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา และเริ่มมาเห็นเด่นชัดในปัจจุบัน ซึ่งการศึกษาได้เปิดกว้างอย่างแท้จริง เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ อีกทั้งค่านิยมของพ่อแม่ในปัจจุบันเปลี่ยนไป คือ เห็นคุณค่าของการศึกษามากขึ้น จึงพยายามกระเสือกกระสนให้บุตรหลานมีโอกาสเรียนรู้ในชั้นพื้นฐาน เพื่อจะได้มีโอกาสศึกษาต่อไปในระดับสูงถึงระดับมหาวิทยาลัย ด้วยค่านิยมที่ว่า "ไม่อยากจะให้ลูกลำบาก" หรือ "ไม่อยากจะให้ลูกเป็นกรรมกร ชาวนา ชาวสวน" เหมือนพ่อแม่ และอยากให้ลูกเข้าเรียนเพื่อจะได้มีโอกาสเป็นเจ้าของคน เมื่อค่านิยมที่นับถือ "ปริญญาบัตร" ยังมีอยู่มาก ทำให้พ่อแม่เกิดความรู้สึกรับผิดชอบที่จะต้องให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตน

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมเมืองซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเริ่มเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจแบบเกษตรกรรมไปสู่แบบอุตสาหกรรม ล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทั้งสิ้น รวมทั้งการออกไปทำงานนอกบ้านของสตรี เพื่อแบ่งเบาภาระของบุรุษ ทำให้มีเวลาให้กับงานบ้านการครัวน้อยลง คำว่า "เล่นให้ปลายจวัก" กำลังจะลบเลือนเปลี่ยนไปเป็นแม่บ้านถุงพลาสติก โฟม หรือแม่บ้านสำเร็จรูปแทน ค่านิยมที่เน้น "นารีมีรูปเป็นทรัพย์" (ลัมภานนท์ สุนทรวิวัฒน์, 2536) เริ่มจางหาย ภาพลักษณ์ของหญิงยุคใหม่คือ เก่ง ฉลาด มีความเชื่อมั่น ทันสมัย ใจกล้า (กล้าตัดสินใจ, กล้าเสี่ยง) เข้ามาแทนที่

สรุปได้ว่า ค่านิยมที่จัดว่าเป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณีการประพฤติปฏิบัติแก่ทารกชายหญิงเมื่อแรกเกิด การอบรมเลี้ยงดูอันมีส่วนกำหนดบทบาทหน้าที่ และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า กิจการภายในบ้านและงานฝีมือเป็นกิจที่ต้องการความละเอียดอ่อนและเป็นงานเบาที่ต้องใช้ความอดทน เหมาะกับสตรีและลักษณะทางธรรมชาติของสตรี นอกจากนี้ในด้านคติธรรมทางพุทธศาสนาอันเป็นบริบททางสังคมอย่างหนึ่ง ยังเป็นตัวกำหนดให้ทั้งกุลบุตรและเยาวชนสตรีมีทักษะและความสามารถที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ค่านิยมบางอย่างอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา พร้อมทั้งค่านิยมใหม่เข้ามาแทนที่ ตราบใดที่ค่านิยมในอดีตยังมีการนำมาเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ ตราบนั้นค่านิยมดังกล่าวก็ยังคงอยู่ หากแต่ค่านิยมนั้นไม่มีการนำมาประพฤติปฏิบัติ ค่านิยมดังกล่าวจะถูกกลบเลือนและจางหายไปทีละเล็กละน้อย

แนวคิด

จากการวิเคราะห์แนวคิดในการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีไทยในอดีตพบว่ามีลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะหลายประการด้วยกัน คือ

ประการแรก การจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีไทยเน้นความเป็น "กุลสตรี" แนวคิดของไทยแต่เดิมถือว่า สตรีจะมีคุณค่าควรแก่การยกย่อง ต้องเป็นผู้มีศีลธรรมจรรยา รู้แบบแผนจารีตประเพณี รู้ฝึกหัดศิลปต่าง ๆ เช่น ศิลปะในการประกอบอาหารไทย ศิลปะการตกแต่งดอกไม้ ใบตอง แกะสลักผัก-ผลไม้ เย็บปัก ถัก ร้อย ศิลปะการขับร้อง น้อนรำ ตลอดจนการประพฤติปฏิบัติจนได้ชื่อว่าเป็นสตรีที่มีกิริยามารยาทงดงาม อันเป็นคุณสมบัติที่เยาวชนสตรีพึงได้รับการอบรมสั่งสอน

ความคิดเห็นเรื่องการจัดการศึกษาในเยาวชนสตรีมีคุณสมบัติ "กุลสตรี" จะเห็นได้จากการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเยาวชนสตรีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ คือ ทรงจัดให้เยาวชนสตรีได้รับการศึกษาครบองค์ 4 แห่งการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย พุทธิศึกษา คือ ให้มีความรู้ในทักษะทั้ง 4 ได้แก่ อ่าน เขียน การครัว และเย็บปัก จริยศึกษา คือ อบรมศีลธรรม กิริยามารยาท การดำเนินชีวิต การใช้จ่าย การแต่งกาย การอยู่ร่วมกัน และให้มีความรับผิดชอบ พลศึกษา คือ มีการออกกำลังกาย และหัตถศึกษา คือ การฝึกหัดงานที่เป็นของกุลสตรี ซึ่งเป็นวิชาที่เกี่ยวกับการฝึกมือที่เยาวชนสตรีทุกคนควรรู้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพที่ได้วางระบบในโรงเรียนเลี้ยงเด็กว่า "ควรให้หุงข้าวต้มแกงเป็น เย็บผ้าเป็น ตลอดจนรักษาอริยาบท ตั้งแต่บัดที่นอน นับผ้า รักษาความสะอาด..."

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกำหนดความรู้ที่สตรีไทยควรเรียน คือ งานบ้าน งานประดิษฐ์ เย็บปัก ถัก ทอ หัตถกรรม โดยฝึกหัดควบคู่ไปกับการอบรมสั่งสอน กิริยามารยาท

กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร มีความเห็นว่างานที่เหมาะสมแก่สตรี อาทิ การพยาบาล การเลี้ยงเด็ก การดูแลบ้านเรือน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีที่ได้เสนอ "ความเห็นที่จะจัดตั้งการศึกษาศิลปศาสตร์เพื่อบำรุงหาเลี้ยงชีพหาเลี้ยงชีพของมหาชน" ในกรณีนี้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ได้กำหนดวิชาคหกรรมสำหรับเยาวชนสตรี

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักการศึกษาไทยมีความเชื่อมั่นอย่างแท้จริงว่า การอบรมสั่งสอนที่จะเป็นผลให้เยาวชนสตรีได้ชื่อว่าเป็น "กุลสตรี" นั้น ต้องมีความสามารถใน กิจการบ้านเรือน งานฝีมือ และมีกิริยามารยาทที่งดงาม ฯลฯ

ประการที่สอง การจัดการศึกษาเยาวชนสตรีไทยจะเน้นการฝึกปฏิบัติและการลงมือทำเป็นหลักสำคัญ เมื่อลงมือปฏิบัติแล้วก็ถือเอาตามฝึกมาเป็นครู เมื่อฝึกปฏิบัติอะไรก็ไม่ถือเป็นเรื่องความผิดพลาดร้ายแรง แต่จะระมัดระวังและเรียนรู้จากความผิดพลาดนั้น เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นอีกต่อไป (สุน อมรวิวัฒน์, 2535: 515)

นักการศึกษาไทยหลายท่านในอดีต เข้าใจวิธีการอบรมสั่งสอนด้วยวิธีปฏิบัติเป็นอย่างดี จะเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนในตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ที่สอนโดยให้เห็นของจริงและนำไปฝึกปฏิบัติจนชำนาญ

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เป็นผู้หนึ่งที่ได้เน้นการจัดการศึกษา คือ สอนให้ "รู้" กับสอนให้ "ทำ" ยิ่งในทางการศึกษาวิชาจีนด้วยแล้ว จุดเด่นของการศึกษาไทย คือ การฝึกฝนเพื่อให้ทำได้ เมื่อมีเวลาฝึกฝนนานขึ้น ก็จะมี ความชำนาญมากขึ้น

ประการที่สาม การจัดการศึกษาเยาวชนสตรีไทยจะมีความสัมพันธ์ระหว่างครู-ศิษย์ ในสังคมไทยจึงถือว่าศิษย์เสมือนลูก จึงมีคำกล่าวที่ว่า "ลูกศิษย์" และนักเรียนก็จะเชื่อฟังและเคารพครูเสมือนบิดามารดา

ประการที่สี่ การจัดการศึกษาเยาวชนสตรีไทย เปิดโอกาสให้กลุ่มคนในสังคมเข้ามา มีส่วนร่วม ด้วยถือเป็นหน้าที่ของคนทุกคนในสังคม ชุมชนแต่ละชุมชนจัดการศึกษาในวัดของตนเอง ในเมืองหลวงพระมหากษัตริย์ก็จะดูแลการศึกษาในพระบรมมหาราชวัง ฝ่ายบ้านก็จะทำหน้าที่อบรมเด็กให้เป็นคนดี ชยัน และมีอาชีพควบคู่กันไป ดังที่ สุน อมรวิวัฒน์ กล่าวไว้ในหนังสือ **ปรัชญาญาณสยาม** (2533: 516) ว่า ลักษณะการจัดการศึกษามีความสัมพันธ์ระหว่าง "บ้าน-วัด-วัง" เมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียน ความร่วมมือร่วมใจก็เกิดขึ้นในลักษณะ "บ้าน-วัด-วัง-โรงเรียน" ด้วยเหตุนี้จึงมีการจัดเก็บเงินภาษีเกี่ยวกับการศึกษา เรียกว่าเงินศึกษานลิ้น เมื่อโรงเรียนแพร่ขยายมากขึ้น บุคคลชั้นนำในชุมชนจึงต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ดังที่ กรมพระยาฯดำรงราชานุภาพทรงจัดตั้ง "กรรมการตำบล"

เพื่อทำหน้าที่ดูแลการจัดการศึกษา บุคคลชั้นนำที่ได้รับการจัดตั้งประกอบด้วย กำนัน อธิการวัด และแพทย์ประจำตำบล กำนันจะเป็นบุคคลที่มีอิทธิพล มีหน้าที่เกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น เป็นผู้รู้เรื่องทะเบียนคนเกิดและจำนวนเด็กที่เข้าเรียน แพทย์จะเป็นบุคคลช่วยเหลือเด็กไม่ให้ป่วยไข้และสามารถมาโรงเรียนได้ ส่วนพระจะเป็นบุคคลที่ประชาชนมีความเลื่อมใสและเชื่อฟัง

การแต่งตั้งคณะกรรมการตำบลเพื่อรับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการศึกษา จึงมีความเหมาะสมและเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียน ผู้ปกครอง และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับจัดการศึกษา

ประการที่ห้า การจัดการศึกษาเขาวาสตรีไทยเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง แม้จะใช้เวลามาก แต่การดำเนินการอย่างรอบคอบและรัดกุมโดยไม่หักหาญ ทำให้การศึกษาได้รับความสนใจจากประชาชนทุกเพศอย่างกว้างขวาง

กรมพระยาฯ ดำรงราชานุภาพทรงใช้ความพยายามในการให้ประชาชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของการศึกษา โดยอาศัยบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ กล่อมเกล่าชักชวนให้ผู้ปกครองเห็นดีเห็นงามมากกว่าการบังคับหรือการประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นแนวคิดของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ แต่แนวคิดดังกล่าวยังไม่มีการนำมากล่าวถึง ซึ่งในระยะเวลาต่อมา เมื่อปัจจัยต่าง ๆ มีพร้อม และประชาชนเริ่มเห็นคุณค่าของการศึกษาจึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ขึ้น อันเป็นความพยายามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

การจัดการศึกษาเขาวาสตรีไทยเริ่มแรกจัดขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นการให้การศึกษาแก่เขาวาสตรีชั้นสูง และค่อย ๆ แพร่ขยายมาสู่เขาวาสตรีสามัญทั่วไป จนกระทั่งได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาเขาวาสตรีไทยมีความเหมาะสมกับสภาพสังคมในแต่ละสมัย ทั้งนี้เนื่องจากการดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไป ทำให้การศึกษาปรับเปลี่ยนไปได้ง่าย เหมาะสม และสนองความต้องการ

ประการที่หก การจัดการศึกษาเขาวาสตรีไทยเห็นความสำคัญของครู ซึ่งจะลบหลู่ดูหมิ่นไม่ได้ เพราะครูเปรียบเสมือนบิดามารดาคนที่สอง การตระหนักในบทบาทและความสำคัญ of ครูมีมากขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ มีการจัดตั้งโรงเรียน

ฝึกหัดครู-อาจารย์ชั้น ทำให้การศึกษาเยาวยสตรีไทยเริ่มแพร่หลาย เป็นผลให้จำนวนเยาวยสตรีเข้ารับการศึกษามากขึ้น ซึ่งแต่เดิมครูผู้สอนส่วนใหญ่เป็นบุรุษ และถึงแม้ว่าจะมีครูสตรี แต่ครูสตรีส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ จึงไม่คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทย อีกทั้งยังนำศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จึงไม่เป็นที่นิยมแก่สำหรับผู้ปกครอง-เยาวยสตรีไทย

การให้ความสำคัญแก่ครูนั้น จะเห็นได้จากมีการกำหนดให้มิวันครูขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ลูกศิษย์ได้กราบไหว้เพื่อระลึกถึงพระคุณครู ทั้งผู้เป็นครูก็ได้รับการยกย่องว่าเป็น "ปูชนียบุคคล"

ลักษณะการจัดการศึกษา

ยุคการศึกษาของเยาวยสตรีชั้นสูง (พ.ศ. 2414-2440)

การจัดการศึกษาในยุคนี้ พบว่ามีความแตกต่างระหว่างเยาวยสตรีชั้นสูง และเยาวยสตรีสามัญ รวมทั้งมีความแตกต่างระหว่างเยาวยสตรีและกุลบุตร

การที่เยาวยสตรีชั้นสูงได้รับการศึกษาอบรมที่แตกต่างจากเยาวยสตรีสามัญ ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตดังนี้

1. เยาวยสตรีชั้นสูง ต้องรับภาระและความรับผิดชอบต่อครอบครัว ทั้งยังต้องดูแลควบคุมพนักงาน จึงมีความจำเป็นต้องเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ รวมถึงการปฏิบัติหน้าที่เพื่อจะได้นำไปสอนเยาวยสตรีรุ่นต่อไป และสอนเยาวยสตรีที่จะมาทำงานเป็นนางพนักงาน

2. เยาวยสตรีสามัญ เมื่อเติบโตต้องแต่งงานและมีบุตร ดังนั้นงานบ้านรวมทั้งการดูแลปรนนิบัติบุตรและสามี จึงเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าวิชาหนังสือ ยิ่งเยาวยสตรีสามัญที่มีฐานะยากจน จำเป็นต้องทำกิจการงานบ้านสารพัดและช่วยงานอาชีพ ดังนั้นจึงไม่มีเวลาพอที่จะอบรมบุตรหลานให้มีกิริยามารยาท ความประพฤติได้งดงามเท่าเยาวยสตรีชั้นสูง

3. เยาวยสตรีชั้นสูง มีสภาพความเป็นอยู่สุขสบาย มีการพบปะสมาคมกันอยู่เสมอ มีเวลาเล่นหัวสนุกสนานได้ เพราะไม่ต้องรับผิดชอบในการหาเลี้ยงชีพ มีหน้าที่บังคับบัญชาดูแลพนักงานชาววังให้ประกอบกิจการงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย โดยมีเบี้ยหวัดเงินเป็นค่าตอบแทน เวลาว่างก็เย็บปักถักร้อย จัดหมากพลู ประกอบอาหารแห้งรับประทานเล่น ร้อยดอกไม้ อบรม เย็บเครื่องนุ่งห่ม ทั้งทำน้ำหอมและเครื่องสำอางประทีนโฉมตนเอง เพื่อ

ประกวดประชันความงามกัน ซึ่งเป็นที่นิยมมากในพระบรมมหาราชวัง สภาพเศรษฐกิจและสังคมของเยาวยุคนี้สูงขึ้นสูงนับว่าค่อนข้างดี

4. เยาวยุคนี้มีความเป็นอยู่แตกต่างกับเยาวยุคก่อนหน้านั้น เยาวยุคนี้-สามัญต้องช่วยกิจการงานต่าง ๆ ในครอบครัว จะมีการพบปะ คือ เมื่อมีงานนักขัตฤกษ์ หรืองานรื่นเริง เนื่องจากภาระหน้าที่อันเกี่ยวข้องกับอาชีพของตน เช่น ประเพณีเกี่ยวข้าว เป็นต้น นอกจากเยาวยุคนี้สามัญจะประกอบกิจการบ้านแล้วยังประกอบอาชีพช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวด้วยการทำไร่ ทำนา ค่าขาย และรับจ้าง ซึ่งงานเหล่านี้เป็นงานที่กระทำกันในครอบครัว หรือเครือญาติที่อยู่ใกล้เคียงกัน

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่าเยาวยุคนี้สูงขึ้นสูง แม้ว่าจะได้รับการศึกษาที่แตกต่างจากเยาวยุคก่อนหน้านั้น แต่เมื่อเปรียบเทียบกับกุลบุตรแล้ว เยาวยุคนี้สูงขึ้นสูงยังได้รับการศึกษาวิชาหนังสือน้อยกว่า เพราะเหตุที่ผู้ใหญ่มักเห็นว่าการศึกษาวิชาหนังสือควรเป็นของกุลบุตรมากกว่าเยาวยุคนี้ เยาวยุคนี้ควรได้รับการอบรมฝึกฝนเฉพาะในด้านฝีมือ และการเรียนอันเป็นหน้าที่โดยตรงของเยาวยุคนี้เมื่อเติบโต

เมื่อผู้ใหญ่ปลุกฝังค่านิยมให้เยาวยุคนี้เน้นหนักในด้านการเรือน การช่าง หรือการฝีมือ เนื้อหาที่จัดให้ศึกษาอบรมแก่เยาวยุคนี้จึงมีเฉพาะที่ตึงใจไว้

ถ้าจะพิจารณากระบวนการเรียนการสอนที่ให้เยาวยุคนี้สังเกต พิจารณาก่อนนำไปปฏิบัตินั้นคล้ายกับทฤษฎีการศึกษาของ John Dewey ที่ให้เด็กได้ Learning by doing เมื่อเยาวยุคนี้ได้รับการฝึกฝน ปฏิบัติภายใต้คำแนะนำของครูผู้สอนอย่างสม่ำเสมอ เยาวยุคนี้ก็จะปฏิบัติได้ถูกต้องจนทำให้เกิดความมั่นใจ ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการศึกษาในปัจจุบัน

ยุคเริ่มการจัดการศึกษาของเยาวยุคนี้สามัญ (พ.ศ. 2441-2455)

การจัดการศึกษาในยุคนี้แตกต่างจากยุคการศึกษาเยาวยุคก่อนหน้านั้น กล่าวคือ เยาวยุคนี้สามัญเริ่มได้รับการศึกษาอบรมในโรงเรียนสำหรับเยาวยุคนี้สามัญ และโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นโดยทั่วไป เมื่อมีการตั้งโรงเรียนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาให้เป็นไปในแนวเดียวกัน กรมศึกษาธิการจึงถูกจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2435 เพื่อดูแลรับผิดชอบการจัดการศึกษา ลักษณะการจัดการศึกษาจึงเป็นระบบมากขึ้น เยาวยุคนี้สูงขึ้นสูงและเยาวยุคนี้สามัญเริ่มได้รับการศึกษาที่ไม่แตกต่างกัน ดังเช่นในยุคที่ผ่านมา

หากพิจารณาจากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่าในระยะแรกการจัดการเรียนการสอน
 เมื่อยังไม่มีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ การให้การศึกษาแก่เยาวชนสตรีชั้นสูงและเยาวชนสตรี
 สามัญยังมีความแตกต่างกันในด้านจุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชาบางวิชา แต่เน้นงานบ้าน งานครัว
 งานประดิษฐ์งานฝีมือเหมือนกัน จนกระทั่งมีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ มีการจัดทำ
 โครงร่างการศึกษา โดยยึดแบบอย่างมาจากต่างประเทศ การจัดการศึกษาทั้งเยาวชนสตรีชั้นสูง
 และเยาวชนสตรีสามัญเริ่มเหมือนกัน ทั้งนี้อาจเนื่องจากนโยบายปฏิรูปการศึกษา และการรับ
 วัฒนธรรมและค่านิยมจากต่างประเทศ รวมทั้งการสนับสนุนให้ทวยราษฎร์ทุกคนเข้ารับการศึกษา
 ทำให้ราษฎรสามัญชนมีโอกาสเข้ารับราชการอันเป็นการเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตน
 และครอบครัวให้สูงขึ้น การแบ่งแยกชนชั้นจึงน้อยลง เมื่อมีการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ
 และกำหนดหลักสูตรเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาแล้ว จะเห็นว่า เนื้อหาที่จัดให้
 เรียนแตกต่างจากที่เคยจัดมา คือ เน้นวิชาอ่าน เขียน คณิตเลข ซึ่งแต่เดิมไม่มี การสอบก็จัด
 การสอบเฉพาะ 3 วิชาเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ที่จัดให้มีการสอบเฉพาะ
 วิชาอ่าน เขียน คณิตเลข เพราะเป็นวิชาใหม่ที่เยาวชนสตรีไม่เคยเรียนมาก่อน หรือเรียนแต่
 น้อยมาก ส่วนวิชางานฝีมือ การบ้าน การครัว ที่ไม่มีการสอบด้วยเหตุที่ว่า งานเหล่านี้
 เยาวสตรีทุกคนย่อมมีความรู้ความสามารถ เนื่องจากได้รับการสั่งสอนอบรม อันถือเป็นกิจสตรี
 จากมารดาและคนในครอบครัวด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นนิสัย และสิ่งที่ส่งผลต่อการจัดการ
 ศึกษาเยาวชนสตรีในด้านงานฝีมือ ให้ดำรงอยู่กระทั่งปัจจุบัน คือ การจัดการศึกษาของ
 โรงเรียนราชินี จะเห็นว่ายังคงเน้นทางด้านงานครัว งานฝีมือ และงานประดิษฐ์ ที่เป็นเช่นนี้
 ผู้วิจัยคาดว่า จะจัดการศึกษาให้เป็นไปตามพระประสงค์เดิมของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
 ผู้ทรงตั้งสถานศึกษานี้ขึ้นมาเพื่อส่งเสริมงานช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ นับเป็นนิมิตอันดีต่อการ
 ศึกษาเยาวชนสตรีทั่วไป เนื่องจากบุคคลชั้นสูงของประเทศไทยในสมัยที่ผ่านมาให้ความสนใจและ
 ส่งเสริมงานช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ และรู้าเรียนอย่างแพร่หลายในหมู่เยาวชนสตรีชั้นสูง ด้วย
 ปรากฏว่าบรรดาเยาวชนสตรีชั้นสูงที่เล่าเรียนในโรงเรียนราชินีแล้ว มีความสามารถในงานฝีมือ
 ต่าง ๆ จนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป นอกจากนี้งานฝีมือยังได้ชื่อว่าเป็นงานชั้นสูง ด้วยความ
 สามารถทางช่างฝีมือที่เป็นเยี่ยมในทุกด้านของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา
 นริศรานุวัตติวงศ์ พระน้องยาเธอในรัชกาลที่ 5 ทำให้ภาพพจน์ของช่างฝีมือดีขึ้น และการที่
 เยาวสตรีสามัญเริ่มได้รับการศึกษา

การกำหนดเนื้อหาวิชาเรียนในหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2452 และหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2454 หากพิจารณาจะมีความแตกต่างจากหลักสูตรฉบับที่ผ่านมา กล่าวคือ หลักสูตรฉบับก่อนหน้านั้นไม่มีการกล่าวถึง เนื้อหาสำหรับเยาวชนสตรี แต่หลังจากที่มีการศึกษาดูงานจากประเทศญี่ปุ่นแล้ว ทำให้การศึกษาของเยาวชนสตรีได้รับความสนใจมากขึ้น จึงมีการจัดหลักสูตรสตรีเพื่อใช้ในโรงเรียนเยาวชนสตรีทั่วไป เนื่องจากว่าในระยะหลังจำนวนโรงเรียนที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้นมีมากขึ้น ทั้งเป็นการศึกษาแบบให้เปล่า หรือมีการเรียกเก็บค่าเล่าเรียนก็เรียกเก็บแต่น้อย เมื่อเทียบกับที่เอกชนจัดตั้ง อีกทั้งเป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นโดยรัฐ ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันสูงสุด รองจากพระมหากษัตริย์ จึงเป็นที่สนใจของผู้ปกครองนักเรียน เนื่องจากจำนวนวิชาที่จัดให้เรียนยังเกี่ยวข้องกับและเน้นงานบ้าน งานฝีมือ นอกจากนี้การเรียนการสอนแตกต่างจากหลักสูตรฉบับที่ผ่านมา คือ กำหนดให้ครูอธิบาย และยกตัวอย่าง ไม่ยึดเพียงตำราเท่านั้น จะเห็นว่าการเรียนการสอนในลักษณะนี้มีการกล่าวไว้ในหลักสูตรฉบับปัจจุบันด้วย โดยแท้ที่จริงแล้ว การเรียนการสอนที่เน้นการอธิบาย และยกตัวอย่างมิใช่เพื่อเริ่มมี แต่ได้มีมานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากการอบรมสั่งสอนของคนสมัยโบราณ ที่ปรากฏในเรื่องสี่แผ่นดิน คุณสายจะคอยบอกคอยสอนแม่พลอยอยู่ตลอดเวลา และให้เห็นตัวอย่างจากการปฏิบัติจริง และที่ไม่มีการกล่าวถึงการเรียนการสอนที่เน้นอธิบายและยกตัวอย่างในหลักสูตรก่อนหน้านั้นเพราะครูผู้สอนก็ประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว แต่มาภายหลังเมื่อมีการพิมพ์หนังสือขึ้นมา ครูผู้สอนจึงพากันยึดเนื้อหาที่มีในตำราเท่านั้น โดยเน้นการท่องจำ ขาดการปฏิบัติจริง จะเห็นว่าการเรียนการสอนในปัจจุบันก็ยังยึดครูเป็นศูนย์กลางและเน้นท่องจำ ดังนั้นในหลักสูตรปัจจุบันจึงกล่าวถึงการเรียนการสอนโดยเน้นถึงการสอนที่ไม่ให้ครูถือยึดตำราว่า "ควรให้เด็กได้พบได้เห็นจากประสบการณ์จริงบ้าง และชวนหาหาความรู้จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเอง"

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นว่าลักษณะการจัดการศึกษาของเยาวชนสตรีชั้นสูงและสามัญชน เริ่มมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งแตกต่างจากยุคการศึกษาเยาวชนสตรีชั้นสูง ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาธิการจัดให้การจัดการศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ เป็นไปในแนวเดียวกัน ลักษณะการจัดการศึกษาในยุคเริ่มการจัดการศึกษาเยาวชนสตรีสามัญ เริ่มมีการจัดทำหลักสูตรเฉพาะเยาวชนสตรี อันเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรในฉบับต่อมา มีการกำหนดเวลาเรียนที่แน่นอน มีการกล่าวถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอน เน้นการอ่าน เขียน คิดเลข ควบคู่ไปกับ

การเรียนวิชาการเรือน และงานฝีมือ โดยเฉพาะการวัดและประเมินผลการศึกษา มีการพัฒนา
 ขึ้นกว่าเดิม

ยุคจัดการศึกษาของเขาวาสหรืออย่างเป็นระบบ (พ.ศ.2456-2474)

เขาวาสตรีชั้นสูงและเขาวาสตรีสามัญ ต่างได้รับการศึกษาในโรงเรียนรัฐบาล หรือ
 โรงเรียนราษฎร์ ซึ่งเป็นไปตามความต้องการของผู้ปกครองเขาวาสตรีเหล่านั้น

เนื้อหา

เนื้อหาวิชาที่จัดไว้ในหลักสูตรแยกเป็นหลักสูตรชาย หลักสูตรหญิง วิชาที่ศึกษา
 เหมือนกัน คือ จรรยา ภาษาไทย เลข ความรู้เรื่องเมืองไทย การรักษาตัว ลูกเสือ และ
 วิชาสามัญ (วิชาหาเลี้ยงชีพ) สำหรับเขาวาสตรีวิชาหาเลี้ยงชีพให้เลือกสอนงานที่เป็นทาง
 ถนัดของหญิง เช่น เย็บปัก ถักร้อย ฯลฯ ส่วนหลักสูตรให้เลือกรียนหัตถกรรม กลีกรกรรม หรือ
 นนิตยกรรม

กระบวนการเรียนการสอน อัตราเวลาเรียน การวัดและประเมินผล

การจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล ในหลักสูตร พ.ศ.2456
 ไม่ได้กล่าวไว้ ส่วนอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรเขาวาสตรี กำหนดเวลาเรียนเฉพาะวิชา
 วิชาสามัญ 3 ปี โดยขึ้นประณปีที 1-2 เรียน 3.45 ชั่วโมง/สัปดาห์ ขึ้นประณปีที 3 เรียน
 4.30 ชั่วโมง/สัปดาห์ ส่วนหลักสูตรกำหนดเวลาเรียนวิชาสามัญ 3 ปี เท่ากับเขาวาสตรี
 แตกต่างกันที่ขึ้นเรียนซึ่งหลักสูตรเริ่มเรียนตั้งแต่ขึ้นประณปีที 3-5 โดยปีที 3 เรียน 2.00
 ชั่วโมง/สัปดาห์ ขึ้นประณปีที 4-5 เรียน 18.00 ชั่วโมง/สัปดาห์

การจัดการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล ในหลักสูตร พ.ศ.2464

เปลี่ยนแปลงจากเดิมเล็กน้อย กล่าวคือ มีการแต่งตั้งผู้มีความชำนาญ ร่วมทำการวัดผลกับ
 เจ้าหน้าที่ รวม 3 คน ในส่วนของวิชาสามัญเขาวาสตรีมีการวัดผลให้คะแนนขึ้นประณปีที
 1-2 กำหนดคะแนนเต็ม 70 คะแนน ซึ่งแตกต่างจากการให้คะแนนในขึ้นปีที 3 คือ กำหนด
 ให้ขึ้นประณปีที 3 คะแนนเต็ม 90 คะแนน (เบ็ดเตล็ด 20 คะแนน วิชาเฉพาะ 70 คะแนน)
 สำหรับหลักสูตรกำหนดคะแนน 170 คะแนน วิธีการสอบ คือ ตอบปากเปล่า หรือเขียนตอบ

หากพิจารณาทางด้านสถานที่ให้การศึกษาอบรม ในยุคจัดการศึกษาเยาวชนหรืออย่างเป็นระบบจะแตกต่างจากลักษณะการจัดการศึกษาในยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ การจัดการศึกษาที่เคยจัดที่บ้าน สำนักวิชาชีพ พระบรมมหาราชวัง และสำนักราชบัณฑิตหมดไป กลายเป็นจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งไม่มีการแบ่งแยกว่าโรงเรียนใดเป็นสถานที่เรียนสำหรับเยาวชนสตรี หรือเป็นสถานที่เรียนสำหรับเยาวชนสตรีสามัญ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในยุคนี้การแบ่งสถานภาพทางชนชั้นเริ่มลดลง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางด้านการยกฐานะทางสังคมของทวยราษฎร์ด้วยการสนับสนุนให้เข้ารับการศึกษา และการเปิดโอกาสให้ทวยราษฎร์สามัญชนทั่วไป เข้ามามีตำแหน่งหน้าที่ราชการ ซึ่งได้กระทำมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื้อหาที่กำหนดให้ทั้งเยาวชนสตรีและกุลบุตรเรียน จะพบความแตกต่างด้านการกำหนดเวลาเรียนอย่างมากในหลักสูตร พ.ศ.2454 ทั้งในส่วนที่เป็นวิชาสามัญและวิชาสามัญ กุลบุตรจะมีเวลาเรียนต่อสัปดาห์มากกว่าเยาวชนสตรี ทั้งยังมีโอกาสศึกษาเนื้อหางานอาชีพมากกว่าเยาวชนสตรี กล่าวคือ กุลบุตรมีเวลาเรียนงานอาชีพถึงสัปดาห์ละ 23 ชั่วโมง ในขณะที่เยาวชนสตรีมีเวลาเรียนระหว่าง 14-18 ชั่วโมง/สัปดาห์เท่านั้น และวิชาสามัญที่กำหนดให้เรียน ระหว่างเยาวชนสตรีกับกุลบุตรก็แตกต่างกัน คือ กุลบุตรเรียนวิชาหัตถกรรม กลีกรกรรม และพาณิชย์กรรม โดยเลือกเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งตามความสนใจและเหมาะสมกับท้องถิ่น ส่วนเยาวชนสตรีกำหนดให้เรียนวิชาสามัญแต่เฉพาะที่เป็นของหญิง เช่น เย็บ ปัก ถักร้อย หรือการฝีมืออื่น ๆ (ไม่มีโอกาสเลือกเช่นกุลบุตร) โดยเฉพาะหลักสูตร พ.ศ.2464 กำหนดให้วิชาหัตถกรรม กลีกรกรรม และพาณิชย์กรรม เป็นวิชาอาชีพ ส่วนวิชาสำหรับเยาวชนสตรี กล่าวอยู่ในวิชาสามัญ แม้หลักสูตรฉบับนี้จะพยายามกำหนดให้เยาวชนสตรีและกุลบุตรเรียนในอัตราเวลา 25 ชั่วโมงต่อสัปดาห์เท่ากัน แต่ถ้าดูจากวิชาอาชีพแล้วจะเน้นเฉพาะกุลบุตรมาก ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมให้กุลบุตรเข้าสู่งานอาชีพ การวัดผลและประเมินผลกำหนดเป็นคะแนน โดยกำหนดให้เยาวชนสตรี 70-90 คะแนน ส่วนกุลบุตรกำหนดให้ 170 คะแนน ซึ่งเท่ากับเป็นการให้ความสำคัญในวิชาส่วนกุลบุตรมากกว่า ส่วนทางด้านเนื้อหาวิชาที่จัดให้เยาวชนสตรีเรียน มีเนื้อหาเพิ่มมากขึ้นจากเดิมซึ่งเป็นข้อแตกต่างอย่างหนึ่งจากยุคที่ผ่านมา และถ้าจะเปรียบเทียบลักษณะการจัดการศึกษาที่จัดในยุคจัดการศึกษาเยาวชนหรืออย่างเป็นระบบ ในภาพรวมก็จะมี ความแตกต่างในด้านเวลา กล่าวคือ หลักสูตร พ.ศ.2456 ชั้นประถมปีที่ 2 และชั้นประถมปีที่ 3 เรียน 18.30 ชั่วโมง/สัปดาห์, 14.30 ชั่วโมง/สัปดาห์ และ 15.20 ชั่วโมง/สัปดาห์

ตามลำดับ เมื่อแยกเฉพาะวิชาวิสามัญ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เรียน 3.45 ชั่วโมง/สัปดาห์เหมือนกัน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรียน 4.30 ชั่วโมง/สัปดาห์ ส่วนหลักสูตร พ.ศ. 2464 ถ้ามองในภาพรวม เวลาเรียนของทุกวิชาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 25.00 ชั่วโมง/สัปดาห์ ซึ่งมากกว่าเวลาเรียนในหลักสูตร พ.ศ. 2456 เมื่อแยกเฉพาะวิชาวิสามัญ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียน 2.45 ชั่วโมง/สัปดาห์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เรียน 3.45 ชั่วโมง/สัปดาห์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรียน 4.30 ชั่วโมง/สัปดาห์ จะเห็นว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในหลักสูตร พ.ศ. 2464 มีเวลาเรียนน้อยกว่าในหลักสูตร พ.ศ. 2456 1 ชั่วโมง

จะเห็นว่า การศึกษาในยุคจัดการศึกษาเขาวสตรืออย่างเป็นระบบ ได้พัฒนาเรื่อยมาจากที่ไม่เคยมีการกล่าวถึงจุดมุ่งหมายและรายละเอียดในเนื้อหาวิชา จนกระทั่งมีการกำหนดความมุ่งหมายในหลักสูตร อีกทั้งการกำหนดเวลาเป็นที่แน่นอน ทำให้สะดวกต่อการจัดการเรียนการสอนยิ่งขึ้น

ลักษณะการจัดการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่าเหมาะสม เพราะในยุคจัดการศึกษาเขาวสตรืออย่างเป็นระบบ แม้จะเปิดโอกาสให้เขาวสตรือเข้าเรียนได้เช่นเดียวกับกุลบุตร แต่ค่านิยมในสมัยนั้นยังไม่นิยมให้เขาวสตรือทำงานนอกบ้าน และที่ให้เขาวสตรือเข้ารับการศึกษาดูด้วยเห็นว่าเขาวสตรือ เมื่อเติบโตมีครอบครัวจะต้องมีบุตร จะได้ใช้ความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมาบำรุงรักษาตนเองให้มีความพร้อมที่จะเป็นมารดาที่ดี มีสุขภาพสมบูรณ์ เมื่อบุตรคลอดแล้วก็นำความรู้ที่ได้เรียนมาอบรมสั่งสอนบุตรหลานของตน และบางครั้งอาจได้ช่วยเหลืองานของบุรุษผู้เป็นสามี ดูแลกิจการในครัวเรือน รวมทั้งเย็บปะซ่อมแซมข้าวของเครื่องใช้ในการแต่งบ้าน เครื่องแต่งกาย เครื่องนอน ตลอดจนการปรนนิบัติพ่อดีวี สามี และผู้ใหญ่ในครอบครัว และการที่ไม่นิยมให้เขาวสตรือทำงานนอกบ้าน อาจเนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและการเมืองในช่วงนั้น แม้จะอยู่ในสภาพตกต่ำ แต่เนื่องจากเครื่องอุปโภคทั้งหลายสามารถผลิตเองได้ และเพียงพอกับความต้องการในครอบครัว ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องให้เขาวสตรือทำงานนอกบ้าน และอีกอย่างหนึ่งก็คือ ค่านิยมในสมัยนั้นยังยึดถือบุรุษในฐานะผู้นำในกิจการต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้นำครอบครัว มีหน้าที่รับผิดชอบต่อการหารายได้มาเลี้ยงคนในครอบครัว ประกอบกับงานอาชีพต่าง ๆ เป็นงานซึ่งสมัยนั้นถือว่าเป็นงานของบุรุษ ดังนั้นการจัดให้กุลบุตรเรียนทางด้านวิชาซึ่งมากกว่าเขาวสตรือ จึงเป็นการเหมาะสม

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่า ลักษณะการจัดการศึกษาของเยาวสตรียุคจัดการศึกษา
 อย่างเป็นระบบแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ มีการจัดเนื้อหาให้เรียนมากขึ้นจากเดิมที่
 เคยเน้นเพียงอ่าน เขียน คัดเลข ทั้งยังแตกต่างจากกลุ่มสตรีในส่วนของวิชาสามัญ การกำหนด
 เวลาเรียนก็ยังกำหนดให้กลุ่มสตรีเรียนมากกว่า แต่เริ่มเรียนช้ากว่าเยาวสตรี นอกจากนี้การ
 กำหนดคะแนนของเยาวสตรีก็แตกต่างจากกลุ่มสตรีเช่นกัน

ยุคปรับปรุงการศึกษาของเยาวสตรี (พ.ศ.2475-2520)

สถานที่ให้การศึกษาบรม ยังคงเป็นโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ ซึ่ง
 เอกชนเป็นผู้จัดตั้งขึ้น การจัดการศึกษาในยุคปรับปรุงการศึกษาเยาวสตรี จัดตามแผนการศึกษา
 พ.ศ.2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 หลักสูตรที่
 ใช้ในโครงการทั้ง 3 ฉบับ คือ หลักสูตร พ.ศ.2464 หลักสูตร พ.ศ.2480 หลักสูตร พ.ศ.
 2491 และหลักสูตร พ.ศ. 2498

เนื้อหาวิชา

วิชาที่ศึกษา คือ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภาษาไทย เลขคณิต วิทยาการ
 ความรู้เรื่องเมืองไทย วาดเขียน การฝีมือ ชั้บร้อง สุขศึกษา พลศึกษา ลูกเสือและอนุสภ
 ภาชาติ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ (เพิ่มในหลักสูตร พ.ศ.2491)

กระบวนการเรียนการสอน เวลาเรียน การวัดและประเมินผล

ด้านการจัดการเรียนการสอน ได้กล่าวไว้ในหมายเหตุท้ายหลักสูตร พ.ศ.2491
 ว่า "การสอนไม่ควรทำเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น และฝึกการงานตามสมควร" เวลาเรียน
 จัดให้เรียนสัปดาห์ละ 3 ชั่วโมงต่อสัปดาห์เท่ากันทุกชั้น ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา 1-4 โดยใช้
 เวลาเรียนร่วมกับวิชาชั้บร้อง ส่วนในหลักสูตร พ.ศ.2498 จัดการฝีมือให้เรียนร่วมกับศิลปะ
 ซึ่งอยู่ในหมวดสังคมศึกษา สำหรับการวัดและประเมินผลกำหนดให้ทำการสอบไล่ปีละ 1 ครั้ง
 (สัมภาษณ์ เอี่ยม โทบุญเลี้ยง, 2536)

ความมุ่งหมายเฉพาะวิชาการฝีมือ มีความแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา คือ ละเอียด
 ขึ้นกว่าเดิม และมีหลักการมากขึ้น ส่วนด้านเนื้อหาวิชากำหนดให้มีวิชาหน้าที่พลเมืองเพิ่มขึ้น

ด้วยเหตุที่รัฐบาลในยุคนี้ต้องการสอนประชาชนให้มีความรู้เกี่ยวกับหน้าที่และความเป็นพลเมืองดี ตลอดจนมีความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยจัดให้เรียนร่วมกับวิชาจรวิทยา ซึ่งเปลี่ยนจากเดิมเป็นวิชาศีลธรรม และจัดแยกเป็นคนละวิชาในหลักสูตร พ.ศ.2491 วิชาวิทยาการ (วิทยาศาสตร์ และวิชาอนุสภากาชาด) ก็เป็นเนื้อหาใหม่ที่เพิ่มจากเดิม นอกจากนี้ยังมีวิชาขับร้อง ซึ่งเป็นวิชาใหม่จัดให้เรียนกับการฝีมือ (วิสามนัญเดิม) โดยจัดให้เรียนตั้งแต่ประถมปีที่ 1-4 สัปดาห์ละ 3 ชั่วโมง จะเห็นว่าเวลาที่กำหนดให้สำหรับวิชาการฝีมือเริ่มน้อยลง ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่ามีวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้น จึงทำให้เวลาเรียนในแต่ละวิชาน้อยลง ถึงแม้ว่าวิชาการฝีมือ มีเวลาลดน้อยลงจากเดิม หากมองในภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่า วิชาดังกล่าวถูกให้ความสำคัญไม่น้อย เพราะเมื่อเปรียบเทียบเวลาเรียนแล้ว จะมีเวลาเรียนใกล้เคียงกับวิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งปัจจุบันจัดเป็นวิชาทักษะที่มีความสำคัญเท่า ๆ กับวิชาภาษาไทย หรืออาจมากกว่า

การจัดวิชาการฝีมือร่วมกับวิชาขับร้อง ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสม เพราะหากมองย้อนกลับไปในยุคเยาวชนสตรีชั้นสูง จะพบว่าผู้ใหญ่ในสมัยนั้นมีการจัดการศึกษาอบรมเยาวชนสตรีในด้านงานบ้าน งานครัว การฝีมือ และการบรรเลง ซึ่งถือเป็นกิจของหญิงที่พึงกระทำ เพื่อให้เกิดความสำราญในครอบครัว และเป็นที่ยอมรับนับถือว่ามีความสามารถ หากร้องรำหรือเล่นดนตรีได้ ดังนั้นเยาวชนสตรีในยุคการศึกษาเยาวชนสตรีชั้นสูง อย่างน้อยจะต้องเล่นเครื่องดนตรีไทยให้ได้ 1 ชนิด กล่าวได้ว่าการจัดเนื้อหาวิชาฝีมือให้เรียนร่วมกับวิชาขับร้อง มีความคล้ายคลึงกับการจัดการศึกษาในยุคเยาวชนสตรีชั้นสูง แต่ที่แตกต่างกันก็คือ ยุคเยาวชนสตรีชั้นสูงจะได้รับการอบรมสั่งสอน โดยเน้นงานบ้าน งานครัว งานฝีมือเป็นหลัก ส่วนการบรรเลงนั้นจะเป็นเพียงวิชาที่เรียนเพิ่มเติมพิเศษ ตามความต้องการของผู้ปกครอง ส่วนการจัดเนื้อหาการฝีมือกับวิชาขับร้องในยุคปรับปรุงการศึกษาเยาวชนสตรีเป็นวิชาบังคับ โดยจัดให้เรียนงานฝีมือควบคู่ไปกับวิชาขับร้อง

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 ในช่วงนั้นยังคงใช้หลักสูตร พ.ศ.2464 กระทั่งมีการจัดทำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 โดยกำหนดองค์แห่งการศึกษาเพิ่มอีก 1 ส่วน คือ ทัศนศึกษา จากเดิมมี 3 ส่วน ได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา ดังนั้นการจัดทำ

หลักสูตรหลังจากที่มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ จึงเน้นและให้ความสำคัญต่อวิชาการฝีมือดังกล่าว

การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตร พ.ศ.2464 คงเดิม กระทั่งมีการจัดทำหลักสูตร พ.ศ.2491 กำหนดให้มีการเรียนนอกสถานที่บ้าง ทั้งนี้ปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นความเหมาะสมกับวิชางานฝีมือเป็นอย่างดี และหลักสูตร พ.ศ.2498 ได้เสนอแนะวิธีสอนว่า ควรมีการเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อมก่อนสอน และควรเลือกใช้วัสดุฝึกหัดที่หาง่าย การสอนควรมีการยืดหยุ่นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จะเห็นว่าวิธีการสอนดังกล่าวยังคงทันสมัยและใช้ได้ในปัจจุบัน

หากพิจารณาเปรียบเทียบเนื้อหาที่จัดให้เยาวชนสตรีและกุลบุตร โดยกุลบุตรเรียนในหลักสูตร พ.ศ.2479 และหลักสูตร พ.ศ.2491 หัตถกรรมและกลีกรรม เยาวสตรีเรียนการช่าง และเบ็ดเตล็ดกับกลีกรรม (เหมือนชาย) ดังนั้นวิชาที่เยาวชนสตรีเรียนแตกต่างจากกุลบุตร คือ การช่าง และเบ็ดเตล็ด อันเป็นวิชาที่เหมาะสมกับเพศ จะเห็นว่า การจัดหลักสูตรดังกล่าวมีความสอดคล้องกับหลักการของคณะราษฎร ที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติว่า "หญิงมีภาระพิเศษโดยธรรมชาติ ท่านได้วางหลักสูตรให้ผิดเพี้ยนกับชายบ้างบางส่วน" ความแตกต่างของลักษณะการจัดการศึกษา เมื่อเปรียบเทียบกับยุคที่ผ่านมาอีกข้อคือ การจัดชั้นเรียน แต่เดิมเยาวชนสตรีเรียน 3 ปี กุลบุตรเรียน 5 ปี พอมาในยุคปรับปรุงการศึกษา เยาวสตรี ทั้งกุลบุตรและเยาวชนสตรีจึงเรียนเท่ากัน ทั้งนี้เนื่องจากความมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ในแผนการศึกษาชาติ ว่า "หญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในด้านการศึกษา" ส่วนหลักสูตร พ.ศ.2498 ได้เปลี่ยนแปลงจากการจัดเนื้อหาวิชา โดยจัดเป็นหมวดวิชาภาษาไทย หมวดวิชาเลขคณิต หมวดธรรมชาติศึกษา หมวดสังคมศึกษา กิจกรรมพิเศษ โดยจัดให้งานฝีมืออยู่ในหมวดสังคมศึกษา จัดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียน 5 ชั่วโมง/สัปดาห์ หลักสูตรฉบับนี้ใช้ได้ไม่นานก็มีการจัดทำหลักสูตรฉบับใหม่ ส่วนการจัดและประเมินผลไม่แตกต่างจากยุคที่ผ่านมา

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ลักษณะการจัดการศึกษายุคปรับปรุงการศึกษาเยาวชนสตรีแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา คือ การกำหนดความมุ่งหมายเฉพาะวิชาการฝีมือมีรายละเอียดมากขึ้นกว่าเดิม มีเนื้อหาวิชาใหม่ กำหนดให้วิชาการฝีมือเรียนร่วมกับวิชาข้างเคียง โดยกำหนดเวลาเรียน 3 ชั่วโมง/สัปดาห์ ซึ่งน้อยกว่ายุคที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังจัดการศึกษาโดยเน้นองค์ 4 แห่งการศึกษา ซึ่งเคยมีปรากฏในการจัดการศึกษาเยาวชนสตรีชั้นสูง ที่จัดขึ้นใน

โรงเรียนราชินี และเห็นได้ชัดเจน คือ ความมุ่งหมายที่เน้นให้ความเสมอภาคต่อการเข้ารับการศึกษา ซึ่งไม่เคยมีปรากฏมาก่อน

การจัดการศึกษายุคนพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาเยาวชนสตรี (พ.ศ.2503-พ.ศ.2535)

สถานที่ให้การศึกษอบรม

โรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ การจัดการศึกษาในยุคนพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาเยาวชนสตรี จัดการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535

ความมุ่งหมายเฉพาะวิชางานบ้าน

ความมุ่งหมายเฉพาะหลักสูตร พ.ศ.2503 หลักสูตร พ.ศ.2521 และฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 คือ ให้เด็กมีความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ความสามารถ และเจตคติเหมาะสมกับวัย ให้รู้จักใช้มือและเครื่องมือในการประดิษฐ์ ให้มีเจตคติต่องานอาชีพ (หลักสูตร พ.ศ. 2521) นอกจากมีความมุ่งหมายแล้ว ยังมีจุดประสงค์เฉพาะในแต่ละงานด้วย (ศึกษารายละเอียดในเรื่องของหลักสูตร)

เนื้อหาวิชา

หลักสูตร พ.ศ. 2503 จัดเป็นหมวดต่าง ๆ ดังนี้ หมวดภาษาไทย หมวดสังคม หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น หมวดคณิตศาสตร์ หมวดพลานามัย หมวดศิลปศึกษา หมวดหัตถศึกษา และหมวดภาษาอังกฤษ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียนวิชางานบ้านซึ่งจัดรวมในเนื้อหาหมวดศิลป ส่วนหัตถศึกษาจัดไว้สำหรับเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7

หลักสูตร พ.ศ.2521 และหลักสูตร พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) แบ่งเป็นกลุ่มประสบการณ์ 4 กลุ่ม ดังนี้คือ กลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ (เพิ่มภายหลังจากการปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ.2533)

หลักสูตร พ.ศ.2503 เนื้อหาวิชาที่กำหนดให้เรียนในแต่ละเนื้อหา เช่น วิชาช่าง ซึ่งแบ่งออกเป็นช่างแกะ ช่างไม้ ฯลฯ จะใช้เวลาเรียนเฉพาะช่างใดช่างหนึ่งเป็นเวลา 1 ปี หรือแบ่งเรียนงานช่างหลายอย่างก็ได้ โดยใช้เวลา 3 ปี

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง 2533 เนื้อหาวิชา คล้ายกัน แตกต่างตรงที่หลักสูตร พ.ศ.2521 กำหนดเนื้อหาเป็น 4 งาน คือ งานบ้าน งานเกษตร งานประดิษฐ์ และงานเลือก ทุกคนต้องเรียนเหมือนกัน ยกเว้นงานเลือก ส่วน หลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 กำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียนงานบ้าน งานเกษตร และงานเลือก (งานประดิษฐ์ งานช่าง งานอื่น) ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 กำหนดให้เรียน งานบ้าน งานเกษตร งานเลือก (งานประดิษฐ์ งานช่าง งานเตรียมไปสู่อาชีพ)

กระบวนการเรียนการสอน เวลาเรียน การวัดและประเมินผล

การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตร พ.ศ.2503 พอสรุปได้ดังนี้ 1) สอนให้ สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก 2) สอนให้เด็กรู้จักประเมินผลงาน 3) ส่งเสริมและปลูกฝัง ลักษณะนิสัยประหยัด เก็บ รักษาความสะอาด

การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตร พ.ศ.2521 และฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 แนะนำให้จัดการเรียนการสอนโดยนำเทคนิคการสอนหลาย ๆ แบบมาใช้ แต่ต้องมีความ เหมาะสมกับเนื้อหาของกิจกรรม รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับเนื้อหาในกลุ่มประสบการณ์อื่น ด้วย ส่วนเวลาเรียนในหลักสูตร พ.ศ.2503 กำหนดให้เรียนหัตถศึกษา (การฝีมือ และ การงานเดิม) เฉพาะชั้นประถมศึกษาตอนปลายเท่านั้น โดยกำหนดให้เรียน 2 ชั่วโมงต่อ สัปดาห์ ส่วนเวลาเรียนในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 และฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 กำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เรียน 7.50 คาบ/สัปดาห์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 เรียน 15.00 คาบ/สัปดาห์ และชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 กำหนดให้เรียน 30 คาบ/สัปดาห์ (เวลา เรียนคาบละ 20 นาที คิดเป็นชั่วโมงละ 3 คาบ) และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ (เป็นกลุ่ม ประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้นหลังจากมีการปรับปรุงหลักสูตร พ.ศ.2521 ในปี พ.ศ.2533) จัดให้ เรียนเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 กำหนดให้เรียน 15 คาบ/สัปดาห์

หากพิจารณาเปรียบเทียบการจัดการศึกษาในยุคพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาเยาวชนสตรี กับยุคที่ผ่านมามีในด้านจุดมุ่งหมาย จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายที่กำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติที่ใช้ ในยุคนี้มีเพิ่มขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างทางเศรษฐกิจและ สังคม ให้ทุกคนต้องเรียนรู้เพื่อที่จะนำวิชาที่ได้เล่าเรียนไปใช้ในการประกอบอาชีพ ประกอบ กับความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ดังนั้นจุดมุ่งหมายเดิม

จึงไม่เพียงพอและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน ที่จะช่วยให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น และนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

การกำหนดเนื้อหาวิชาในหลักสูตร พ.ศ.2503 และหลักสูตร พ.ศ.2521 รวมทั้งหลักสูตรฉบับปรับปรุง จะเห็นถึงความแตกต่างกัน คือ ในหลักสูตร พ.ศ.2503 กำหนดให้เรียนวิชาหัตถศึกษาเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ทั้งยังไม่ได้กล่าวรายละเอียดในส่วนย่อยของเนื้อหาวิชาว่า เรียนอะไรบ้าง การกำหนดเวลาเรียนก็น้อยกว่าในหลักสูตร 2 ฉบับหลังที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะเห็นว่านักเรียนในชั้นประถมต้นยังเด็กเกินไปที่จะเรียนรู้งานอาชีพ และอีกประการหนึ่ง อาจเนื่องจากว่า ต้องการให้เด็กที่จบในชั้นประถมศึกษาตอนต้นแล้ว เรียนต่อในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย จะได้เรียนรู้งานอาชีพ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพในวันข้างหน้า แต่การจัดการศึกษาดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะเด็กส่วนใหญ่ที่จบชั้นประถมศึกษาตอนต้นแล้วไม่เรียนต่อ เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครองไม่เอื้ออำนวย ดังนั้นเด็กที่จบไปก็ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะไม่ได้ร่ำเรียนมา การศึกษาที่รัฐลงทุนไปจึงเป็นการเสียเปล่า ดังนั้นหลักสูตร พ.ศ.2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 จึงมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงใหม่ โดยกำหนดให้เริ่มเรียนการงานอาชีพ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการศึกษาให้มีความรู้ด้านการงานอาชีพ และหลักสูตรจะเป็นในลักษณะที่จบในตัวเอง เพื่อที่ว่าเด็กคนใดไม่สามารถเรียนในระบบโรงเรียนได้ตลอด หากจะออกก่อนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 และเข้าทำงานก็สามารถเรียนรู้และเข้าใจในงานอาชีพได้ เนื่องจากได้มีการปูพื้นฐานเบื้องต้นแล้ว ในด้านรายละเอียดของเนื้อหาการงานอาชีพของหลักสูตร พ.ศ.2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ยังเป็นงานเกษตร งานบ้าน และงานประดิษฐ์ และในงานแต่ละงานยังแยกออกเป็นงานย่อยอีกมากมาย (ดูรายละเอียดในเรื่องของหลักสูตร)

จากที่กล่าวมาแล้ว สรุปได้ว่า ลักษณะการจัดการศึกษายุคพัฒนาคุณภาพการศึกษาของเยาวชนสตรี แตกต่างจากยุคที่ผ่านมา กล่าวคือ มีการจัดระบบชั้นเรียนใหม่ การกำหนดจุดมุ่งหมายมากขึ้นกว่าเดิม วิชาจัดให้เรียนร่วมกับหมวดศิลป์ในชั้นประถมศึกษาตอนต้น ส่วนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย จัดให้เรียนหัตถศึกษา ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนแปลงเป็นกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ โดยจัดให้เรียนทุกชั้นตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ที่จัดเป็นตอนเดียวตลอด ไม่แยกจัดตั้งหลักสูตร พ.ศ.2503 จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาในยุคนี้ไม่เพียงแตกต่างจากยุคที่ผ่านมา แต่ยังมีพบความแตกต่างในยุคเดียวกันด้วย

แผนการศึกษาชาติ

ยุคแรกของการจัดการศึกษาให้เยาวชนสตรี คือ ยุคการศึกษาของเยาวชนสตรีชั้นสูง (พ.ศ. 2414-2440) ยังไม่มีโครงการการศึกษาใช้ ต่อมาในยุคเยาวชนสตรีสามัญ (พ.ศ.2441-2455) มีการจัดทำโครงการการศึกษา 4 ฉบับ คือ โครงการศึกษา พ.ศ.2441 โครงการศึกษา พ.ศ.2445 โครงการศึกษา พ.ศ.2450 และโครงการศึกษา 2452 โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 เป็นโครงการฉบับแรกที่กล่าวถึงการศึกษาของเยาวชนสตรี และกล่าวถึงระบบการศึกษา ที่นับว่าสมบูรณ์ที่สุด ระบบโรงเรียนในโครงการ 4 ฉบับ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา ในแต่ละโครงการจะมีการเกณฑ์อายุและระดับชั้นเรียนแตกต่างกันเล็กน้อย

ยุคจัดการศึกษาของเยาวชนสตรีอย่างเป็นระบบ (พ.ศ.2456-2474) ได้ประกาศใช้โครงการศึกษา 3 ฉบับ คือ โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 โครงการศึกษา พ.ศ. 2458 และโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 มุ่งให้ราษฎรมีความรู้ในทางหาเลี้ยงชีพตามควรแก่สภาพ โครงการศึกษา พ.ศ. 2464 เน้นให้ราษฎรชายหญิงได้เล่าเรียนตามควรแก่สภาพ สามารถประกอบอาชีพได้ และเพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง จึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ใช้คู่กับโครงการฉบับนี้ด้วย ระบบโรงเรียนยังแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สามัญศึกษา และ วิสามัญศึกษา การเกณฑ์อายุ และระดับชั้นเรียนแตกต่างกันเล็กน้อย และแตกต่างกันระหว่างเยาวชนสตรีและกุลบุตร

ยุคปรับปรุงการศึกษาเยาวชนสตรี (พ.ศ. 2475-2502) ได้ประกาศใช้แผนการศึกษา 3 ฉบับ คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 ได้มีการศึกษาองค์แห่งการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรกในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา ต่อมาเพิ่มอีก 1 องค์ คือ หัตถศึกษา ความมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 เพื่อให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่สภาพ และก่อนที่จะมีการใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 คือ ในปี พ.ศ.2478 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับแก้ไขใหม่ โดยเปลี่ยนแปลงการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนให้รัดกุมกว่าเดิม ระบบโรงเรียนยังคงแบ่งเป็นสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา การเกณฑ์อายุ

แตกต่างกันเล็กน้อย ส่วนระบบชั้นเรียนแตกต่างกันในด้านระยะเวลาเรียน คือ ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475 กำหนดให้เรียนประถมสามัญ 4 ปี และประถมสามัญ 2 ปี ส่วนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2479 และ พ.ศ. 2494 กำหนดให้เรียน 4 ปี

ยุคพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาของเยาวสตรี (พ.ศ. 2503-2535) ได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ 3 ฉบับ คือ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ระบบโรงเรียนในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก โดยแบ่งเป็น 4 ระดับ คือ อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ส่วนระบบโรงเรียนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ. 2535 แบ่งเป็น 4 ระดับ เช่นเดียวกัน แต่เปลี่ยนจากอนุบาลศึกษามาเป็นระดับก่อนประถมศึกษา ในด้านระยะเวลาเรียนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 กำหนดให้เรียนประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี และประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี รวมเป็น 7 ปี ส่วนในแผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับหลัง ให้เรียนตอนเดียวตลอด 6 ปี การเกณฑ์อายุแตกต่างกันเล็กน้อย ระดับชั้นเรียนจัดให้ทั้งกลุ่มบุตรและเยาวสตรีเรียนเหมือนกัน และเท่ากัน

จะเห็นว่าในแต่ละยุคจะมีการจัดทำโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาขึ้นมาหลายฉบับ (ยกเว้นยุคเยาวสตรีชั้นสูงยังไม่มีโครงการศึกษา) แต่การประกาศใช้รูปโครงการศึกษาที่แน่ชัดนั้น นับว่ามีเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2456 เมื่อได้ประกาศใช้เป็นเวลา 2 ปี ก็มีการแก้ไขเพิ่มเติมเล็กน้อย ฉบับที่แก้ไขเพิ่มเติมประกาศใช้ใน พ.ศ. 2458 และใช้เรื่อยมา 7 ปี จึงมีโครงการศึกษาฉบับใหม่ พ.ศ. 2464 ใช้ติดต่อกันมารวมเวลาทั้งสิ้น 11 ปี จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่ในปี พ.ศ. 2479 แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ใช้ภายในเวลา 5 ปี ต่อมาอีก 15 ปี มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 และใช้เรื่อยมา รวมเวลา 9 ปี จึงใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2503 ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้ปรับปรุงแก้ไขใหม่ และเลิกใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับเดิมที่ใช้มานานถึง 17 ปี พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงแก้ไขแผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ และใช้อยู่ในปัจจุบัน รวมเวลาที่ใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2520 15 ปี

เมื่อพิจารณาถึงอายุของโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาแห่งชาติ จะเห็นว่าแต่ละฉบับ มีระยะเวลาใกล้เคียงกัน ยกเว้นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากตัวเลขแสดงอายุการใช้โครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาแห่งชาติแต่ละฉบับนี้ ทำให้มองเห็นว่าทุก ๆ ระยะ 10-15 ปีนั้น ย่อมมีความเจริญก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลง ในระบบสังคม จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ เพื่อปรับให้ระบบการศึกษามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในขณะนั้น ดังตารางแสดงการเปรียบเทียบโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาแห่งชาติ ดังนี้คือ

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบโครงสร้างการแบ่งประเภทของการศึกษา การจัดการศึกษาในเรื่องระดับ
ชั้นเรียน อายุในระดับชั้น และจุดมุ่งหมายของโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาแห่งชาติ
ระยะเวลาก่อน พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2535

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
การจัดการศึกษา พ.ศ.2438	มุ่งให้ ผู้เรียนมี ความ ประพฤดี และ ประกอบ อาชีพใน ทางที่ชอบ		ประโยค	ประโยค 1 ประโยค 2 ประโยค 3	ชั้น 1 ชั้น 2 และ ชั้น 3	3	ไม่ แน่นอน	การจัดการศึกษา ก่อนมีการวาง โครงการ การศึกษา
โครงการศึกษา พ.ศ.2441	ฝึกคนเข้า รับราชการ มุ่งให้ ประชาชน มีความรู้	แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1. การ ศึกษาสามัญ 2. การ ศึกษาพิเศษ	การเล่าเรียน เบื้องต้น	โรงเรียนไทย เบื้องต้น โรงเรียนไทย เบื้องต้น	ชั้น 1 ชั้น 2 และ มูล ชั้น 1 ชั้น 2 และ ชั้น 3	3 3	ภายใน 10 ปี (8- 10) ภายใน 13 ปี (11- 13)	เป็นการจัดการ ศึกษาตาม โครงการ การศึกษาของ ไทยฉบับแรกก่อน การศึกษาระดับ ประถมศึกษา ซึ่งมีโรงเรียน ชื่อบูรพาท เพื่อ เตรียมเด็กเข้า เรียนประถม

ตารางที่ ๕ (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
								ศึกษา ถ้าไม่มี โรงเรียนบูรพบท อาจจัดการศึกษา ชั้นนี้ในโรงเรียน ไทยเบื้องต้นชั้นต่ำ โครงการฉบับนี้ ยังได้กล่าวถึง การจัดการศึกษา ของเด็กหญิง และการจัดตั้ง โรงเรียนฝึกหัด อาจารย์ เพื่อจะ ได้ฝึกหัดเป็นครู ผู้สอนเด็กหญิง ในโรงเรียน
โครงการศึกษา พ.ศ.2445	-ฝึกคนเข้า รับราชการ -ให้มีความ รู้ในทาง ทำมาหา	สามัญศึกษา	ประถมศึกษา	ประโยค 1 ชั้นต้น	ชั้น 1 ชั้น 2 และ ชั้น 3	3	10 ปี (10- 12) สุดเขต 12 ปี	โรงเรียนใดไม่มี แผนกมูลศึกษาก็ จัดให้มีชั้นเตรียม (เทียบเท่ากับ ประโยคมูล)

ตารางที่ ๕ (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
	เลี้ยงชีพ ตามอัธยาศัย	วิสามัญศึกษา						เพื่อส่งเข้าเรียน ในชั้นประถมศึกษา
โครงการศึกษา พ.ศ.2450 และ โครงการศึกษา พ.ศ.2452	-ฝึกคนเข้า รับราชการ -ให้มีควม รู้ในทาง ทำมาหา เลี้ยงชีพ ตามอัธยาศัย	สามัญศึกษา	ประถมศึกษา	มูลสามัญ มูลพิเศษ	ปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3	3	10	โครงการศึกษา พ.ศ.2450 และ โครงการศึกษา พ.ศ.2452 มี
		วิสามัญศึกษา		ประถมศึกษา สามัญ ประถมศึกษา พิเศษ	ปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3	3	10	โครงสร้างเดียว กัน แผนกพิเศษ เรียนคล้าย หลักสูตรสามัญ แต่เรียนภาษา อังกฤษมากขึ้น มูลพิเศษสุดท้าย เริ่มเรียนภาษา อังกฤษ 1 ตลอด หลักสูตร เพื่อ เป็นพื้นฐานใน การเรียนมัธยม พิเศษต่อไป

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อ โรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
โครงการศึกษา พ.ศ.2456	ฝึกคนเข้า รับราชการ	สามัญศึกษา	ประถมศึกษา	ประถมสามัญ สำหรับชาย	ปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3	3	8	โครงการศึกษา พ.ศ.2456
โครงการศึกษา พ.ศ.2458	-ให้พลเมือง ทุกคนได้รับ การศึกษา			และหญิง	ปีที่ 3			โครงการศึกษา พ.ศ.2458 และ
โครงการศึกษา พ.ศ.2464	ทั้งสามัญ และวิสามัญ ตามอัธยาศัย -เพื่อเป็น เครื่องมือ ในการ ประกอบ อาชีพ	วิสามัญศึกษา และยังแบ่ง เป็น 2 ภาค คือ ภาค การศึกษา ภาคบังคับ และภาค การศึกษา พิเศษ		ประถมวิสามัญ (ประกอบ อาชีพ) สำหรับชาย	ปีที่ 4 ปีที่ 5	2	11	โครงการศึกษา พ.ศ.2464 มี โครงสร้างเดียว กัน ประถมสามัญ เทียบกับชั้นมูล ชั้น 1,2 และ ประโยคมูลใน หลักสูตรเก่า (ในโครงการทั้ง 3 ฉบับ กำหนด ให้หญิงเรียน 3 ปี ชายเรียน 5 ปี) ประถมวิสามัญเพิ่ม มากขึ้นมาใหม่ ศึกษาเพิ่มทางวิชาชีพ การศึกษามีเงื่อนไข

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทนายราชฎ์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
แผนการศึกษา ชาติ พ.ศ.2475	-ให้ พลเมือง ทุกคนไม่ เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับ การศึกษา ตามอัธยาศัย	สามัญศึกษา	ประถมศึกษา	ประถมสามัญ	ประถม 1-4	4	8	ก. ถ้าเด็กชายจะ เรียนต่อระดับมัธยม ศึกษา เมื่อเรียนจบ ประถมสามัญก็ต่อ มัธยมได้ เว้นจะไม่ ศึกษาต่อ จึงต้อง เรียนชั้นปีที่ 4 และ 5 ข. ถ้าเด็กหญิงจบ ประถมสามัญก็ถือ ว่าจบประถมศึกษา ปรับปรุง จัดระดับ ความรู้ใหม่ คือชั้น เตรียมประถม (เดิม) เป็นชั้น ประถม 1 (ใหม่) และชั้นประถม 1, 2,3 (เดิม) เป็น ชั้น 2,3,4 (ใหม่) ทั้งชาย และหญิง จบชั้น
	-ให้	วิสามัญศึกษา			ประถม	2		

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
	พลเมืองทั้ง กลุ่มตร กฤษิตา ได้รับ การศึกษา ทั้งสามัญ และวิสามัญ - ให้มีความ งอกงามทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ จริย ศึกษา พุทธ ศึกษา และ พลศึกษา					5-6		ประถม 4 แล้ว ต้องเรียนต่อ ประถมวิสามัญ คือ ประถม 4, 5 (เดิม) เป็นชั้น ประถม 5 และ 6 เว้นแต่จะเรียนต่อ มัธยม เมื่อเรียน จบประถม 4 แล้ว ก็เรียนได้ โครงการนี้กำหนด ในเรื่องของ หลักสูตรของชาย หญิง ให้แตกต่างกัน เล็กน้อย
แผน- การศึกษาชาติ พ.ศ.2479	ให้พลเมือง ทุกคนได้รับ การศึกษา เพื่อจะได้		ประถมศึกษา	ประถมสามัญ	ประถม	4	8	ปรับปรุงจากแผน การศึกษาชาติเดิม โดยจัดให้เรียนใน สายสามัญลดลง

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
	ทำหน้าที่ พลเมือง ตามระบอบ รัฐธรรมนูญ ได้เต็มที่							จากเดิม และ ปรับปรุงวิธีเกณฑ์ เด็กใหม่ เพื่อ ป้องกัน การหลีกเลี่ยง ผู้ปกครองที่ไม่ยอม ส่งเด็กเข้าเรียน ในแผนฉบับนี้ยัง ระบุในเรื่องที่รัฐ แบ่งเบาในการจัด สถานศึกษาให้แก่ เทศบาล และ และเอกชนช่วย จัดด้วย
แผน- การศึกษาชาติ พ.ศ.2494	ให้พลเมือง ได้รับ การศึกษา พอเหมาะ ตามอัธยาศัย		ประถมศึกษา	ประถมศึกษา	ประถม 1-4	4	8	แผนฉบับนี้ได้ถูก ปรับปรุงให้เหมาะ กับสภาพการณ์หลัง สงครามโลก ครั้งที่ 2 และ กำหนดให้ทั้ง

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
								กลยุทธ์และ เยาวชนสตรีอยู่ใน โรงเรียนจนอายุ ย่างเข้า 15 ปี เป็นอย่างน้อย
แผนการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ.2503	-ให้ พลเมือง ทุกคนได้รับ การศึกษา ตามอัธยาศัย -ให้ศึกษา อยู่ใน โรงเรียน จนอายุย่าง เข้าปีที่ 15 -จัดเพื่อ สนองความ ต้องการ ของสังคม	แบ่งเป็น 4 ระดับ 1. อนุบาล ศึกษา 2. ประถม ศึกษา 3. มัธยม ศึกษา	ประถมศึกษา	ประถมศึกษา ตอนต้น ประถมศึกษา ตอนปลาย	ประถม 1-4 ประถม 5-7	4 3	7 10	แผนฉบับนี้ เน้นการ จัดการศึกษาให้ สอดคล้องกับแผน เศรษฐกิจและแผน ปกครองประเทศ เพื่อให้เหมาะสมกับ สภาพการณ์ของ สังคม อันเป็นการ นำการศึกษาเข้า มาเชื่อมโยงกับ ความต้องการ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและ สังคมของประเทศ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
	และบุคคล โดยให้ สอดคล้อง กับแผนพัฒนา เศรษฐกิจ และการ ปกครอง ประเทศ							
แผนการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ.2520	กำหนดให้ การศึกษา เป็น ขบวนการ ต่อเนื่อง ตลอดชีวิต	แบ่งเป็น 4 ระดับ เช่นเดียวกับ แผนการ ศึกษาแห่ง ชาติ พ.ศ. 2503 แต่ ชั้นอนุบาล ศึกษา เปลี่ยนเป็น ระดับก่อน ประถมศึกษา	ประถมศึกษา	ประถมศึกษา	ประถม 1-6	6	6-7 ปี	-หลักการที่เน้น ในแผนฉบับนี้คือ ถือว่าการศึกษา เป็นขบวนการ ต่อเนื่องโดยตลอด ชีวิต -การกำหนดชั้น เรียนก็มีได้กำหนด ตายตัว ทั้งนี้เพื่อ ให้เกิดความยืด- หยุ่น เปิดโอกาส ให้เด็กได้เรียน

ตารางที่ 5 (ต่อ)

โครงการศึกษา หรือแผน การศึกษาชาติ	จุดมุ่งหมาย	ประเภท การศึกษา	ระดับการศึกษา ของทวยราษฎร์	ชื่อโรงเรียน/ ชั้นเรียน	จำนวน ชั้น	จำนวน ปี	กำหนด อายุ	หมายเหตุ
								ตามความสามารถ และสติปัญญา -ไม่ได้กำหนดองค์ แห่งการศึกษาไว้
แผนการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2535	-เน้นให้ บุคคลมีการ พัฒนาทั้ง 4 ด้าน คือ 1. สติ ปัญญา 2. จิตใจ 3. ร่างกาย 4. สังคม	การศึกษา แบ่งเป็น 4 ระดับ เช่นเดียว กับแผน การศึกษา แห่งชาติ พ.ศ.2520	ประถมศึกษา	ประถมศึกษา	ประถม 1-6	6	6-7 ปี	การจัดการศึกษา มีการประสมหลัก ศาสนา และ แนวทางวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณีไทย สอดแทรกเข้าไป ในกระบวนการ ศึกษา เพื่อสร้าง เสริมคุณธรรม และจริยธรรม เน้นการศึกษา เพื่ออาชีพสุจริต

ที่มา : ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, 2507: 97, 115, 181, 227, 315, 325, วรวิทย์
วิเศษรากร, 2516: 297, 302, คณะอาจารย์วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2535: 48.

การจัดการศึกษาในแก่เยาวสตรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2414 ถึง พ.ศ. 2535 มีสิ่งที่น่าสังเกตและน่าสนใจหลายประการ พอสรุปเป็นหัวข้อได้ดังนี้

1. โครงสร้างจัดระบบ อายุ และชั้นเรียน
2. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา
3. การจัดการศึกษาสำหรับเยาวสตรี

1. โครงสร้างจัดระบบ อายุ และชั้นเรียน

โครงสร้างจัดระบบอายุ

จากตารางที่ 5 จะเห็นว่าโครงสร้างการจัดอายุ และชั้นเรียนของนักเรียนในระดับประถมศึกษาชั้นนั้น เมื่อพิจารณาถึงอายุเริ่มเรียนแล้วจะเห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 เริ่มเรียนเมื่ออายุ 7 ปี โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 โครงการศึกษา พ.ศ. 2456 โครงการศึกษา พ.ศ. 2458 โครงการศึกษา พ.ศ.2464 แผนการศึกษา พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 และแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 เริ่มเรียนเมื่ออายุ 8 ปี ส่วนโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 โครงการศึกษา พ.ศ.2450 และโครงการศึกษา พ.ศ. 2452 เริ่มเรียนเมื่ออายุ 10 ปี เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จะเห็นได้ว่าโครงการศึกษา พ.ศ. 2445, พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2452 เด็กเข้าเรียนอายุมากกว่าโครงการ หรือแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับอื่น ส่วนเรื่องระดับชั้นเรียน โดยส่วนใหญ่จะกำหนดให้ทั้งกลุ่มบุตรและเยาวสตรีเรียน 3 ปี ยกเว้น โครงการศึกษา พ.ศ.2456, พ.ศ.2458 และ พ.ศ. 2464 กำหนดให้กลุ่มบุตรเรียน 5 ปี เยาวสตรีเรียน 3 ปี แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475, พ.ศ. 2479 และ พ.ศ.2494 กำหนดให้ทั้งกลุ่มบุตรและเยาวสตรีเรียน 4 ปี แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 กำหนดให้ทั้งกลุ่มบุตรและเยาวสตรีเรียน 7 ปี ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ.2535 กำหนดให้กลุ่มบุตรและเยาวสตรีเรียน 6 ปีเท่ากัน เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว จะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ใช้เวลาในการศึกษานานที่สุด ต่อมาคือ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และ พ.ศ. 2535 ที่ใช้เวลาในการศึกษาน้อยที่สุด คือ โครงการศึกษา พ.ศ. 2445, พ.ศ. 2450 และ พ.ศ.2452

เมื่อพิจารณาถึงอายุและจำนวนปีที่กำหนดให้ในแต่ละแผนการศึกษาแห่งชาติ จะเห็นว่า จำนวนปีที่กำหนดให้เรียนมีความสอดคล้องกับอายุและพัฒนาการของเด็ก คือ ในเด็กที่เริ่มเรียนเมื่ออายุมากกว่าจะมีความพร้อมและเรียนรู้ได้เร็วกว่าเด็กที่มีอายุน้อย ดังนั้นระยะเวลาเรียนจึงน้อยกว่า (3 ปี) ในทางกลับกัน เด็กที่มีอายุน้อยกว่าจำเป็นต้องใช้เวลาเรียนมากกว่า (4-7 ปี) ทั้งนี้เป็นเพราะพัฒนาการทางด้านสติปัญญาและการรับรู้ของเด็กที่มีวัยต่างกัน เด็กที่มีอายุมากกว่าจะมีพัฒนาการในทุกด้านดีกว่า ดังที่ สมพร สุกัญย์ (2525: 43) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของเด็กในหนังสือการประถมศึกษาว่า "เด็กวัย 10-12 ขวบ เป็นระยะพัฒนาการที่กว้าง จะเรียนรู้ได้เร็วและดีกว่าเด็กที่อายุน้อยกว่า แม้ว่ารูปโครงการศึกษายังไม่แน่นอน แต่ถ้าจะมองในแง่ความเหมาะสมของอายุกับการจัดชั้นเรียนโดยมองในแง่จิตวิทยาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสม อีกทั้งการเกณฑ์อายุของผู้เรียนในโครงการศึกษาหรือแผนการศึกษาชาติฉบับต่าง ๆ พบว่าอยู่ในช่วงอายุ 7-13 ปี ซึ่งใกล้เคียงกับเกณฑ์อายุของผู้เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาในปัจจุบัน

โครงสร้างการจัดระบบชั้นเรียน

การกำหนดเวลาเรียนในโครงการ พ.ศ.2441, พ.ศ. 2445, พ.ศ.2450 และ พ.ศ. 2452 ที่กำหนดให้เรียนเพียง 3 ปีเท่านั้น นับว่าเป็นแนวคิดที่ดี เพราะเมื่อเด็กมีเวลาเรียนไม่มาก เด็กสามารถช่วยผู้ปกครองทำงานได้ หากใช้เวลาเรียนมากเกินไปอาจไม่ได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครอง เพราะผู้ปกครองส่วนใหญ่ยังไม่เห็นคุณค่าของการศึกษาเยาวชนสตรีมากนัก ดังมีปรากฏในหนังสือฉบับที่ 8/215 ลงวันที่ 27 สิงหาคม ร.ศ.120 ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ถวายพระพรถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อความตอนหนึ่งว่า

...ส่วนการศึกษาไม่เจริญได้ เพราะเหตุต่าง ๆ... มีโรคบ้าง ...

อุทกภัยบ้าง ผลัดเปลี่ยนกันเกิดขึ้น ราษฎรยังไม่แลเห็นประโยชน์ในการศึกษา ทั้งยากจน ไม่มีกำลังพอจะอุดหนุนโดยทั่วไป หาหนังสือเรียนและครูผู้สอนยาก โรงเรียนที่ตั้งขึ้นแล้วในคราวก่อนต้องเลิกบ้าง ร้างโรยไปบ้าง ที่ทรงอยู่ได้น้อย...

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2514: 84)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นว่าการจัดการศึกษานั้น นอกจากประชาชนจะไม่ให้ความสนใจ ยังประสบปัญหาจากภัยธรรมชาติ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การศึกษาในกรุงเทพฯ เจริญก้าวหน้ามากกว่าการศึกษาในหัวเมือง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในกรุงเทพฯดีกว่า อีกทั้งมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นหลายแห่ง ต่างจากการศึกษาในหัวเมือง ซึ่งจัดได้ยากเพราะขาดความร่วมมือทั้งประชาชนก็มีฐานะยากจนและต้องให้แรงงานเด็กเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว การศึกษาที่กำหนดเวลาเรียน 3 ปีนั้น เป็นการศึกษาสำหรับราษฎรทั่วไปทุกคน กล่าวคือ ราษฎรทั่วไปสามารถเข้าศึกษาในระบบโรงเรียน ที่จัดให้เรียนเพียง 3 ปี ได้ทุกคน

การกำหนดเวลาเรียนในโครงการศึกษา พ.ศ. 2456, พ.ศ. 2458 และ พ.ศ. 2464 แม้จะมีนโยบายสนับสนุนให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยทั่วไป ทั้งยังกำหนดให้ การศึกษาระดับประถม เป็นการศึกษาภาคบังคับ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจในช่วงนี้ตกต่ำมาก ดังนั้นการกำหนดเวลาเรียนเพียง 3 ปี สำหรับเยาวชนสตรีจึงเป็นการเหมาะสม เพราะเยาวชนสตรีแม้จะมีโอกาสเข้ารับการศึกษ เช่นเดียวกับกุลบุตร แต่ผู้ปกครองยังยึดถือค่านิยมแบบเดิม จึงมีเยาวชนสตรีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ได้รับการศึกษา แม้จะมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 บังคับให้ส่งเยาวชนสตรีเข้าเรียน แต่ผู้ปกครองก็หาข้ออ้างและหลีกเลี่ยงไปจนได้ สำหรับกุลบุตรกำหนดให้เรียน 5 ปี โดย 3 ปีแรกเรียนเช่นเดียวกับเยาวชนสตรี อีก 2 ปี เป็นการศึกษาวิชาชีพสามัญ สำหรับออกไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ที่มีเพิ่มมากขึ้น เช่น งานช่าง การค้าขาย เป็นครู แพทย์ ฯลฯ ทั้งผู้ปกครองเองก็สนับสนุนการศึกษาในส่วนกุลบุตรเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จนมีคำกล่าวที่ว่า "ลูกผู้ชาย ลายมือนั้นคือยศ" การกำหนดเวลาดังกล่าว (5 ปี) จึงไม่ประสบปัญหาเหมือนการศึกษาเยาวชนสตรี เพราะหากมีการกำหนดให้เยาวชนสตรีเรียน 5 ปี เท่ากุลบุตร ผู้ปกครองส่วนใหญ่คงไม่ยินยอมที่จะให้บุตรหลานเยาวชนสตรีเรียน เพราะส่วนใหญ่ยังต้องอาศัยแรงงานจากเยาวชนสตรี (สัมภาษณ์ ไพบูลย์ เจริญกุล, 2536) เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว หรือทำหน้าที่หุงหาอาหาร เลี้ยงน้อง ขณะที่ผู้ปกครองออกไปประกอบอาชีพ ถึงแม้ว่าจะกำหนดให้เรียนเพียง 3 ปี เยาวสตรีสามัญก็เรียนเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วออกกลางคัน เกี่ยวกับเรื่องนี้ เอี่ยม โทบุญเลี้ยง และ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา (สัมภาษณ์, 2536) กล่าวสอดคล้องกันว่า "เด็กผู้หญิงเรียนบ้างไม่เรียนบ้าง เพราะต้องอยู่ช่วยงานบ้าน เช่น เลี้ยงน้อง ปลูกผัก หักฟืน พอไปเรียนก็ไม่รู้เรื่อง และพาลไม่ไปอีก" ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ สวัสดิ์ จงกล ที่ว่า "เด็กมักไม่ไปเรียน เพราะขาดอุปกรณ์

เมื่อหยุดเรียน เรียนไม่ทันเพื่อน จึงไม่อยากไปโรงเรียน" (สัมภาษณ์, 2536) นอกจากนี้ สุมณ อมรวิวัฒน์ ยังได้กล่าวสนับสนุนอีกว่า "เด็กหญิงส่วนใหญ่ไม่ประสงค์ที่จะเข้าเรียน" (สัมภาษณ์, 2536) นอกจากนี้ผู้ปกครองยังยึดติดค่านิยมที่ไม่ให้สตรีและบุรุษอยู่ใกล้ชิดกัน หากโตเป็นหนุ่มสาวแล้ว ในกรณีนี้ ถึงกับมีคำสั่งให้เยาวชนสตรีที่มีอายุเกิน 12 ปี ต้องออกจากโรงเรียน (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 50/601)

เมื่อพิจารณาในแง่จิตวิทยาแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่า กุลบุตรและเยาวชนสตรี หากเทียบอายุกันแล้ว เยาวสตรีวัย 10-12 ขวบ จะมีพัฒนาการทางด้านร่างกายเร็วกว่ากุลบุตร จัดว่า เยาวสตรีในวัยนี้เริ่มเข้าสู่วัยสาว ถ้าจัดให้เรียนรวมกันคงไม่เหมาะสม ดังนั้นแม้จะสนับสนุนให้เข้าศึกษาในชั้นที่สูงกว่าประถม ก็จัดให้เรียนโดยไม่ปะปนกัน เพื่อเป็นการแยกเรียนทาง อ้อม และอีกประการหนึ่ง ในชั้นประถมปีที่ 4 และ 5 เป็นการเรียนเพื่ออาชีพ วิชาที่เรียน ได้แก่ หัตถกรรม เกษตรกรรม และพาณิชยกรรม ซึ่งถือว่าเป็นงานของกุลบุตรไม่เหมาะกับ เยาวสตรี แต่ก็มีบ้างเหมือนกันที่ผู้ปกครองประสงค์จะให้บุตรหลานเยาวชนสตรีของตนเรียนใน ประถมปีที่ 4 และ 5 แต่ทั้งนี้ต้องขอเป็นราย ๆ ไป และทำเป็นลายลักษณ์อักษร ดังข้อความ ตอนหนึ่งที่อนุญาตให้เยาวชนสตรีเรียนปนกับกุลบุตรว่า

...ด้วยเหตุที่ว่า นางสาวสุดใจ ทรัพย์มาก ร่างกายแคระเล็กและ ฝั่งชายก็เรียนอยู่ที่เดียวกัน ก็ให้เรียนได้ แต่ถ้าร่างกายใหญ่โต และ โรงเรียนเห็นว่าไม่ควรให้เรียนก็ให้ออกได้ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ,

ศธ. 50/610, 2462) และ นางสาว แส คุ่มพานนท์ ผู้ปกครอง เต็มใจให้เรียน และรับรองว่าจะไม่ให้เกิดเรื่องเสียหาย ก็ให้ เล่าเรียน โดยเก็บค่าเล่าเรียนปีละ 6 บาท (2 เทอม)

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ศธ. 50/613, 2464)

การกำหนดเวลาเรียนในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475, พ.ศ. 2474 และ พ.ศ. 2494 กำหนดเวลาเรียนสำหรับเยาวชนสตรีในระดับประถมศึกษาเพิ่มจากเดิม 1 ปี เป็น 4 ปี ยกเว้นแผนการศึกษาชาติ ฉบับ พ.ศ. 2475 กำหนดไว้แตกต่างจากโครงการฉบับอื่น ในยุคเดียวกัน คือ กำหนดให้เวลาเรียนสำหรับเยาวชนสตรีในระดับประถมศึกษา 5 ปี คือ ประถมสามัญ 4 ปี (ประถม 1-4) และประถมวิสามัญ 2 ปี (ประถม 5-6)

เป็นที่น่าสังเกตว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 นี้ กำหนดให้ทั้งเยาวชนสตรีและกุลบุตรมีเวลาเรียนเท่ากัน การกำหนดให้มีเวลาเรียน 4 ปี จากเดิมกำหนดเพียง 3 ปีเท่านั้น เพราะได้รวมเอาชั้นเตรียมประถมมาอยู่ในระดับประถมศึกษาด้วย ส่วนชั้นประถม 4-5 เดิม ได้เลื่อนเป็นชั้นประถม 5 และ 6 หากจะเปรียบเทียบกับโครงการศึกษาในยุคที่ผ่านมา กุลบุตรเรียน 5 ปีเท่าเดิม ส่วนเยาวชนสตรีเพิ่มจากเดิม 2 ปี นอกจากนี้ยังกำหนดอีกว่า หากกุลบุตรและเยาวชนสตรีต้องการเรียนต่อมัธยม เมื่อเรียนจบชั้นประถมปีที่ 4 แล้ว เรียนต่อได้เลย โดยไม่ต้องเรียนในชั้นประถมปีที่ 5 และ 6 ส่วนผู้ที่ไม่เรียนต่อจะต้องเรียนประถม 5 และ 6 ซึ่งเป็นการเรียนด้านวิชาสามัญ

จะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาชาตินับนี้ จัดการเรียนการสอนเป็น 2 ทาง ทางแรกเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ ทางที่สอง เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนต่อระดับที่สูงกว่า ซึ่งการจัดการศึกษาในทางที่ 1 เปรียบได้กับอาชีวศึกษาในปัจจุบัน ส่วนทางที่ 2 เปรียบได้กับระดับมัธยมในปัจจุบัน ผลของการจัดการศึกษาดังกล่าว ทำให้ผู้ปกครองซึ่งยึดถือค่านิยมในการเป็นเสมียนเป็นขุนเดิม หันไปสนับสนุนบุตรหลานให้เรียนวิชาสามัญแทนที่จะสนับสนุนให้บุตรหลานเรียนวิชาสามัญ ทำให้การจัดวิชาสามัญ (ประถม 5 และ 6) ไม่ประสบผลเท่าที่ควร นับเป็นข้อบกพร่องอย่างหนึ่ง

แผนการศึกษาชาตินับ พ.ศ. 2479 และ พ.ศ. 2494 แผนการศึกษาชาติทั้ง 2 ฉบับ กำหนดให้ทั้งเยาวชนสตรีและกุลบุตรมีเวลาเรียน 4 ปีเท่ากัน โดยไม่เปิดให้เลือก เช่น แผนการศึกษาฉบับก่อน ทั้งนี้เพื่อเป็นการแก้ไขไม่ให้อายุเปล่านั้น เช่น ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475

แผนการศึกษาชาติทั้ง 3 ฉบับ คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475, พ.ศ. 2479, พ.ศ. 2494 รัฐได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาเยาวชนสตรีมากขึ้น โดยกำหนดให้มีเวลาเรียนเท่ากัน การที่เยาวชนสตรีได้รับโอกาสในการเข้ารับการศึกษาเท่าเทียมกุลบุตรนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสันนิษฐานไว้ดังนี้ คือ

1. ค่านิยมเดิมที่ไม่ยอมให้กุลบุตรและเยาวชนสตรีเรียนรวมกัน เริ่มลดน้อยลง

2. การจัดการศึกษาในยุคนี้เริ่มแพร่หลาย เมื่อค่านิยมเปลี่ยนไปจึงมีการจัดการเรียนแบบสหศึกษา ดังนั้นจึงไม่ต้องแยกสอนเช่นแต่ก่อน ทำให้การจัดการเรียนการสอนง่ายขึ้น สามารถจัดสอนไปพร้อมกันได้ ทั้งงบประมาณไม่ต้องแบ่งเป็น 2 ส่วน เช่นแต่ก่อนการจัดการศึกษาจึงกระทำได้ดีเต็มที่และเท่ากัน

3. จำนวนครูและสถานที่เรียนเพิ่มมากขึ้น จึงสามารถรับนักเรียนได้เป็นจำนวนมาก ในระดับชั้นเดียวกัน ไม่ต้องแยกเป็นชั้นเตรียมประถม ประถมสามัญ หรือ ประถมวิสามัญ เพื่อเป็นการเฉลี่ยจำนวนนักเรียนไม่ให้เรียนในระดับใดระดับหนึ่งมากหรือน้อยเกินไป

4. ให้มีความรู้เท่าเทียมกันทั้งชาติ เพื่อสะดวกในการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะเมื่อประชาชนมีความรู้ ย่อมต้องเข้าใจการปกครอง และวิธีการปกครอง ตลอดจนรู้จักใช้สิทธิใช้เสียงในการเลือกตั้งได้ถูกต้อง

5. เนื่องจากผู้นำในสมัยนั้น คือ จอมพล แปลก พิบูลสงคราม ให้ความสำคัญต่อการศึกษาฝ่ายเยาวชนสตรี และเปิดโอกาสให้เยาวชนสตรีได้มีส่วนร่วมในทุกทาง แม้กระทั่งเป็นทหาร ทั้งนี้เนื่องจากได้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาประพฤติกปฏิบัติเป็นแบบอย่าง แม้กระทั่งการสวมหมวก ที่ชาวตะวันตกปฏิบัติกัน ก็นำมาใช้ในประเทศไทยด้วย

การกำหนดเวลาเรียนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 กำหนดเวลาเรียนไว้แตกต่างจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ. 2535 โดยกำหนดเวลาเรียน 7 ปี (ประถมต้น 1-4, ประถมปลาย 5-7) ซึ่งแผนการศึกษาแห่งชาติ 2 ฉบับหลังกำหนดเวลาเรียนเพียง 6 ปี โดยจัดเป็นตอนเดียวกัน

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 แบ่งการศึกษาเป็น 2 ตอน ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แม้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ไม่ได้ระบุว่า เป็นการศึกษาสามัญ หรือการศึกษาวิสามัญ แต่จากข้อความบางตอนในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับนี้ กล่าวถึงการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาไว้ว่า "...ระดับประถมแบ่งเป็น 2 ตอน ...ประถมต้นเรียน 4 ปี...ประถมตอนปลายเรียน 3 ปี (ป.5-ป.7) แล้วออกไปประกอบอาชีพหรือเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาได้"

จะเห็นได้ว่าการจัดและกำหนดเวลาเรียนในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ใกล้เคียงกับการกำหนดเวลาเรียนในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 (กำหนดไว้ 6 ปี) แต่เนื่องจากแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มีข้อบกพร่องคือ นักเรียนเบนเข็มไปเรียนวิชาสามัญเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 จึงกำหนดให้เรียนทั้งสามัญและวิสามัญ เมื่อจบการศึกษาแล้ว หากมีความประสงค์จะเรียนต่อ หรือประกอบอาชีพ ย่อมทำได้ทั้ง 2 ทาง การกำหนดให้มีเวลาเรียนเพิ่มจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน 4 ปี เป็น 7 ปี เนื่องจากการดำเนินงานตามโครงการศึกษาละเชิงเทรา และจากแผนการวิจัยที่มีแนวคิดให้จัดการศึกษาเป็นระบบ 7 : 3 : 2 เพื่อให้เวลาเรียนสอดคล้องกับการจัดการศึกษาของประเทศต่าง ๆ อาทิ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น เป็นต้น แต่การจัดการศึกษาดังกล่าวประสบกับปัญหาความไม่พร้อมในทุกด้าน เริ่มจากงบประมาณ ความพร้อมทางด้านอุปกรณ์การเรียนและอื่น ๆ ที่เป็นดังนี้เพราะแต่เดิมจัดเพียง 4 ปี แล้วมาเพิ่มอีก 3 ปีนั้น จะทำให้สำเร็จคงเป็นไปได้ยาก หากจะกล่าวในด้านดีก็คือ ทำให้นักเรียนอยู่ในระบบการศึกษานาน เป็นการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพในตัวนักเรียน แต่ในขณะเดียวกันหากทำไปโดยที่ไม่เกิดความพร้อมอาจจะกระทำไม่ได้จริงแต่ไม่ทั่วถึง เพราะต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก เมื่อกระทำไม่ได้ทั่วถึง นั้นย่อมหมายถึงการเกิดความไม่เสมอภาคและอาจทำให้ย้อนกลับไปสู่สภาพเดิม คือ เลือกปฏิบัติต่อเพศที่เห็นว่าควรให้ความสำคัญก่อน การนำแนวคิดการจัดการศึกษาจากต่างประเทศมาใช้เป็นการดี แต่ต้องคำนึงถึงหลาย ๆ ด้าน ดังจะเห็นได้จากโครงการศึกษา พ.ศ. 2414 ที่นำมาจากประเทศญี่ปุ่น โครงการศึกษา พ.ศ. 2445 และ พ.ศ. 2452 ที่นำมาจากประเทศอังกฤษ ยังไม่มีการประกาศใช้ ทั้งนี้เพราะสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของต่างประเทศ แตกต่างจากประเทศไทยมาก ในด้านเวลาเรียน เช่นกัน ประเทศที่มีความพร้อมทุกด้านย่อมสามารถจัดให้นักเรียนอยู่ในระบบโรงเรียนนานเท่าใดก็ได้ แต่สำหรับประเทศไทย แม้จะมีความพร้อมในทุกด้าน แต่จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทุกปี ทำให้รัฐต้องแบกรับภาระในการให้การศึกษาภาคบังคับเป็นจำนวนมาก ซึ่งรัฐจะนำเงินมาใช้ในด้านการศึกษาทางเดียวไม่ได้ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2575 จึงมีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น (เจือจันทร์ จงสถิตอยู่, 2527: 49)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และ พ.ศ. 2535 เปลี่ยนแปลงด้านเวลาเรียนแตกต่างจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 จาก 7 ปี ที่แบ่งเป็นประถม 1-4

และประถม 5-7) เป็นตอนเดียว 6 ปี ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดของคณะผู้เชี่ยวชาญธนาคารโลก ในการประชุมทางวิชาการเรื่อง "บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมามี" เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2512 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2517: 269) โดยให้เหตุผลว่าการขยายภาคบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี เป็นเรื่องยาก จึงควรจัดเพียง 6 ปี ให้ดีเสียก่อน แต่ความคิดดังกล่าวได้ชะงักในช่วงที่มีการปฏิวัติของ จอมพล ถนอม กิตติขจร (พฤศจิกายน 2514-ธันวาคม 2515) โดยคณะปฏิวัติเห็นชอบให้มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติขึ้น ปรากฏว่ามีผู้ไม่เห็นด้วยกับร่างพระราชบัญญัตินี้ จึงไม่มีการประกาศใช้ แต่อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่จะให้มีการปรับปรุงและยกร่างแผนการศึกษาแห่งชาติยังมีอยู่ ประกอบกับแรงหนุนหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อวันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กระทรวงศึกษาธิการ โดยการนำของ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้เสนอร่างแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2517 ซึ่งได้รับการเห็นชอบโดยที่ประชุมคณะรัฐมนตรี มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา เมื่อมีการทบทวนหลักการต่าง ๆ ในแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2520 แล้ว จึงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศใช้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2521

ถ้าจะพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จะเห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เป็นเพียงพระบรมราชโองการ ซึ่งไม่มีฐานะเป็นกฎหมาย จึงเป็นเพียงคำสั่งของฝ่ายบริหาร และได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติตลอดมา ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 รัฐบาลได้อนุมัติให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา จึงมีผลบังคับเป็นกฎหมาย

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดระยะเวลาเรียนของประเทศไทย คือ ผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลก ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจของไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับธนาคารโลก เมื่อประเทศไทยต้องรับภาระจากการจัดการศึกษา ดังนั้นงบประมาณที่มีอยู่จำกัด จึงไม่อาจสนองต่อการณ์นี้ได้ จึงมีการกู้เงินจากธนาคารโลกเพื่อใช้ในการศึกษา แต่หากการลงทุนเพื่อการศึกษาไม่ประสบผลสำเร็จ เงินที่กู้มาอาจเสียเปล่า และต้องกู้ต่อไป ซึ่งอาจส่งผลถึงเสถียรภาพของประเทศ ดังนั้นธนาคารโลกจึงมีความจำเป็นที่จะต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ประเทศลูกค้านั้นเป็นหลักการหนึ่ง เพื่อให้ประเทศลูกค้านั้น

สามารถหยุดตัวได้ และได้รับผลตอบแทนสูง คุ่มค่ากับการลงทุน อีกทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาต่างก็ตระหนักถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นหากยังมีการใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 ต่อไป ดังนั้นการจัดเวลาเรียน 6 ปี จึงนับว่าเหมาะสมที่สุดในช่วงเวลานี้ เพราะหากจะเทียบกับแผนการศึกษา และโครงการศึกษาลบปีที่ผ่านมา ใช้เวลาเรียนแตกต่างกันเล็กน้อย ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2535 กำหนดเวลาเรียนเท่ากับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520

กล่าวโดยสรุป การกำหนดอายุผู้เข้าเรียนในยุคแรกถึงปัจจุบัน ระหว่างเยาวสตรีกับกุลบุตรไม่แตกต่างกันมากนัก คือ กำหนดอายุ 7-13 ปี ทั้งยังเป็นการกำหนดอายุที่ใกล้เคียงปัจจุบัน ส่วนการกำหนดเวลาเรียนนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ค่านิยม และแนวคิดทั้งที่เป็นของคนไทย และที่นำมาจากต่างประเทศ ในช่วงแรกการกำหนดเวลาเรียนจะต่างกันระหว่างเยาวสตรีและกุลบุตร กระทั่งในปี พ.ศ. 2475 ไม่พบความแตกต่างในการกำหนดเวลาเรียนอีก

2. การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา

ความมุ่งหมายของโครงการศึกษา ก่อนการวางโครงการศึกษานั้น มิได้ระบุไว้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตามพอจะอนุมานได้ว่า ก่อน พ.ศ. 2441 ความมุ่งหมาย คือ มุ่งให้ผู้เรียนมีความประพฤติชอบ และเพื่อประกอบอาชีพในทางที่ชอบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2526: 19) ในด้านความมุ่งหมายให้มีความประพฤติชอบนี้ ในหนังสือ "โบราณศึกษา" ของพระยาปริยัติธรรมธาดา ในมาติกาที่ 8 ได้กล่าวถึงการฝึกกิริยามารยาท การเล่าเรียน การเคารพ ความกตัญญูเหล่านี้จัดเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตที่ดี ดังหลักฐานตอนหนึ่ง ความว่า

...ให้ว้คุณบิดามารดาที่ได้อุปถัมภ์บำรุง... เลี้ยงดู... สอนพูด... ให้ลูก
เรียนวิชา... มิให้คบเพื่อนฝูงที่ชั่วร้าย

สถาบันที่ถ่ายทอด การศึกษาไม่ว่าจะเป็นวัดหรือในสังคมไทยทั่วไป ก็ถือคติการอบรมด้านจริยธรรมและศีลธรรม ส่วนความมุ่งหมายเพื่อประกอบอาชีพในทางที่ชอบนั้น จากหลักฐานเพลงยาวกลอนสุภาพเรื่องหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้จารึก

ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามว่า เพื่อให้ราษฎรทั้งหลายศึกษาหาความรู้เพื่อนำไปประกอบงานอาชีพ และศึกษาเพื่อให้ประพฤติดชอบ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานภาพ, 2480: 68) ดังนี้

...ยอมฝึกหัดศึกษาช่างอาลักษณ์	ล้วนรู้หลักพากย์พจนานุกรมกลอน
...จะหาปราชญ์เจียนจะขาดพระนคร	จึงขอพระพุทธานุภาพไตรยาคุณ
อันกุลบุตรจะสืบสายไปภายหน้า	จงปรีชาเข้มแข็งทุกหมื่นขุน
ให้ฝึกไฟในกุศลผลบุญ	อย่ามัวชุ่นฝันฝาสู่ราบาน
พึงสร้างเส้นลัปบุรุษสุจริต	รู้ชั่วชอบประกอบกิจเป็นแก่นสาร
สร้างเรื่องเรื่องปัญญาปรีชาชาญ	สุภาพดีนิสดารหมั่นอ่านเรียน

(เพลงยาวกลบล และกลอักษร, 2465: 488 อ้างถึงใน วารุณี โอสการมย์, 2523: 39)

เมื่อความมุ่งหมาย คือ ให้ประพฤติดชอบและเน้นการประกอบอาชีพ ดังนั้นความมุ่งหมายดังกล่าวจึงเป็นความมุ่งหมายเฉพาะกุลบุตร แม้จะมีการอบรมด้านศีลธรรม จรรยา ในเยาวสตร์ แต่งานอาชีพต่าง ๆ ย่อมไม่ใช่ของเยาวสตร์ เพราะค่านิยมในช่วงนี้ยังไม่เอื้อต่อการทำนอกรับเลี้ยงของเยาวสตร์ แต่เนื่องจากในช่วงนี้มีการจัดการศึกษาบ้างแล้วในหมู่เยาวสตร์ชั้นสูง แม้จะจัดต่างสถานที่กัน แต่ความมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน พอสรุปได้ดังนี้ คือ เพื่อให้เยาวสตร์มีคุณสมบัติของกุลสตรี มีความขยัน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีความสามารถทั้งงานฝีมือ งานครัว และวิชาหนังสือ ส่วนสถานอบรมที่เกี่ยวข้องกับการละคร นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายที่คล้ายคลึงกันแล้ว ยังเพิ่มความสามารถทางการละครอีกด้วย ส่วนเยาวสตร์สามัญได้รับการอบรมที่แตกต่างจากเยาวสตร์ชั้นสูงบ้าง แต่ไม่มากนัก ดังนั้นความมุ่งหมายจึงคล้ายกัน ต่างกันที่วิชาหนังสือเยาวสตร์สามัญน้อยนักที่จะได้รับ สำหรับเยาวสตร์สามัญที่ต้องฝึกงานอาชีพจะไม่มีโอกาสเรียนวิชาหนังสือเลย นอกจากฝึกงานอาชีพที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ อันเป็นความมุ่งหมายอย่างหนึ่งนอกเหนือจากการเป็นแม่บ้านแม่เรือน

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่า ความมุ่งหมายในการจัดการศึกษา ระหว่างเยาวสตร์ชั้นสูงและกุลบุตรมีความแตกต่างกัน ส่วนความมุ่งหมายในการจัดการศึกษาระหว่างเยาวสตร์ชั้นสูง และสามัญมีความแตกต่างเพียงเล็กน้อย

ความมุ่งหมายในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 คือ มุ่งฝึกหัดคนเพื่อใช้ในราชการ เพราะในเวลานี้กิจการของรัฐขยายตัวมากขึ้น จำเป็นต้องใช้คนเพื่อทำงานในหน่วยราชการต่าง ๆ ดังจะเห็นได้จาก "ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของนักเรียนสยามในประเทศอังกฤษ (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 5 ศ. 2/4, ร.ศ. 117) ที่พระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อครั้งยังเป็นพระวูล์ฟธิร์สรียัคคี อัครราชทูตสยามในประเทศอังกฤษ ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ. 2441 ว่า "กรุงสยามทุกวันนี้กำลังขาดคนที่มีความรู้วิชาการทำการงาน กำลังต้องการหาวิชาให้แก่คนเหมือนดังที่นาอันแห้งแล้ง..." เนื่องจากโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 จัดขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ประชาชนมีความรู้เสมอกัน มีการสร้างโรงเรียน จัดทำหลักสูตร แบบเรียน ตลอดจนจัดระบบการศึกษา จึงกล่าวได้ว่านอกจากความมุ่งหมายเพื่อฝึกคนใช้ในราชการแล้ว ยังมีความมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้

ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษาให้เยาวชนสตรี ในช่วงนี้เยาวชนสตรีเริ่มได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นเดียวกับเยาวชนสตรีชั้นสูง เมื่อความคาดหวังของผู้ปกครองยังคงยึดถือความเป็นกุลสตรีให้เกิดแก่เยาวชนสตรี ดังนั้นความมุ่งหมายจึงไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก คือ ให้เยาวชนสตรีมีความรู้ความสามารถในวิชาหนังสือ ให้เหมาะกับคุณลักษณะของกุลสตรี เน้นวิชาการบ้าน งานครัว การฝีมือ และการประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาระหว่างเยาวชนสตรีและกุลบุตรยังมีความแตกต่างกันบ้าง ส่วนการศึกษาระหว่างเยาวชนสตรีสามัญและเยาวชนสตรีชั้นสูง เรียกได้ว่าแทบจะไม่มีข้อแตกต่างกันในด้านความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายในโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 นอกจากมุ่งฝึกคนเข้ารับราชการแล้วยังมีความมุ่งหมายเพื่อให้มีความรู้วิชามากขึ้น ดังคำอธิบายในหนังสือประวัติกระทรวง (2507: 170) ความตอนหนึ่งว่า

...การศึกษาชั้นนี้จะสอนกุลบุตรตั้งแต่ยังไม่มีความรู้ขึ้นไป จนมีความรู้วิชาต่าง ๆ...ไว้เป็นพื้นสำหรับตัวทุกคน...

(รอง ศยามานนท์, 2507: 170)

จะเห็นได้ว่า ความมุ่งหมายในโครงการฉบับนี้ เน้นเพียงการศึกษาในส่วนกุลบุตร ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ที่รัฐมุ่งเน้นการศึกษาในส่วนกุลบุตรก่อนนั้น เนื่องจากว่า

1. ผู้ปกครองทั้งหลายสนับสนุน และให้การศึกษาฝ่ายกุลบุตรอยู่แล้ว เมื่อรัฐส่งเสริมอีกทาง ย่อมต้องเกิดผลดีมากกว่า

2. การศึกษาจัดโดยใช้สถานที่ของวัด เป็นการสะดวกในการเข้ารับการศึกษามากยิ่งทั้งมีพระเป็นอาจารย์สอน ซึ่งมีความพร้อมอยู่แล้ว การจัดการศึกษาจะเป็นไปโดยรวดเร็ว ข้อควรสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ในปี พ.ศ. 2445 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ซึ่งได้กำหนดหน้าที่ของวัดด้วยว่า "วัดมีหน้าที่ที่จะสอนกุลบุตร" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507: 185)

3. หากเน้นในส่วนเยาวชนสตรีก่อน อาจประสบความล้มเหลวเพราะขาดความร่วมมือจากผู้ปกครอง อีกทั้งช่วงนี้งบประมาณด้านการศึกษายังมีน้อย

4. ให้ผู้ปกครองได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาฝ่ายเยาวชนสตรีก่อน กล่าวคือ เมื่อกุลบุตรเข้ารับการศึกษาย่อมเกิดผลดีต่อตนเองและครอบครัว ที่สำคัญที่สุดคือช่วยยกระดับฐานะของครอบครัวได้ เมื่อผู้ปกครองเห็นความก้าวหน้าทางการศึกษาของกุลบุตรแล้ว จะได้มีความประสงค์ให้บุตรหลานเยาวชนสตรีของตนเข้าเรียนบ้าง

ความมุ่งหมายอีกอย่างหนึ่งในโครงการศึกษา พ.ศ. 2445 คือ ให้มีความรู้ในทางทำมาหาเลี้ยงชีพตามอัธยาศัย ดังจะเห็นได้จากการจัดให้มีการแสดงศิลปหัตถกรรมขึ้นที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย "เพื่อชักจูงให้ราษฎรชายหญิงสนใจวิชาชีพ" (รอง ศยามานนท์, 2507: 97)

ความมุ่งหมายของการศึกษาเยาวชนสตรีในโครงการศึกษานี้แตกต่างจากความมุ่งหมายในโครงการศึกษานับอื่น คือ เน้นด้านวิชาทำมาหาเลี้ยงชีพทั้งเยาวชนสตรีและกุลบุตร โดยกำหนดให้เรียนเพื่อเป็นพื้นฐานในการนำความรู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพ และเพื่อให้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ส่วนความมุ่งหมายเยาวชนสตรี นอกจากมุ่งเน้นด้านวิชาชีพแล้ว ในความมุ่งหมายอื่นยังคงเหมือนเดิม จึงกล่าวได้ว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาระหว่างเยาวชนสตรีและกุลบุตร แม้จะมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ก็ยังมีส่วนคล้ายคลึงกันในการกำหนดวิชาวิสามัญ

ความมุ่งหมายในโครงการศึกษา พ.ศ.2450 และโครงการศึกษา พ.ศ.2452 ยังคงเดิม คือ ฝึกคนเข้ารับราชการ ให้มีความรู้สูงขึ้น และให้มีความสามารถด้านวิชาอาชีพ โครงการศึกษาทั้ง 2 ฉบับนี้ยังคงเน้นการศึกษาในส่วนกุลบุตร ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

การศึกษาธิการไม่ได้มุ่งหมายให้ครูผู้สอนพ่่าสอนกุลบุตรทุกคนให้มีความรู้ เพื่อเข้ารับราชการบ้านเมืองเท่านั้น และไม่ปล่อยให้การศึกษาฟรีเกินไป ไม่เก็บเงินค่าเล่าเรียน จะเป็นเหตุที่จะให้กุลบุตรทั้งปวงต่างก็มุ่งหมายที่จะเป็นไพร่พลเซอร์ จริงอยู่จำจะต้องปลุกแพะกุลบุตรเอามารับราชการ ของบ้านเมืองสืบไป ก็แต่ผู้ที่มีความสามารถจริง ๆ ให้ร่ำเรียนไปสูงขึ้น เป็นสำคัญ เมื่อเห็นว่าจะ เป็นกำลังจัดการของบ้านเมืองต่อไปข้างหน้าได้ (กระทรวงธรรมการ, 2451)

โครงการศึกษาฉบับนี้ แม้จะจัดทำขึ้นเพื่อมุ่งหมายขยายการศึกษาเพื่อทวยราษฎร แต่เนื่องจาก โรงเรียนส่วนใหญ่อาศัยวัดเป็นสถานศึกษาจึงไม่เอื้อต่อการศึกษาเยาวชนสตรี ดังพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีถึงเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วุฒิไกร (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร. 5 ศ. 4/1. 1 ตุลาคม รศ. 125) ความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อพิจารณาเห็นว่า การเล่าเรียนของผู้หญิงนี้ก็เป็นภาระจำเป็นหรือไม่ที่รัฐจะต้องเป็นธุระ เป็นภาระจำเป็นหรือไม่ที่รัฐจะต้องจ่ายเงินหักโหมไปสอนให้เด็กหญิงมีความรู้ และวิชาโดยทันที ก็ว่าตามใจเรา เราเห็นควรว่ารัฐจะต้องช่วยอุดหนุนการเล่าเรียนของผู้หญิง แต่ไม่ควรหักโหมจนเกินไปมาก โดยความรีบร้อนแต่อย่างใด ด้วยการแผ่นดินซึ่งสำคัญกว่า ยังมีอีกมาก แม้ที่สุดการเล่าเรียนของเด็กผู้ชาย ยังเป็นข้อสำคัญมากกว่า การเล่าเรียนของเด็กผู้หญิง เพราะจะได้ประโยชน์มาโดยตรง คือ ได้คนมาทำการพอเพียง แต่งานซึ่งหาคนยากอยู่นั้น การที่จะมีผู้หญิงรอบรู้วิชาอาคม ถึงว่าจะมีคุณอย่างไร นับว่าเป็นชั้นรองจากความต้องการของรัฐ มิได้ประโยชน์โดยตรง ซึ่งว่าไม่ควรทุ่มเทเงินแย่งกัน ซึ่งเขม็ดแถมพอที่จะก่อสร้างตัวให้การปกครองอาณาเขตให้หลุดลอยน้อยไป เพราะจำหน่ายเสียในการเล่าเรียนผู้หญิง

(กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ศธ. 4/1, 1 ตุลาคม รศ. 125)

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงปัญหาในการจัดการศึกษา ซึ่งขาดงบประมาณในการจัด ทำให้ต้องเลือกปฏิบัติต่อกุลบุตร ด้วยเห็นว่าเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นต่อหน้าที่การงาน ส่วนการศึกษาเยาวชนสตรีก็เป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน แต่รอได้โดยเป็นไปในลักษณะค่อย ๆ ทำไป และงานที่เหมาะสมแก่เยาวชนสตรีมีได้แก่ งานฝีมือ และหัตถศึกษา ซึ่งใช้ประโยชน์ในทางราชการไม่ได้

การที่รัฐเน้นความสำคัญในการศึกษากุลบุตรจนดูเหมือนว่า ในส่วนกุลบุตรมีความสำคัญกว่า แต่ในความเป็นจริงแล้ว ในช่วงนี้ราษฎรกุลบุตรและเยาวชนสตรีพากันนิยมการเล่าเรียนมากขึ้น โดยเฉพาะเยาวชนสตรี มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งที่การศึกษาที่จัดนั้นไม่ได้เป็นการให้เปล่า ดังนั้นรัฐจึงเห็นว่าแม้ไม่มีงบประมาณสำหรับการศึกษาเยาวชนสตรี ทางผู้ปกครองก็สามารถส่งบุตรของตนเล่าเรียนได้ ส่วนผู้ปกครองคนใดที่สามารถส่งบุตรหลานเข้าเรียนหรือเข้าเรียนเพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ ก็ไม่มีผลแต่อย่างใด เพราะวิชาหนังสือสมัยนั้นมีการนำไปใช้มีน้อยมากในวิถีชีวิตที่อยู่แต่ในบ้าน ไม่เหมือนงานครัว งานบ้าน และ/หรืองานอาชีพที่ต้องใช้อยู่เป็นประจำ เพราะเพียงแค่ "อ่านหนังสือออก" เป็นอันใช้ได้

ด้านความมุ่งหมายการศึกษาเยาวชนสตรีคงเดิม และแตกต่างจากกุลบุตร ยกเว้นด้านวิชาชีพ

ความมุ่งหมายในโครงการศึกษา พ.ศ. 2454, พ.ศ. 2458 และ พ.ศ. 2464 มีความคล้ายคลึงกันทั้ง 3 ฉบับ คือ เพื่อฝึกคนเข้ารับราชการ เพื่อให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญศึกษา และเพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะการประกอบอาชีพนี้ รัฐพยายามชักจูงให้ประชาชนประกอบอาชีพอื่น เช่น หัตถกรรม โดยจัดแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียน ในวันที่ 3-5 มกราคม พ.ศ. 2455 โดยมีจุดประสงค์เพื่อนำชักจูงให้เยาวชนสตรีและกุลบุตรเอาใจใส่ฝึกหัตถศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางหาเลี้ยงชีพ เพื่อป้องกันการที่เด็กทั้งหลายพากันนิยมเป็นเสมียนให้น้อยลง (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2506: 161-162) ดังที่ วิทย์ วิศทเวทย์ (2526: 63-67) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายการศึกษาขั้นพื้นฐานของเจ้าพระยาธรรมาดิกดิมมนตรี ตอนหนึ่งว่า "การเรียนวิชาสามัญ ตอนต้น 3 ปี คือ เรียนให้รู้จักชอบ รู้จักอ่าน เขียน พูดให้เข้าใจได้ชัดเจน รู้จักคิดคำนวณ

มีความรู้เกี่ยวกับการรักษาทรัพย์สินและทำมาหากิน รู้จักรักษาตัวและหมู่คณะ เพื่อจะประกอบอาชีพอื่นได้สะดวก รู้จักหน้าที่ของตนที่พึงกระทำ..."

หากพิจารณาถึงโครงสร้างโครงการศึกษาทั้ง 3 ฉบับ กับฉบับที่ผ่านมา โดยเนื้อแท้แล้วไม่ต่างจากเดิมมากนัก เพราะสภาพสังคมในขณะนั้น ยังไม่เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน

ความแตกต่างของโครงการศึกษา พ.ศ.2456 เมื่อเทียบกับโครงการฉบับที่ผ่านมา คือ กำหนดว่า "การจำแนกการศึกษาเป็น 2 ประเภท และเป็น 2 ภาค เพื่อเป็นหลักสำหรับผู้ปกครองเยาวชนสตรี ทุลบุตรทั้งหลายได้วิเคราะห์ว่า ตนมีบุตรอนที่จะทำนุบำรุงให้การศึกษาแก่เด็กได้เพียงใด และเด็กที่อยู่ในการปกครองจะมีสติปัญญาสามารถเล่าเรียนได้เพียงไร และทางใด

จะเห็นว่าการจัดการศึกษาในระยะนี้ ได้เริ่มพิจารณาถึงความแตกต่างตามความสามารถและกำลังทรัพย์ของผู้เรียน โดยเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร ถ้าจะพิจารณาผลตามจุดมุ่งหมาย ประสบความสำเร็จในส่วนหนึ่ง คือ การขยายการศึกษาโดยไม่จำกัดเพศ ดังหลักฐานการประกาศ ว่าด้วยการจัดมูลศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2454 ความตอนหนึ่งว่า

...ให้ผู้ปกครองเด็กทั้งปวง สิ่งที่เกิดหญิงและชายซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่ 8 แล้วแต่ อันเป็นสมควรจะเล่าเรียนให้ได้เล่าเรียนทุกคนในสถานที่โรงเรียนหนึ่งตามความพอใจ...

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524: 68)

จะเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปรีชาญาณอันล้ำเลิศ ด้วยการเล็งเห็นความสำคัญในส่วนการศึกษาเยาวชนสตรี พระองค์ทรงมีแนวพระราชดำริว่า เมื่อเยาวชนสตรีได้รับการศึกษาอย่างดีแล้ว โตขึ้นก็จะนำสิ่งที่ได้รับการอบรมสั่งสอนมา ถ่ายทอดแก่บุตรหลานต่อไป ดังนั้นจึงทรงสนับสนุนการศึกษาเยาวชนสตรีอยู่ตลอดเวลา และที่สำคัญยิ่ง คือ ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 นับเป็นโอกาสดีในการเข้ารับการศึกษาของเยาวชนสตรี ดังจะเห็นได้จากอัตราเข้ารับการศึกษาของเยาวชนสตรี และภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว จำนวนเยาวชนสตรีมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ความมุ่งหมายในการผลิตคนเข้ารับราชการ ได้รับความนิยมนเกินคาดหมาย (ทำให้เกิดปัญหาว่างงานในเวลาต่อมา) จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาส่วนมากยังคงมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการ

แผนการศึกษาชาติภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ได้ระบุความมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนในด้านความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา หากพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ความมุ่งหมายที่กำหนดไว้แยกได้เป็น 2 ประการ คือ ความมุ่งหมายเกี่ยวกับระดับการศึกษาที่บุคคลพึงได้รับ และความมุ่งหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะที่แผนการศึกษาชาติมุ่งหวังจะให้เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล

สำหรับความมุ่งหมายเกี่ยวกับระดับการศึกษาที่บุคคลพึงได้รับนั้น เป็นข้อกำหนดที่แสดงถึงความต้องการของรัฐที่จะจัดการศึกษาให้แก่พลเมือง ให้มีความรู้สูงสุดตามความสามารถของสติปัญญา ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละแผนการศึกษาชาติ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับนโยบายของรัฐทางด้านการศึกษา และสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม ของแต่ละยุคสมัย

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 กำหนดไว้เป็น 2 ส่วน คือ "ให้พลเมืองทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่สภาพของตน คือ พอสมควรแก่ภูมิปัญญา และทุนทรัพย์" ในส่วนที่สองกำหนดว่า "เพื่อการอาชีพของตน กุลบุตร กุลธิดา ควรจะได้รับการศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญศึกษาทั้งสองฝ่าย ซึ่งกำหนดไว้เป็นชั้น ๆ ตามภูมิปัญญาและทุนทรัพย์" ความมุ่งหมายทั้งสองส่วนนี้ หมายความว่าบุคคลถึงแม้จะมีสติปัญญาพอที่จะเรียนต่อไป แต่ถ้าขาดทุนทรัพย์ก็ไม่อาจเรียนต่อได้ ในทางกลับกันบุคคลที่มีทุนทรัพย์มากมาย แต่หากไม่มีสติปัญญา ก็ไม่อาจเรียนในระดับสูงได้เช่นกัน ดังนั้นการที่จะเรียนในระดับสูง ๆ ได้ ต้องประกอบด้วยสติปัญญาและทุนทรัพย์ ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ นอกจากจะกำหนดให้จัดการศึกษาแก่พลเมืองทุกคนแล้ว ยังกำหนดอีกว่า "ไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา" หากจะพิจารณาข้อความดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ก่อนหน้านี้น่าจะมีการเลือกปฏิบัติที่จะจัดการศึกษาสำหรับเพศใดเพศหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (2507: 170) ดังนี้

...การศึกษาชั้นนี้จะสอนกุลบุตรตั้งแต่ยังไม่มีความรู้วิชาขึ้นไปจนให้มีความรู้ต่าง ๆ พอสมควรแก่ที่จะมีไว้สำหรับตัวผู้เป็นราษฎรทั่วไป...

ในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ ได้กล่าวเน้นข้อความนี้ เพื่อแสดงให้เห็นว่า การจัดการศึกษาในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ในเรื่อง เพศ ชาติ ศาสนา ไม่เป็นอุปสรรคอีกต่อไป

จากแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 จะเห็นว่า ความมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้แตกต่างไปจากโครงการศึกษานับที่ผ่านมา คือ การจัดการศึกษามีใช่เพื่อประโยชน์ของบ้านเมืองหรือการรู้หนังสือเพียงอย่างเดียว แต่ได้คำนึงถึงความเจริญงอกงามของผู้เรียนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจ และร่างกาย ซึ่งความมุ่งหมายดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องความหมายของการศึกษาของ John Dewey (1859-1952) อ้างถึงใน เพ็ญจันทร์ ทับประเสริฐ, 2532: 110) นักปรัชญาชาวอเมริกัน ที่ว่า Education is Growth การศึกษาคือความงอกงาม และสอดคล้องกับแนวคิดของ Benjammi S. Bloom (1955: 195) ที่แบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็น 3 หมวด คือ Cognitive Domain (พุทธิพิสัย) Affective Domain (จิตพิสัย) และ Psychomotor Domain (ทักษะพิสัย)

นับได้ว่า แผนการศึกษาชาติฉบับนี้เป็นก้าวแรกของการนำหลักความคิดในการจัดการศึกษาแบบสากลมาใช้ในการกำหนดความมุ่งหมาย ถ้าจะพิจารณาในแง่ของการจัดการศึกษาไทยในยุคนี้อย่างแท้จริงแล้ว นอกจากอ่านออก เขียนได้แล้ว การมีความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อประชาชนได้มีความรู้ ความเข้าใจในการเลือกผู้แทนของตนเข้าสู่สภา แต่จุดมุ่งหมายไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจนในประเด็นนี้ ที่กล่าวเน้นมากที่สุด เห็นจะเกี่ยวกับการเข้ารับการศึกษาของเยาวชนสตรีอย่างเสมอภาคเท่าชาย นับว่าในส่วนนี้ทำให้แผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ.2475 ถูกกล่าวถึงอยู่เนื่อง ๆ ด้วยเป็นแผนการศึกษาชาติฉบับแรก ที่เริ่มให้สิทธิและ โอกาสแก่เยาวชนสตรีอย่างแท้จริง (สัมภาษณ์ ไทศุรีย์ สิ้นลารัตน์, 2536)

แผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2479 กำหนดไว้ว่า "ให้พลเมืองได้รับการศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่" จะเห็นว่า แผนการศึกษานับนี้ไม่มีข้อกำหนดเกี่ยวกับภูมิปัญญาและทุนทรัพย์ อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่องนี้คงเป็นไปตามแนวเดิม แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ตัดส่วนที่เกี่ยวกับเพศ ชาติ ศาสนา ออก โดยกำหนดเพียงคำว่า "พลเมืองทุกคน" แทน

อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาในช่วงนี้เยาวยสตรีเริ่มเข้าสู่ระบบโรงเรียนมากขึ้น กล่าวโดยรวมว่า พลเมืองทุกคนควรได้รับการศึกษา

แผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ.2494 กำหนดว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพ" แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ใช้คำว่า "อัตภาพ" อย่างเดียว และกำหนดเพียง "ให้พลเมืองได้รับการศึกษา" ไม่นำคำว่า "ทุกคน" เหมือนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 และ พ.ศ.2479 ที่เป็นดังนี้อาจเป็นเพราะ แผนการศึกษาชาติฉบับดังกล่าว เริ่มขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี และรัฐคงขยายพร้อมกันทีเดียวไม่ได้ ต้องใช้วิธีค่อยทำค่อยไป ความแตกต่างในการเข้ารับการศึกษาระหว่างประชาชนในแต่ละท้องถิ่นย่อมต้องมี แม้จะเป็นการศึกษาภาคบังคับก็ตาม ดังนั้น จึงไม่อาจกล่าวเน้น "ให้พลเมืองทุกคน" ได้ ดังเช่น แผนการศึกษาชาติฉบับที่ผ่านมา ถ้าจะพิจารณาการจัดการศึกษาที่ผ่านมา รัฐและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาจะเน้นขยายศึกษาด้านปริมาณ นอกจากนี้การลดอายุเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาให้ได้เป็นอายุย่างเข้าปีที่ 8 ข้อกำหนดนี้ต้องอาศัยค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น เพราะต้องจัดตั้งโรงเรียน จัดหาครูและการใช้จ่ายอื่น ๆ เพิ่มขึ้นแต่มีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณในปี พ.ศ. 2483 รัฐจึงต้องประกาศรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมจากรัฐธรรมนูญการปกครอง พ.ศ.2476 จาก 10 ปีเป็น 20 ปี พร้อมกันนั้นรัฐก็ปรับปรุงคุณภาพการจัดการศึกษาไปด้วย ดังเช่นในปี พ.ศ. 2481 ได้กำหนดหน้าที่ของข้าหลวงตรวจการแผนกกรรมการให้ตรวจการจัดการศึกษาให้โรงเรียนทุกประเภท เพื่อให้การศึกษายกระดับคุณภาพขึ้น การตรวจการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 สาย ภาคละ 1 สาย ในปี พ.ศ.2482 ได้จัดขึ้นเตรียมอนุบาลขึ้นเพื่อแก้ปัญหานักเรียนชั้น ป.1 สอบตกซ้ำขึ้นกันมาก

จากที่กล่าวมาแล้ว เกี่ยวกับนโยบายการขยายการศึกษาเป็นสิ่งที่ดี เพราะเปิดโอกาสให้เยาวยสตรีเข้าสู่ระบบโรงเรียนมากขึ้น แต่การจัดการศึกษาโดยการเน้นปริมาณทำให้ด้านคุณภาพด้อยลงไป ดังจะเห็นได้จากการสอบตกซ้ำขึ้นของนักเรียนชั้น ป.1 จนต้องมีการจัดตั้งขึ้นเตรียมประถมขึ้นมา อย่างไรก็ตามในส่วนชองนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยตรงไม่ค่อยเด่นชัด ต่อมาเมื่อระยะหลังสงครามโลก (พ.ศ. 2485-2488) คือกลางปี พ.ศ.2488 นโยบายการจัดการศึกษาจึงมีความสำคัญเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะใน

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ได้กำหนดหน้าที่ข้อหนึ่งของชนชาวไทยว่า "บุคคลมีหน้าที่รับการศึกษาอบรมขึ้นประถมศึกษา..."

จะเห็นว่าหลังจากเหตุการณ์สงครามโลกสิ้นสุด การศึกษาที่เคยเน้นในด้านปริมาณ กลับมาเป็นเน้นด้านคุณภาพ ดังจะเห็นได้จากในปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการได้สั่งให้ทุกจังหวัด ดำเนินการแต่งตั้งผู้ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลขึ้น โดยมีหน้าที่รายงานปัญหาและอุปสรรคที่พบเสนอต่อนายอำเภอ และข้าหลวงประจำจังหวัดเท่านั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ตำแหน่งผู้ตรวจการดังกล่าวคงเป็นตำแหน่งศึกษานิเทศก์ในปัจจุบัน แต่มีอำนาจหน้าที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ตำแหน่งหน้าที่ศึกษานิเทศก์ในปัจจุบันนี้ ไม่เพียงมีหน้าที่รายงานปัญหาและอุปสรรคเท่านั้น แต่ยังมีตำแหน่งในการประสานงานระหว่างโรงเรียนกับที่ว่าการอำเภอ หรือที่ว่าการเขต และช่วยเหลือครูในด้านการเรียนการสอน ฯลฯ เป็นต้น

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 กำหนดว่า "รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัธยาศัย" นับว่าในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ การขาดแคลนทุนทรัพย์จะไม่เป็นอุปสรรคในการศึกษาอีกต่อไป เพราะได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องหาทางสนับสนุน บุคคลที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ได้เรียนสูงสุดตามควรแก่สติปัญญา ความสามารถ สำหรับการจัดการศึกษาได้กลับมาเน้น "ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา" อีก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคณะปฏิวัติในสมัยนั้น อำนวย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ฯลฯ เป็นผู้นำ และเห็นความสำคัญของการศึกษามาก จึงทำการขยายการศึกษาภาคบังคับ 7 ปี ให้ทั่วถึงโดยรวดเร็ว ทั้งกุลบุตรและเยาวสตรีได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริงในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้เอง

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 ได้ขยายแนวคิดเกี่ยวกับการที่บุคคลควรได้รับการศึกษาเพียงใดนั้นออกไปอีก คือ กำหนดว่า "ตามนัยแห่งแผนการศึกษาฉบับนี้ การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต ซึ่งหมายความว่าบุคคลพึงได้รับการศึกษาอบรม นับตั้งแต่เกิดไปจนตาย ซึ่งรัฐจะต้องเป็นผู้จัดให้ข้อกำหนดดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องจากปัจจุบันวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนสถานแวดล้อมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา อาชีพ และศิลปวัฒนธรรมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การศึกษาที่เคยจัดในระบบโรงเรียน

ย่อมไม่เป็นการเพียงพอที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สามารถดำรงอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้ จึงต้องมีการจัดเตรียมบุคคลให้มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ จะเห็นว่า ความมุ่งหมายในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 ได้ให้โอกาสในการเข้ารับการศึกษาแก่ผู้ด้อยโอกาสอย่างเต็มที่ ด้วยการเห็นว่า "การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต" ดังนั้นผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้ารับการศึกษาได้ตลอดเวลา โดยไม่จำกัดเพศ และวัย ซึ่งแตกต่างจากแผนการศึกษาชาติฉบับที่ผ่านมา

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 แนวคิดเกี่ยวกับการที่บุคคลควรได้รับการศึกษาเพียงใดนั้นได้กำหนดไว้เช่นเดียวกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 โดยเพิ่มข้อความจากเดิมอีกว่า "เพื่อพัฒนาตนเองทั้งในด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคมอย่างสมดุล" กล่าวคือ การศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ จะเปิดโอกาสให้คนเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองได้เหมาะสมกับวัย มุ่งให้มีความรู้ และสามารถประกอบกิจการงานและอาชีพตามควรแก่วัย รวมทั้งมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนและประเทศ โดยเน้นการศึกษาจากระบบโรงเรียนโดยอาศัยโรงเรียนเป็นหลัก และเน้นการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ซึ่งเป็นการศึกษาด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของบุคคลทั้งที่มีอยู่เอง และที่มนุษย์จงใจสร้างขึ้น เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้หรือเป็นบริการของการเรียนรู้ ถ้าจะพิจารณาความมุ่งหมายในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2535 จะมีความคล้ายคลึงกับแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับก่อน แต่แตกต่างกันที่แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ได้ขยายความเพิ่มจากเดิมว่าแต่ละบุคคลควรพัฒนาในทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การพัฒนา หมายถึง ความเจริญงอกงาม หรือความเปลี่ยนแปลงในทางจิตวิทยา "การพัฒนา" หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลง เช่น ทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา พัฒนาการหรือการพัฒนา เป็นผลมาจากกฏภาวะ และที่สำคัญเป็นประสบการณ์จากการเรียนรู้ การพัฒนาที่กล่าวถึงในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้เน้นการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับวัย จัดเป็นพัฒนาทางร่างกาย การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ที่มีในท้องถิ่น และจากการบริการของหน่วยความรู้ จัดเป็นพัฒนาการทางปัญญา การศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เป็นสิ่งที่พบเห็นอยู่บ่อย ๆ ทำให้ง่ายแก่การเรียนรู้ และเรียนรู้ไปโดยอัตโนมัติ โดยไม่มีการต่อต้าน การเรียนจึงช่วยอำนวยความสะดวกในทางจิตใจ เกิดกำลังใจอยากเรียน และอยากแสดงความสามารถในสิ่งที่ตนรู้ จัดเป็นการพัฒนาทางจิตใจ และเมื่อการ

เรียนรู้สิ่งที่มีความสัมพันธ์ในวิถีชีวิตจากบุคคลที่มีประสบการณ์ในสิ่งคนั้น ความปฏิสัมพันธ์
ระหว่างบุคคลกับบุคคลก็เกิดขึ้น จัดเป็นการพัฒนาทางสังคม

สำหรับความมุ่งหมายเกี่ยวกับคุณลักษณะที่แผนการศึกษาชาติมุ่งหวังที่จะให้เกิดแก่
บุคคลนั้น ทุกแผนการศึกษาชาติมุ่ง เพื่อให้บุคคลเป็นพลเมืองดี ซึ่งจะแตกต่างกันดังนี้

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง บุคคลที่เป็นประโยชน์
แก่บ้านเมืองในทางอาชีพ ซึ่งคนเกิดมาสำหรับกระทำ" การเน้นเรื่องอาชีพก็เพราะสมัยนั้น
ประสบปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจตกต่ำ และเพื่อแก้ไขคตินิยมในการเข้ารับราชการ

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่
พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่ และเพื่อทุกคนจะได้ประโยชน์แก่ประเทศชาติ
และตนเองตามหน้าที่" คุณลักษณะของพลเมืองดียังเน้นการมีความรู้ด้านอาชีพ

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง บุคคลที่มีร่างกาย
แข็งแรง และอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ ความสามารถที่ประกอบอาชีพ" คุณลักษณะของพลเมืองดี
ยังคงเน้นด้านวิชาชีพ โดยเฉพาะทักษะในด้านวิชาชีพ ดังนั้นจึงได้บรรจุองค์แห่งการศึกษา
อีก 1 องค์ คือ ทัศนศึกษา ที่จัดทัศนศึกษาในแผนฉบับนี้ ก็เพราะในช่วงตั้งแต่ พ.ศ.2475
เป็นต้นมา ได้ลดระดับประถมศึกษาเหลือเพียง 4 ชั้น อันเป็นหลักสูตรสามัญ ส่วนประถมอาชีพ
2 ชั้น ยุกเล็กไปตั้งเป็นอาชีวศึกษาแทน แต่มีผู้เรียนน้อย ซึ่งผู้จัดการศึกษาได้เล็งเห็นปัญหา
ว่า การศึกษาเบื้องต้นของทวยราษฎร์ คือ ประถมศึกษานั้น จะขาดการฝึกฝนทักษะในด้าน
วิชาชีพเบื้องต้น

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง เป็นบุคคลที่มี
ศีลธรรม และวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์ มีจิตใจเป็น
ประชาธิปไตย มีความรู้ความสามารถ ที่จะประกอบอาชีพ และทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิต และทำประโยชน์ให้แก่สังคม เพื่อผลในการสร้างเสริมความอยู่รอด ปลอดภัย ความมั่นคง และความผาสุกร่วมกันในสังคมไทย" การมุ่งเน้นการศึกษาเพื่อสร้างความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคง และความผาสุกร่วมกันนั้น เนื่องมาจากในระยะก่อนการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ ประเทศไทยประสบปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในเรื่องความคิดเห็นของบุคคลที่มีแนวคิดทางการเมือง เศรษฐกิจแตกต่างกันจนดูเหมือนว่าเกิดความแตกแยกขึ้นในชาติ นอกจากนี้ยังมีภัยจากการแทรกซึมจากภายในและภายนอกประเทศ อันเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 "การเป็นพลเมืองดี หมายถึง การพัฒนาบุคคลในทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และด้านสังคม อย่างสมดุลและกลมกลืนกัน"

การพัฒนาในด้านปัญญา คือ เป็นคนที่รู้จักเหตุผล รู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี คุณและโทษ

การพัฒนาด้านจิตใจ คือ รู้จักฝึกฝนจิตใจให้มีความเจริญองงามทางคุณธรรม มีความละเอียดต่อการกระทำผิด

ด้านร่างกาย คือ เจริญเติบโตให้เหมาะสมกับวัย และด้านสังคม คือ ให้มีพฤติกรรมและการกระทำที่ดีงาม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีในประเทศ

การมุ่งเน้นในด้านปัญญา จิตใจ และสังคม ตลอดจนการรู้จักสุขภาพร่างกายนั้น

เนื่องจากในระยะนี้ได้มีการรณรงค์มากในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บที่อาจคร่าชีวิตได้ โดยไม่มีทางเยียวยา คือ โรค ASD หรือ เอลด์ รวมไปถึง สภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากรของชาติ ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในอดีตกลับแปรเปลี่ยนไปค่อย ๆ เหลือน้อยลง ทั้งนี้เพราะประชากรซึ่งทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ช่วยกันใช้กัน อย่างฟุ่มเฟือย สภาพธรรมชาติที่เคยสวยงามกลับแห้งเหือดไป คำว่า "มลพิษ" เริ่มเป็นที่รู้จักและคุ้นเคยกับคนในชาติ

กล่าวโดยสรุป ในด้านการกำหนดความมุ่งหมายในแผนการศึกษา กล่าวคือ การกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษาก่อนมีแผนการศึกษา ใช้เป็นไปในลักษณะมุ่งหวังที่จะให้เกิดขึ้นในบุคคลแตกต่างกันไป ตามเพศ วัย และฐานะ กระทั่งมีการจัดทำโครงการศึกษา ความมุ่งหมายที่กำหนดให้ได้เพิ่มความมุ่งหมายที่บุคคลพึงได้รับ ซึ่งแตกต่างกันตามเพศและวัย ความมุ่งหมายดังกล่าวยังคงเป็นไปในลักษณะเดิม และเริ่มแตกต่างจากเดิมในด้านความมุ่งหมายที่บุคคลพึงได้รับ คือการมีการกำหนดระดับการศึกษาที่พึงได้รับในแต่ละบุคคล แต่ยังคงแตกต่างกันตามเพศ กระทั่งในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 เป็นต้นไป กำหนดความมุ่งหมายเกี่ยวกับระดับการศึกษาที่บุคคลพึงได้รับ และลักษณะที่มุ่งหวังจะให้เกิดขึ้นในแต่ละบุคคล ซึ่งแตกต่างจากเดิม คือไม่มีความแตกต่างกันตามเพศ โดยจัดให้กุลบุตรและเยาวสตรีเหมือนกัน

3. การจัดการศึกษาสำหรับเยาวสตรี

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวสตรีที่จัดให้มีในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เนื่องจากแนวคิดที่จะจัดตั้ง โรงเรียน ให้แพร่หลาย... ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ พระองค์ได้เสนอโครงการดำเนินงาน โดยมีเนื้อความเกี่ยวกับการศึกษาของกุลบุตรและเยาวสตรีว่า "เด็กชายและหญิงเรียนในโรงเรียนโดยได้เปล่า ไม่เสียค่าธรรมเนียมใด ๆ" (กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ศ. 2/5, 1 มกราคม ร.ศ.125)

แต่โครงการดังกล่าวไม่มีโอกาสใช้ เนื่องจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม แต่เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการคนต่อมา ได้สืบสานงานการศึกษาสำหรับเยาวสตรีต่อจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ โดยท่านมีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งหมายถึงว่า ทั้งกุลบุตรและเยาวสตรีจะต้องเข้าศึกษาในโรงเรียน แม้แนวคิดดังกล่าวจะไม่ได้ได้รับความสนใจอย่างจริงจังในระบอบนั้น เพราะตามประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลไม่ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ แต่การประกาศเรียกร้องให้มีการสนับสนุนการศึกษามากขึ้น และการเปิดโอกาสให้เอกชนจัดตั้งสถานศึกษาเพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐบาล ทำให้เกิดผลดีคือ การศึกษาเจริญแพร่หลายรวดเร็วยิ่งขึ้น การตั้งโรงเรียนเซนต์คัทลี (โรงเรียนราชบุรี) ทำให้เยาวสตรีเริ่มมีโอกาสดำเนินการศึกษาใน

ระบบโรงเรียน ทั้งนี้เพราะโรงเรียนดังกล่าวไม่ได้ตั้งขึ้นโดยใช้สถานที่วัดและผู้สอนก็เป็นฆราวาส

นอกจากนี้การไปดูงานการศึกษาในประเทศญี่ปุ่นถึง 2 ครั้ง 2 ครา ซึ่งที่นั่นให้ความสำคัญแก่การศึกษาเยาวชนสตรีเท่าเทียมกับเด็กชาย โดยจัดให้เรียนวิชาที่เหมาะสมสำหรับเพศ ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า โครงการของสมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพ การดูงานการศึกษาในประเทศอังกฤษ และแนวคิดในการขยายการศึกษาของเจ้าพระยามาสกรวงศ์ เป็นเค้าโครงแห่งการจัดการศึกษาในโครงการ พ.ศ. 2441 ที่เปิดโอกาสแก่เยาวชนสตรีให้มีวิชาความรู้เท่าเทียมกับกุลบุตร

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 อันเป็นโครงการศึกษานับแรกจะมีการกล่าวถึงการจัดการศึกษาของเยาวชนสตรี แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เนื่องจากการจัดการศึกษาในระยะแรกจัดขึ้นที่วัด จึงไม่เอื้อต่อเยาวชนสตรี และการจัดการศึกษาในช่วงนี้เน้นเพียงกุลบุตรเท่านั้น ดังหลักฐานตอนหนึ่งในประกาศจัดการเล่าเรียนหัวเมืองว่า "...ช่วยเอาธุระสั่งสอนกุลบุตร ทั้งหลายให้ได้ศรัทธาเลื่อมใสพระรัตนไตร และมีความรู้วิชาอันเป็นสาระประโยชน์" (ชูเกียรติ อุทกะพันธุ์, 2517: 62) แต่เนื่องจากช่วงนี้มีการจัดตั้งโรงเรียนเซนต์ค็อดี้ ดังนั้นเยาวชนสตรีจึงมีโอกาสเข้ารับการศึกษบ้าง โดยโรงเรียนที่จัดขึ้นส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนสำหรับเยาวชนสตรีชั้นสูงแทบทั้งสิ้น

การจัดการศึกษาโครงการศึกษา พ.ศ. 2450 จัดการศึกษาเป็น 2 แผนก คือ สามัญและวิสามัญ โดยเน้นด้านวิสามัญ ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาการล้นงานและการละทิ้งอาชีพเดิม จะเห็นว่าโครงการฉบับนี้ พยายามที่จะจัดการศึกษาแบบใหม่ ด้วยตระหนักว่าเมื่อประเทศมีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น ความต้องการคนที่มีความรู้ก็มากขึ้น การศึกษาแบบใหม่จึงเกิดขึ้น และให้โอกาสทั้งกุลบุตร และเยาวชนสตรีเข้าสู่ระบบการศึกษา ถึงแม้ว่าการจัดการศึกษาในช่วงนี้มีจุดเน้นเพื่อเตรียมคนเข้ารับราชการเท่านั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507: 184) โดยงดเยาวชนสตรีไว้ก่อน แต่รัฐก็ยังมิได้ทอดทิ้งการศึกษาเยาวชนสตรีเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้จากหลักฐานที่เป็นตัวหลักสูตร ที่จัดทำขึ้นสำหรับเยาวชนสตรี โดยเน้น

ในด้านการเป็นแม่เรือนส่วนใหญ่ ซึ่งกำหนดให้แตกต่างกับกุลบุตร ดังข้อความตอนหนึ่งในหลักสูตร "สำหรับสตรี" ดังนี้

...การสอนวิชาแก่ตรุณสตรีต่างกันกับกุลบุตรเป็นอันมาก เพราะเหตุที่
 การงานของผู้ชายที่ทำอยู่ในบ้านเมืองเป็นสิ่งที่อาจจะกะการประมาทเค้
 ได้... เพราะมีหนทาง... แต่บ้านเมืองย่อมต้องใช้เสมียน ย่อมต้องมีช่าง
 ย่อมต้องมีหมอ ย่อมต้องการครู ย่อมต้องมีทหาร ย่อมต้องการอินยิเนียร์
 ...แต่ฝ่ายการศึกษาที่จะให้ความรู้แก่สตรีนั้น ข้อที่จะแลเห็นได้ง่าย ๆ...
 สอนให้เปนมแม่เรือนดีนั้นเป็นข้อใหญ่... แต่จะแยกให้เป็นชนิดเป็นประเภท
 เหมือนการศึกษาของผู้ชายก็ยังไม่แลเห็นหนทางที่จะแยกได้... ที่จะกำหนด
 ลงไปว่าเป็นอย่างไร... เพราะความประสงค์ของบิดามารดาก็ต่างกัน
 บางท่านต้องการ... ให้เรียนภาษาอังกฤษ... บางคนต้องการให้เรียน
 ช่างมาก ๆ บางคนปรารถนาจะให้ทำกับเข้าของกินดี บางคนชอบการ
 ดนตรี... ทำบัญชี เพื่อจะได้ช่วยในการค้าขาย... การศึกษาของสตรี
 ที่จะสอน... จะให้ตีนิเศษพร้อมทุกอย่าง... ย่อมไม่ได้...

(กระทรวงธรรมการ, หลักสูตรสำหรับสตรี, 126: 2-3)

นอกจากจัดทำหลักสูตรสำหรับสตรีแล้ว ยังได้มีการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นครั้งแรก
 ที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา ซึ่งในปีแรกมีนักเรียนสตรีจำนวน 7 คน

การจัดการศึกษาในโครงการศึกษา พ.ศ. 2452 นั้นเอื้อต่อการศึกษาเยาวยสตรี
 ทั้งนี้เนื่องจากการประชุมหารือเรื่อง การจัดการศึกษาในกรุงเทพฯ มีข้อความ ดังนี้

...โรงเรียนจำแนกโดยลำดับชั้นวิชา การศึกษาของบ้านเมือง เมื่อแยก
 โดยส่วนลำดับชั้นวิชาสูงต่ำ ก็แบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ การศึกษาขั้นต้น
 ซึ่งเป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคน จะต้องเรียนให้รู้ไปว่าหญิงหรือชาย...
 การจัดการศึกษาชั้นสูง ๆ ขึ้นไป นับแต่ประถม... เลือกเรียนได้ตาม
 กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาเป็นพิเศษ...

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2526: 71)

นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า "สำหรับการศึกษาขั้นต้น จำต้องมีที่เรียนทุกตำบล ทุกละแวกบ้านให้เพียงพอแก่จำนวนเด็กชายหญิงทั่วพระราชอาณาจักร สำหรับการศึกษาระดับสูงขึ้นไปจัดให้ตั้งในที่ชุมชนเป็นแห่ง ๆ มากน้อยตามสมควรแก่ท้องถิ่น" (มานิจ ชุมสาย, 2493: 168)

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า โครงการศึกษาเริ่มเห็นความสำคัญของการศึกษาเยาวชนสตรี ทั้งนี้อาจเป็นผลจากในช่วงนี้ มีจำนวนโรงเรียนรัฐบาลเพิ่มมากขึ้น (ดูตารางที่ 7) และยังมีโรงเรียนที่เอกชนก่อตั้งขึ้น เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของรัฐในการจัดการศึกษา ดังนั้น การจัดการศึกษาเยาวชนสตรีในช่วงนี้แม้จะเป็นเพียงขั้นต้น นับว่าเป็นการวางพื้นฐานการศึกษาเยาวชนสตรีได้อย่างดีเยี่ยม ในภาวะที่มั่งบประมาณจำกัด และเพื่อกระจายการศึกษาให้ทั่วถึง รัฐจึงเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้วย

ตารางที่ 6 แสดงจำนวนการขยายโรงเรียน (ในเขตกรุงเทพมหานคร) อันมีผลทำให้จำนวนนักเรียนและจำนวนครูมากยิ่งขึ้น

ปี พ.ศ.	จำนวนโรงเรียน	นักเรียนชาย	นักเรียนหญิง	รวม	จำนวนครู	จำนวนนักเรียนเฉลี่ยต่อครู 1 คน
2451	56	-	-	3,047	100	30
2452	131	13,197	977	14,174	712	20
2453	102	9,391	519	9,910	580	17

ที่มา : สรุปจากรายงานกระทรวงธรรมการ ปี 2451-2453

จากตารางที่ 6 จะเห็นว่า จำนวนโรงเรียน ครู นักเรียนมีมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการขยายจำนวนโรงเรียน และผลจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นในปี พ.ศ.2450 จำนวนครูจึงเพิ่มมากขึ้น เมื่อจำนวนครูมากขึ้น ความรับผิดชอบของครู 1 คน จะรับผิดชอบนักเรียนน้อยลง แต่ถ้าพิจารณาจำนวนโรงเรียนของปี พ.ศ. 2453 จะน้อยกว่าปี พ.ศ.2452 เนื่องจากได้มีการจำแนกประเภทของโรงเรียนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือมีการแบ่งแยกระหว่างวัดกับโรงเรียน

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ.2456 ทำขึ้นเพื่อแนะนำชักจูงให้กุลบุตรและเยาวชนสตรี เอาใจใส่ฝึกหัดศิลปหัตถกรรม ซึ่งเป็นทางหาเลี้ยงชีพ ในโครงการฉบับนี้กำหนดให้ชั้นประถมศึกษาใช้เวลาเรียน 5 ปี คือ เรียนวิชาสามัญ 3 ปี วิชาอาชีพ 2 ปี จึงถือว่าจบหลักสูตรชาย ส่วนหลักสูตรสำหรับหญิงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เป็นประโยคประถม

ในโครงการศึกษานี้ แม้จะมีหลักสูตรเฉพาะชายหญิง แต่การจัดทำโครงการศึกษานี้ขึ้นมาเพื่อการอาชีพ ปรากฏว่าเยาวชนสตรีไม่ได้รับการศึกษาด้านวิชาชีพด้วย เพราะการจัดทำโครงการศึกษา พ.ศ.2456 ในสายสามัญ เพื่อเอื้อต่อกุลบุตรเท่านั้น ทั้งที่

จุดประสงค์ในการแสดงศิลปหัตถกรรมในปี พ.ศ. 2455 เน้นถึงกุลบุตรและเยาวสตรี แต่เมื่อจัดแล้วปรากฏว่า ในโครงการศึกษานับนี้กลับไม่เน้นสายวิสามัญ ดังสาระสำคัญในโครงการศึกษานับนี้ ที่กล่าวถึงความหมายของ "สายวิสามัญ" ว่า "ได้แก่การศึกษาหาความรู้พิเศษเฉพาะตัว ซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนให้รู้ทุกอย่างทุกคน" และที่กล่าวว่า เป็นการจัดเพื่อเอื้อต่อกุลบุตรในสายวิสามัญ คือ ในขณะที่เยาวสตรีได้เรียนเพียงวิชาสามัญ แต่กุลบุตรได้เรียนทั้งสามัญ ซึ่งเป็นวิชาบังคับ และวิสามัญ

อย่างไรก็ดี แม้โครงการศึกษานับนี้จะไม่สนับสนุนให้เยาวสตรีเรียนวิชาชีวะ แต่ก็สนับสนุนให้เรียนในชั้นมัธยมศึกษา โดยคำนึงถึงการจัดการศึกษาตามความสามารถและสติปัญญา และกำลังทรัพย์ของผู้เรียน โดยกำหนดว่า "...การจำแนกการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท และเป็น 2 ภาค สำหรับบิดามารดาและผู้ปกครองกุลบุตรเยาวสตรีทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ให้การศึกษาแก่เด็กของตนได้พิจารณาว่า ตนมีทุนรอนที่จะทำนุบำรุงให้การศึกษาแก่เด็กของตนได้เพียงใด และเด็กที่อยู่ในการปกครองของตนนั้นจะมีสติปัญญาสามารถที่จะเล่าเรียนได้เพียงใด และทางใด..." (รอง ศยามานนท์, 2507: 232)

จะเห็นว่า การจัดการศึกษาในระยะนี้เริ่มคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วย และที่ยังไม่เน้นให้เยาวสตรีเรียนทางด้านวิชาชีวะ (สายวิสามัญ) ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า อาจเป็นเพราะค่านิยมและความเชื่อเดิมยังคงมีอยู่บ้าง คือ เยาวสตรีเมื่อเติบโตมีภาระหน้าที่กิจการงานภายในบ้าน ส่วนภาระนอกบ้านเป็นของกุลบุตร จะไม่มีใครเห็นเยาวสตรีออกมามีบทบาทในทางค้าขายมากนัก เพราะงานเอาชีวิตรอดดังกล่าวถูกจัดให้เรียนเฉพาะชายเท่านั้น ดังนั้นการจัดการศึกษาให้เยาวสตรีในยุคนี้จึงยังคงแตกต่างจากกุลบุตร อย่างไรก็ตามโครงการฉบับนี้ก็มีใจที่จะไม่เห็นความสำคัญของการเข้ารับการศึกษาฝ่ายเยาวสตรี เพราะปรากฏว่าในปีที่มีการจัดทำโครงการศึกษานับนี้ มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเป็นแห่งแรก โดยรับเยาวสตรีจากหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ มาเรียน แล้วส่งกลับไปเป็นครูสอนในมณฑลของตน จึงเท่ากับช่วยให้นักเรียนเยาวสตรีตามมณฑลต่าง ๆ มีโอกาสศึกษาหาความรู้มากขึ้น และเห็นคุณค่าของการศึกษา เพราะเยาวสตรีที่ถูกส่งไปฝึกหัดเป็นอาจารย์นั้นเมื่อกลับมา ก็ได้เล่าขานในสิ่งที่ตนไปพบ ล้วนแต่สิ่งที่ดี (สัมภาษณ์ ลิ่นจี หะวานนท์, 2536) และเมื่อกลับมาเป็นครูสอนก็ได้รับการยกย่องนับถือ ทั้งยังมีรายได้จากการเป็นครูอีกด้วย ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้ระดับ

ฐานะและความ เป็นอยู่ดีขึ้น อันเป็นแบบอย่างให้ผู้ปกครองทั้งหลายต้องการให้บุตรหลานเยาวชนสตรีของตน เป็น เช่นนั้นด้วย ดังนั้นผู้ปกครอง เริ่มสนับสนุนให้เยาวชนสตรี เข้ารับการศึกษามากขึ้น และประสงค์ที่จะให้ เรียนต่อในระดับที่สูงกว่าชั้นประถม กระทั่งต้องมีการจัดทำโครงการศึกษาฉบับใหม่ในระยะต่อมา และจากหลักฐานที่มีพระราชประสงค์ให้เยาวชนสตรี เข้าเรียนด้วยการประกาศ ว่าด้วยการจัดมูลศึกษาของทวยราษฎร์ เมื่อ พ.ศ. 2454 ดังนี้

...พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ดำรัสว่า... จะทำนุบำรุงให้เหล่าตรุณกุมารกุมารีทั้งหลายในพระราช
 อาณาจักร ได้เล่าเรียนรู้นั่งสือ...

(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2524: 68)

นับว่าการจัดการศึกษาในระยะนี้สามารถขยายจำนวนโรงเรียนได้มากขึ้น เมื่อเทียบกับระยะที่ผ่านมา และสามารถให้การศึกษาโดยไม่จำกัดเพศ นับเป็นความสำเร็จอย่างหนึ่ง สามารถสนองต่อความต้องการในขณะนั้น คือ ผลตามนโยบาย การขยายการศึกษาโดยไม่จำกัดเพศ และสามารถสนองต่อความต้องการของสังคมด้านหนึ่ง คือ การฝึกคนเข้ารับราชการ ส่วนนโยบายการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย ในหลักสูตร ถ้าพิจารณางบประมาณที่รัฐให้เพื่อการศึกษาในระยะนั้นเพียง 3% นับว่าน้อยมาก ทำให้การจัดการศึกษา โดยเฉพาะด้านอาชีพไม่บรรลุผล

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในโครงการศึกษา พ.ศ. 2464 โครงการในช่วงนี้จัดขึ้น เนื่องจากพระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์พระราชทานความรู้แก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ตลอดทั้งกุลบุตรเยาวชนสตรีทั่วหน้าตามควรแก่อัธยาของตน จึงทรงเริ่มขยายการศึกษาออกไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระยาযাত্রธรรมศักดิ์มนตรี ในฐานะเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ดังหลักฐานข้อความตอนหนึ่งว่า "...คนทุกคนก็ได้เรียนตามควรแก่อัธยา การศึกษาของชาติจึงได้ชื่อว่า เขยิบความรู้แห่งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันหมด..." (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507: 275) จากการขยายการศึกษาสำหรับชาติ จึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในเวลาต่อมา เพื่อบังคับให้ทั้งกุลบุตรและเยาวชนสตรี เข้ารับการศึกษา การประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าวไม่สามารถประกาศใช้กับการจัดการศึกษา

ในมณฑลกรุงเทพฯ สาเหตุอาจจะมาจากข้อคัดค้านของเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)
เสนาบดีกระทรวงนครบาลในสมัยนั้น (ระลึก ฉานี, 2527: 15)

แม้พระราชบัญญัติการประถมศึกษาจะประกาศใช้แต่เพียงมณฑลหัวเมือง แต่จำนวน
นักเรียนเยาวสตรีมีจำนวนเข้าเรียนทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถม-
ศึกษาเฉพาะหัวเมือง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า อาจเป็นเพราะผู้ปกครองตามหัวเมืองยังไม่เห็น
ความสำคัญของการศึกษา ด้วยถือว่าการใช้แรงงานเป็นสิ่งจำเป็นกว่า ดังนั้นผู้ปกครอง
ทั้งหลายจึงหาข้อหลีกเลียงอยู่เสมอ ส่วนมณฑลกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เยาวสตรีจะมีโอกาส
รู้หนังสือมาก และเร็วกว่าเยาวสตรีมณฑลหัวเมือง ซึ่งอาจได้รับจากบิดามารดา ผู้ปกครอง
ในบ้าน และตามโรงเรียนต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นทั่วไป

อย่างไรก็ตาม การประกาศใช้พระราชบัญญัติก็มีผลต่อการเพิ่มของจำนวนเยาวสตรี
ดังจะเห็นได้จาก ตารางที่ 7 ดังนี้

ตารางที่ 7 แสดงจำนวนนักเรียนกุลบุตร เยาวสตรี ที่ทวีขึ้นกว่าปีก่อน และจำนวนทวิ
คิดเป็นร้อยละ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464-2474

พ.ศ.	จำนวน นักเรียนชาย	จำนวน นักเรียนหญิง	รวม	จำนวนนักเรียน ที่ทวีขึ้นกว่าปีก่อน	จำนวนทวิ คิดเป็นร้อยละ
2464	224,689	19,819	244,508	39,843	19.75
2465	316,616	131,764	448,380	203,872	83.38
2466	375,965	209,658	555,623	137,243	30.61
2467	386,438	218,561	604,999	19,376	3.31
2468	388,277	235,750	624,027	19,028	3.15
2471	386,591	239,150	625,741	1,714	0.27
2472	404,494	249,652	654,146	28,405	4.54
2473	445,931	282,574	728,505	74,359	11.37
2474	479,224	309,622	788,846	60,341	8.28

ที่มา : มานิจ ชุมสาย, 2498: 57-58

จากตารางที่ 7 จะเห็นว่าจำนวนเยาวสตรีเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปี พ.ศ. 2465 ที่เป็นเช่นนี้เพราะการบังคับใช้ แม้จะมีการบังคับใช้ในปี พ.ศ.2464 แต่การกระทำนั้นเริ่มกระทำจริงในปี พ.ศ.2465 (ประกอบ คูปรัตน์, 2529: 4) จากการประกาศและใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา จำนวนนักเรียนเยาวสตรีในปี 2465 เพิ่มขึ้นจาก พ.ศ.2464 ถึง 11,945 คน และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

อีกสาเหตุหนึ่ง จากการเพิ่มของจำนวนนักเรียน ก็คือจำนวนครู หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 ได้ทวีเพิ่มขึ้นจากเดิม

จากตารางดังกล่าว แม้จะมีจำนวนเยาวสตรีเข้ารับการศึกษามากขึ้นตามลำดับ แต่ถ้าเปรียบเทียบกับ การเข้ารับการศึกษากับกุลบุตรแล้ว จะเห็นว่า จำนวนเยาวสตรีเข้ารับการศึกษาน้อยกว่ากุลบุตร ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจากผู้ปกครองยังไม่ให้การสนับสนุน อีกสาเหตุหนึ่งก็คือ จำนวนโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นที่วัดมีจำนวนมากกว่าโรงเรียนประเภทอื่น ๆ

และที่สำคัญ คือ ทางราชการยังมีความต้องการกุลบุตรเพื่อใช้ในหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้น จึงเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่ง ทำให้มีจำนวนเยาวสตรีเข้าเรียนน้อยกว่ากุลบุตร

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวสตรีในแผนการศึกษาจะเห็นได้ว่า แผนการศึกษาชาติฉบับนี้มีความแตกต่างจากโครงการศึกษาลับอื่น ๆ คือ มีการกล่าวถึงการจัดการศึกษา โดยไม่เลือกเพศให้ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมแก่สภาพของตน จุดเด่นอีกข้อหนึ่งที่ทำให้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้มีความสมบูรณ์แตกต่างจากโครงการศึกษาลับก่อน ๆ คือ การจัดการศึกษาให้ครบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษาและพลศึกษา แสดงให้เห็นว่าคณะราษฎรมิได้เพียงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาที่จะเป็นกลไกทำให้การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญดำเนินไปอย่างราบรื่นเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นว่า การศึกษามีได้เป็นการเรียนรู้หนังสือเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการฝึกอบรมให้เจริญงอกงามทั้งด้านปัญญา ความรู้ ศิลธรรม อันดีงาม ซึ่งจำเป็นที่กุลบุตรและเยาวสตรีจะต้องมี ซึ่งแนวคิดดังกล่าวไม่แตกต่างจากแนวคิดของนักการศึกษาในปัจจุบันมากนัก

สาระในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ยังกล่าวถึงการศึกษาของหญิงว่า "ให้ได้รับการศึกษาเสมอภาคกับชาย แต่เนื่องจากว่าหญิงมีภาวะพิเศษโดยธรรมชาติ จึงมีหลักสูตร ให้เรียนวิชาผิดเพี้ยนกับหลักสูตรของชายบ้าง"

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ผู้นำทางการเมืองไม่เพียงแต่เห็นความสำคัญของการศึกษาเยาวสตรีเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงธรรมชาติ และสรีระของเยาวสตรี ด้วย เห็นว่าควรเรียนแต่ที่ เหมาะสมสำหรับสตรี จะได้ไม่ผิดแผกไปจากลักษณะของเยาวสตรีที่พึงประสงค์ แสดงให้เห็นว่าแม้ผู้นำทางการเมืองจะรับเอาวัฒนธรรมและแนวการจัดการศึกษาแบบตะวันตกมาใช้ แต่ในด้านค่านิยมก็ยังคงมีความคิดเชื่อมั่นในค่านิยมเดิม โดยเชื่อว่าสตรีนั้น จะเรียนอะไรก็ไม่พ้นการแต่งงาน มีครอบครัว มีลูกจะต้องดูแล สิ่งที่รำเรียนมาก็ไม่ได้ใช้

เพราะคิดว่าการแต่งงาน หมายถึงการเลี้ยงดูบุตรธิดา หุงหาอาหาร มองไม่เห็นความล้มเหลวของโลกภายนอก เรียนไปก็เสียเวลาเปล่า ดังคำกล่าวของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมสมัยหนึ่ง (พ.ศ.2477) ในวันเปิดโรงเรียนการเรือนพระนครว่า

การศึกษาของสตรีนั้นน่าจะยังไม่สู้ตรงกับความประสงค์ที่เราต้องการนัก..

สตรีนั้นธรรมชาติก็สร้างอยู่กับบ้านกับเรือน หรือช่วยสุภาพบุรุษแบ่งเบา งานทางบ้าน สำหรับเป็นภรรยา สำหรับเป็นมารดาของชาติ ส่วนวิชาที่เรียนมามากมายจากโรงเรียนนั้น เมื่อแต่งงานมักจะทอดทิ้งไม่มีโอกาสใช้ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายเวลาอันมีค่าที่ได้เสียไปแล้ว... น่าจะถึงเวลาอันสมควรแล้วที่เราจะต้องคิดวางหลักการศึกษาของสตรีให้เหมาะสมกับ

ลักษณะตามที่ธรรมชาติอำนวย (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2525: 440)

จากคำนิยามนี้เองที่ทำให้การจัดการศึกษาเยาวสตรียังคงเน้นเนื้อหาวิชาที่เยาวสตรีควรได้รับ เพื่อเป็นประโยชน์ และนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ควบคู่ไปกับการอ่านออกเขียนได้ รวมทั้งมีความเข้าใจในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย มีความเข้าใจในการเลือกผู้แทนของตนเข้าสู่สภาได้อย่างมีคุณภาพ ในส่วนของความเสมอภาคทางการศึกษาของเยาวสตรีและกุลบุตร แผนการศึกษาฉบับนี้เป็นฉบับแรกที่ได้ประกาศออกมาชัดเจน

แม้แผนการศึกษาชาติฉบับนี้ มีผลทำให้รัฐประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา 4 ปี ได้ทั่วถึงทุกตำบล แต่จำนวนนักเรียนที่จบชั้นประถมปีที่ 4 ก็ยังมีอัตราต่ำกว่า คือ ประมาณร้อยละ 17-20 % เท่านั้น กล่าวได้ว่า แม้จะนำหลักสากลมาใช้ในการจัดการศึกษา แต่การปฏิบัติในระบบโรงเรียนไม่บรรลุจุดประสงค์

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวสตรีในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 เมื่อพิจารณาแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ จะเห็นว่ารัฐบาลในช่วงนี้ให้ความสำคัญต่อการจัดการศึกษา แม้ช่วงนี้จะเปลี่ยนรัฐบาลถึง 3 ชุด ด้วยกัน คือ ชุดที่ 1 นำโดย นายควง อภัยวงศ์ โดยมีพระศรีธรรมาธิราชวรกรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รัฐบาลชุดที่ 2 และ 3 นำโดย นายปรีดี พนมยงค์ โดยมี นายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งนโยบายของรัฐบาลทั้ง 3 ชุด ต่างมีนโยบายที่สอดคล้องกัน คือ "ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา"

ให้ทุกคนในชาติได้รับการศึกษาเสมอภาคกัน ดังปรากฏหลักฐานจากการประชุมข้าหลวง
ตรวจการ พ.ศ.2490 ดังนี้

...มันใจว่าในด้านการศึกษานี้ แม้จะเปลี่ยนรัฐบาลก็ตาม คณะรัฐบาลที่
มาใหม่ต้องมุ่งจัดการศึกษาให้ยิ่งขึ้นไป การศึกษาในสมัยสงครามจะต้อง
วางรากฐานมิใช่จะทำได้ตามลำพังผู้เดียว จะต้องศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลง
แผนการศึกษาชาติ ปรับปรุงการศึกษาเป็นการใหญ่ โดยถือว่าการ
ศึกษาแก่เยาวชนเป็นรากฐานของความเจริญแห่งประเทศชาติ

(กระทรวงศึกษาธิการ, 2526: 103-104)

อีกประการหนึ่ง การที่ประเทศไทยสมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ (UNO)
และองค์การการศึกษาวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) จึงทำให้ผู้เชี่ยวชาญจากทั้งสอง
โครงการ เดินทางมาสำรวจสภาพการศึกษาของไทย เนื้อหาทางและวิธีการปรับปรุงการศึกษา
ให้ดีขึ้น จึงเป็นผลดีในการจัดการศึกษาในแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน

ถ้าจะพิจารณาถึงการจัดการศึกษาเยาวชนสตรีในแผนฉบับนี้ ไม่มีการกล่าวถึงการจัด
การศึกษาของเยาวชนสตรีและกลุ่มบุตร อาจเป็นเพราะผลจากการจัดการศึกษาในแผนการศึกษา
ชาติ พ.ศ.2475 ที่กำหนดให้เข้าเรียนโดยไม่เลือกเพศ การจัดการศึกษาในแผนการศึกษา
ชาติฉบับต่อมาจึงถือปฏิบัติเช่นแผนเดิม แต่มีความแตกต่างจากแผนการศึกษาชาติฉบับเดิม คือ
แผนการศึกษาฉบับ พ.ศ.2479 ไม่ได้กำหนดให้จัดการศึกษาให้มีส่วนผดเนิ่นเหมือนแผน
การศึกษาฉบับ พ.ศ.2475 จึงกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้
เริ่มเปิดโอกาสให้เยาวชนสตรีเรียนเหมือนกลุ่มบุตรทั้งในด้านการกำหนดวิชา เวลาเรียน และ
ระดับชั้น โดยไม่เปิดให้เลือกตั้งเช่นแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ดังที่กล่าว
ในข้างต้นแล้วว่า การจัดการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 สืบเนื่องจากการเข้าเป็นสมาชิกของ
องค์การสหประชาชาติ ซึ่งนโยบายขององค์การดังกล่าวเกี่ยวกับการขยายการศึกษาภาคบังคับ
เป็น 7 ปี ดังนั้นจึงมีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานหลายขั้นตอน เพื่อจัดการศึกษาภาค
บังคับให้สูงขึ้น เกี่ยวกับเรื่องนี้ หม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล กล่าวว่า "เด็กประถม 4 ที่จบแล้ว
ไม่ได้เรียนต่อ จะทำอะไรก็ได้ไม่ได้เนื่องจากอายุน้อย เช่น เด็กชายจะเป็นทหารก็ไม่ได้

เด็กหญิงจะแต่งงานก็อายุน้อยเกินไป ดังนั้นจึงควรให้เด็กเล่าเรียนต่อไปเพื่อเตรียมความพร้อมให้เด็ก"

จะเห็นได้ว่า แนวคิดดังกล่าวยังไม่ได้จัดเป็นรูปร่าง แต่จากการบัญญัติในการศึกษาภาคบังคับว่า ให้เยาวชนสตรีกลุ่มบุตรอยู่ในโรงเรียนจนกว่าจะพ้นเกณฑ์ คือ อายุ 15 ปี ดังนั้นความแตกต่างในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ เมื่อเทียบกับฉบับ พ.ศ.2479 ก็คือ มีการกำหนดอายุว่า หากนักเรียนคนใดจบชั้นประถมปีที่ 4 ก่อนอายุย่างเข้า 15 ปี ก็ให้เรียนต่อในชั้นมัธยมอีก 3 ปี รวมเป็น 7 ปี ทั้งยังเป็นแผนการศึกษาชาติ ที่มีองค์แห่งการศึกษาสมบูรณ์ครบ 4 องค์ อันได้แก่ จริยศึกษา พุทธศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา โดยเพิ่มหัตถศึกษาขึ้นมาในแผนฉบับนี้ด้วย ทั้งนี้เพราะกรรมการร่างแผนการศึกษาชาติมีความเห็นว่า หัตถศึกษามีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาบ้านเมือง โดยรับเอาแนวคิดหลังวิธีการจัดการศึกษาจากประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญ ที่เน้นการจัดการศึกษาทั้ง 4 ส่วนให้เหมาะสมกัน คือ Head Education, Heart Education, Health Education, Hand Education (กระทรวงศึกษาธิการ, 2526: 105)

หากพิจารณาในแง่ความเหมาะสมให้นักเรียนเรียนต่อ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการดี เพราะนักเรียนที่จบชั้นประถมปีที่ 4 ยังมีอายุน้อย ร่างกายยังไม่แข็งแรงพอที่จะไปประกอบอาชีพ นิสัยใจคอยังไม่มั่นคงที่จะเป็นพลเมืองดีได้ จึงให้อยู่ในระบบโรงเรียนจนอายุ 15 ปี การจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นในภาวะที่บ้านเมืองกำลังเติบโตในทุกด้าน เท่ากับเป็นการยกกรอบสังคมให้สูงขึ้นเทียบเท่ากับประเทศที่เจริญแล้ว

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503

ในส่วนของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาเยาวชนสตรี ได้กล่าวไว้ในความมุ่งหมาย "ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษา มีความรู้ ความสามารถที่จะประกอบอาชีพ ทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ.. ให้กลุ่มบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุ 15 ปีบริบูรณ์เป็นอย่างน้อย" ทั้งยังกำหนดการศึกษาภาคบังคับเป็นการศึกษาที่มีกฎหมายบังคับให้กลุ่มบุตรกุลธิดาทุกคนเรียนอยู่ในโรงเรียน จนกว่าจะพ้นเกณฑ์บังคับ รัฐพึงขยายการศึกษาบังคับให้สูงขึ้นตามลำดับเศรษฐกิจ และรัฐพึงจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้แก่บุตรกุลธิดาที่ได้รับการยกเว้นจากการศึกษาบังคับ

หากพิจารณาจะเห็นว่าลักษณะการจัดการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 มีแนวคิดแตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติ และโครงการศึกษาที่ผ่านมา กล่าวคือ มีการจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคม และบุคคล และสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจ และแผนการปกครองประเทศ นับเป็นจุดมุ่งหมายแรกๆ ที่จัดการศึกษาให้ผสมผสานกับเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้บุคคลได้เลือกศึกษาตามความต้องการเป็นครั้งแรก ทำให้มองเห็นว่าการจัดการศึกษาในยุคนี้เริ่มนำวิชาจิตวิทยามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา หรือกล่าวโดยสรุปว่า การกำหนดจุดมุ่งหมายดังกล่าวอาศัยพื้นฐานทางจิตวิทยา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง และแนวคิดด้านการศึกษาของรัฐบาล ทำให้มองเห็นว่าการจัดการศึกษาดังกล่าวมีความทันสมัย นอกจากนี้จุดมุ่งหมายยังเน้นให้ทุก ๆ คนได้รับการศึกษา และเรียนอยู่ในโรงเรียนจนเมื่ออายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ เพื่อให้มีความรู้ความสามารถ มีวุฒิภาวะที่จะช่วยตนเอง และทำประโยชน์แก่ประเทศชาติได้ นอกจากนี้ยังให้โอกาสแก่ผู้ที่ขาดโอกาสเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน โดยจัดการศึกษาสงเคราะห์ให้ จากความมุ่งหมายดังกล่าว ทำให้จำนวนเยาวชนสตรีได้รับการศึกษามากขึ้นและสูงขึ้น

เมื่อพิจารณาจากข้อความดังกล่าว แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 มีส่วนที่คล้ายคลึงกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 คือ การเน้นองค์ 4 แห่งการศึกษา การกำหนดอายุให้เข้าเรียนจนกว่าจะอายุย่างเข้า 15 ปี จึงให้ออกจากโรงเรียนได้ หากไม่ประสงค์จะเรียนต่อ ถ้าจะเทียบกับแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2494 แล้ว หากจบในระดับประถมศึกษาก่อนอายุ 15 ปี ก็ให้เรียนในชั้นมัธยมต่ออีก 3 ปี ส่วนการจัดการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 มีการเพิ่มขึ้นประถมศึกษาอีก 3 ปี แทนการเรียนในชั้นมัธยมเดิม โดยจัดเป็น 2 ตอน คือ ประถมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษาตอนปลาย แต่ที่ต่างกันคือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 ไม่มีการบังคับ เนื่องจากรัฐมีงบประมาณไม่เพียงพอที่จะจัดขยายการศึกษาเพิ่มขึ้นที่กำหนดไว้ นั้น เพื่อเป็นแนวทางการเข้ารับการศึกษานั้น ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนในแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ คือ มีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาใหม่ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 แม้จะมีการบังคับให้เรียนในชั้นประถมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลาย แต่เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ รวมทั้งความต้องการแรงงานเพื่อช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัว ทำให้เยาวชนสตรีและบุตรต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้รัฐบาลเอง แม้จะดำเนินการมิให้นักเรียนต้องออกจากโรงเรียนก่อนจบชั้นประถม รัฐบาลก็ยังไม่สามารถกระทำได้ ทั้งนี้อาจเนื่องจากการกำหนดข้อความในการศึกษาภาคบังคับว่า "รัฐพึงขยาย

การศึกษาภาคบังคับให้สูงเป็นระยะ ตามกำลังทางเศรษฐกิจ" แต่เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของประเทศในขณะนั้นยังไม่ดีขึ้น ทั้งยังขาดแคลนแบบเรียนและอุปกรณ์การศึกษา การกระจายของครูยังไม่ทั่วถึง การบังคับจึงไม่อาจกระทำได้อย่างจริงจัง ทั้งการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจและสังคม ผู้จบการศึกษาระดับประถมยังทำอะไรไม่ได้ ทำอะไรไม่เป็น โดยเฉพาะเยาวชนสตรีในชนบทที่ห่างไกล ยังไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งนี้เนื่องจากผู้ปกครองทั่วไปมองเห็นความล้มเหลวในการจัดการศึกษา เพราะการเร่งขยายในด้านปริมาณ ทำให้ด้านคุณภาพลดถอยลง ผู้ปกครองบางส่วนยังติดค่านิยมเดิมที่ไม่ให้เยาวชนสตรีเรียนมากนัก เพราะเรียนแล้วก็ได้ไม่เอาไปใช้

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 มีความแตกต่างจากแผนการศึกษาชาติที่ผ่านมา คือ มีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการศึกษาใหม่ โดยจัดให้เรียนในระดับประถมศึกษาเพิ่มขึ้นจาก 4 ปี เป็น 7 ปี โดยแบ่งเป็นชั้นประถมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษาตอนปลาย เน้นการจัดการศึกษาเพื่อนำความต้องการของบุคคล และเพื่อความสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและการปกครองประเทศ

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 จัดทำเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบบประชาธิปไตย ดังนั้นจึงกำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต มุ่งส่งเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์ให้แก่สังคม เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความอยู่รอดปลอดภัย ความมั่นคงผาสุกร่วมกันในสังคมไทย

เมื่อพิจารณาแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ.2520 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเยาวชนสตรี ได้กำหนดไว้ในความมุ่งหมายหนึ่งใน 9 ข้อว่า "...ให้มีความมั่นคงและแสดงความเสมอภาค..." (นิตยภัณฑศึกษา สาขาบริหารการศึกษานิตยภัณฑศึกษาปีที่ 2, 2531: 45) การยึดมั่นในความเสมอภาคได้กำหนดรวมไว้ซึ่งความสุจริตและความยุติธรรม นอกจากนี้ยังเน้นในด้านการเคารพสิทธิหน้าที่ เคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ให้มีความกระตือรือร้น มีส่วนในการปกครองประเทศ ตามวิถีทางประชาธิปไตย

จะเห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 จัดเนื้อต้องการให้การศึกษาเป็นการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ สำหรับสังคมประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

อาจกล่าวได้ว่า การจัดการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ มีผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อวันที่ 14-15 ตุลาคม พ.ศ.2516 อยู่ค่อนข้างมาก (มันทนา เกษกมล: 75, 2519) เพราะว่าสภาพสังคมไทย ภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ประชาชนตลอดจนนิสิตนักศึกษาได้ใช้เสรีภาพทางการเมือง เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น กล่าวได้ว่า ยุคนี้เป็นยุคของประชาธิปไตยเบ่งบาน (กาญจนา บุญสง, 2535: 235) ทั้ง ๆ ที่คนยังไม่เข้าใจประชาธิปไตยเท่าไรนัก จึงทำให้มีการใช้สิทธิเสรีภาพเกินขอบเขต ทั้งนี้เพราะโครงสร้างของสังคมทางการเมือง และทางการศึกษายังไม่พร้อม ทำให้สภาพสังคมในช่วงนี้ค่อนข้างสับสนอยู่มาก ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการศึกษามีได้เตรียมคนให้พร้อมในการเป็นประชาธิปไตย มิได้เตรียมพร้อมทางการเมือง มิได้เตรียมพร้อมที่จะไปประกอบอาชีพ มิได้เตรียมพร้อมในการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ฯลฯ ดังนั้นในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 จึงมุ่งที่จะแก้ปัญหาดังกล่าว คือ จัดการศึกษาให้บุคคลออกไปประกอบอาชีพ และสร้างผลเมืองที่มีคุณภาพเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตย โดยมุ่งให้การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต นั่นคือ การศึกษาไม่ได้หมายความว่าเฉพาะการเรียนหนังสืออยู่เพียงแต่ในระบบโรงเรียน หากรวมถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนด้วย เพราะคนส่วนใหญ่อยู่นอกระบบโรงเรียน และจำเป็นต้องมีการศึกษาตลอดเวลาเพื่อพัฒนาความรู้และอาชีพของแต่ละคนให้เป็นผลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติ จะเห็นว่าแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 ได้ให้ความสำคัญของการศึกษานอกระบบโรงเรียน เพราะการศึกษาดังกล่าวเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสได้รับการศึกษา และผู้ที่ศึกษานอกระบบโรงเรียนก็มีโอกาสที่จะเข้าศึกษาต่อในระบบโรงเรียนได้อีกด้วย

จะเห็นว่าจัดการศึกษาในระดับนี้แตกต่างไปจากแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2503 คือ ในด้านเวลาเรียนเปลี่ยนจาก 7 ปีมาเป็น 6 ปี และไม่แบ่งเป็นประถมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้เกิดผลดี คือ ทำให้เกิดความเสมอภาคทางโอกาสของเด็กที่จะได้รับการศึกษาภาคบังคับที่เท่าเทียมกันมากขึ้น แต่เดิมการศึกษาภาคบังคับมี 2 ระดับ คือ ในบางท้องที่จัดการศึกษาภาคบังคับแค่ระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4) แต่ในบางท้องที่ได้ขยายการศึกษาภาคบังคับถึงประถมศึกษาตอนปลาย (ป. 7) (กรมวิชาการ, 2513: 137-138) ทำให้เด็กมีโอกาสไม่เท่าเทียมกัน แต่ในระบบใหม่ทุกคนมีโอกาสศึกษา

ภาคบังคับถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่าเทียมกัน ผลดีอีกประการหนึ่งของการเปลี่ยนมาจัดการประถมศึกษาแค่ 6 ปี คือ ทำให้ความพยายามในการขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ประสบผลสำเร็จมากขึ้น ทั้งยังลดเงินงบประมาณที่จะต้องจ่ายในการศึกษาภาคบังคับลดลงไป 1 ปี ทำให้มีโอกาสจัดได้ทั่วถึงมากขึ้น ซึ่งเป็นผลดีในการเข้ารับการศึกษาของเยาวชนสตรีทั่วไป

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 มีความแตกต่างจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ในด้านระบบการเรียนที่ลดจาก 7 ปี เหลือเพียง 6 ปี ทำให้โอกาสในการเข้ารับการศึกษาภาคบังคับสูงขึ้นและทั่วถึง

การจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนสตรีในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทางเทคโนโลยี และการรับเอาอิทธิพลด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะค่านิยมทางตะวันตก ทำให้วิถีชีวิตของเยาวชนสตรีไทยแปลกแยกไปจากวิถีชีวิตเดิม และมองข้ามวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของไทย ความเป็นอยู่ที่ต้องดิ้นรนต่อสู้เป็นเหตุให้ห่างเหินศาสนา ทำให้ขาดสิ่งที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และในสภาวะแห่งความเจริญดังกล่าว ส่งผลต่อความเจริญทางด้านกายภาพ และสาธารณสุข โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ถูกรักษาให้หายโดยง่ายตาย ทั้งความก้าวหน้าทางวิทยาการ ทำให้มีความรู้ด้านพัฒนาทางร่างกาย นอกจากนี้การอพยพย้ายถิ่นและการศึกษา ทำให้เกิดกลุ่มบุคคลหลายกลุ่ม สังคมจึงขยายกว้างขึ้น ดังนั้นการจัดการศึกษาในแผนฉบับนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเหมาะสม คือเน้นพัฒนาด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคมควบคู่กันไป กล่าวคือ ด้านปัญญา จากการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าทางวิทยาการก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ เพื่อก้าวทันความรู้และวิทยาการต่าง ๆ จำเป็นต้องพัฒนาทางด้านปัญญา

ด้านจิตใจ เมื่อความเจริญจากโลกภายนอกแพร่กระจายมากขึ้น การรับเอาค่านิยมวัฒนธรรมตะวันตกที่ขัดต่อค่านิยมเดิมเข้ามาประพจน์ปฏิบัติ ทำให้ประพจน์ผิดแบบและประพจน์นอกกรอบที่ดีงาม จึงควรพัฒนาจิตใจให้มีความอดทนหนักแน่น โดยมีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว

ด้านร่างกาย เมื่อสภาพร่างกายเจริญเติบโตแล้วควรได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถต่าง ๆ เหมาะกับวัย รู้จักดูแลรักษาสุขภาพตนเอง และสมาชิก และสามารถพัฒนาสมรรถภาพของร่างกายให้เหมาะสมกับงานอาชีพ

ด้านสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกับคนจำนวนมากให้เกิดความสันติ ดังนั้นจึงควรมีการ
พัฒนาด้านสังคม ด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตระหนักในสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ
จรรยาบรรณวิชาชีพและวัฒนธรรมประเพณีที่ดีของชาติ รู้จักเคารพในสิทธิของตนเองและ
ผู้อื่น ระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

จะเห็นว่าแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 แม้จะกำหนดความมุ่งหมายเพียง
4 ด้าน คือ ใ้บุคคลมีคุณลักษณะด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม แต่หากพิจารณาจะ
เห็นว่า ความมุ่งหมายดังกล่าว ไม่แตกต่างไปจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520
เท่าใดนัก เพราะยังคงเน้นการพัฒนาตนเองในด้านพุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา